Virgil Vasilescu

SEMNELE PAMÂNTULUI

– cultură şi civilizaţie carpatică –

ARHETIP-RS
Bucureşti, 1996

CUPRINS

Cuvânt de începătură 5
Preambul 6

PARTEA ÎNTÂI

DIN SUBSTRATURILE CARPATICE
1. Semnele cerului, semnele pământului, semnele noastre 9
2. La pragul dintre ere 11
3. Chipuri de piatră 13
4. Sub tutela dreptului cutumiar 16
5. Relicte ale vechilor credinţe 18
6. Dovezi 19
7. Unelte şi accesorii 21
8. Manufacturile preistorice în sprijinul artei vestimentare 26

ÎN MILENIUL MARILOR FRĂMÂNTĂRI
1. Conservatorism 31
2. Primul mileniu creştin a conservat fondul simbolistic 34
3. Semnele, în mileniul creştin 38
4. Palmeta, un simbol 42
5. Cuvântul „sacru" se scria cu simboluri 45
6. Gospodăria autarhică, depozitar de valori 47

SUB SEMNUL SFINTEI CRUCI
1. Religia, element spiritual esenţial 51
2. Creştinizarea apostolică în spaţiul vechilor credinţe 53
3. Arhetipul crucii creştine 57
4. Tradiţia s-a născut în procesul de creştinare 61

GRAIUL ŞI PORTUL LAOLALTĂ
1. Aspecte ale ţinutei vestimentare 62
2. Portul românesc de sărbătoare în „mileniul tăcerii" 65
3. Costumul valah în secolul XIII 66
4. Vestmintele voievodale 67

PARTEA A DOUA

VESTMINTELE, SIMBOL PURTĂTOR DE SIMBOLURI
1. Grafica vestimentară 73
2. Două piese ale asamblului vestimentar 78
3. O certă valoare a continuităţii 79
4. Cingătoarea 82
5. Scoarţa, lăicerul şi macatul 83
6. Haine alese 85
7. Peştemanul 86
8. Ştergarul, horbota şi batista 87
9. Factorii care au „golit" simbolurile 90
10. Şnurul şi găitanul 91
11. Caracteristici ale cămăşii bărbăteşti 92

PODOABE
1. Regruparea semnelor sub impulsuri afective 93
2. Bogăţia de conţinut a covorului 95
3. Vopsitul firelor şi al ţesăturii 98
4. Efectul laturilor prelungite 99
5. Izvoade noi cu vechi simboluri 101
6. Motivaţia gătelilor aplicate 112
7. Găteala capului 114
8. Altiţa 115
9. Spaţiul sfânt al casei noastre 119

Coperta I: Îmbrăcăminte pentru coşul casei

© Editura ARHETIP-RS
CP 67 OP 77
Bucureşti cod 74300
tel.: 619.82.52

ISBN 973-97395-5-5

redactor: Iulian Dragomir
lector: prof. Eleonora Zamşa
culegere: Corina Mătură
grafica: Gheorghe Garici
consilier editorial:
Natalia Dumitru Smirnova
coperta: Dan Sacmari
Tipărit la: Semne '94

CUVÂNT DE ÎNCEPĂTURĂ

Studiul D-lui Virgil Vasilescu intitulat *Semnele pământului* continuă studiul *Semnele Cerului*, publicat în 1994.

În acest al doilea studiu contrapune ideativ semnele pământului – semnelor cerului. Contrapunerea este numai aparentă, în fond este o continuare normală a semnelor cereşti, transcendente, prin corespondentele lor pamânteşti, iminente. Ele se comportă, în sistem semiologic, în genul contrariilor care se complinesc într-o sinteză inedită.

Ambele studii deschid o perspectivă nouă semnelor cosmice în semiologia românească şi, prin ea, mai departe, în aceea general-umană.

Prof. acad. Romulus Vulcănescu

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ

PREAMBUL

Climatul de masă al adunărilor orgiastice specifice secolelor V-I i.d.C. nu a exclus influenţa simbolurilor asupra populaţiei carpatice. Astfel, semnele sacre şi-au continuat drumul, legând anii exploziei enigmatice a neoliticului de perioada care a urmat civilizaţiei metalelor. Pe amfore, în scenariile adoraţiilor, prin ofrande, sub impulsul riturilor, foloseau în continuare semnele vechilor credinţe. Nici schimbarea doctrinelor cultice, nici încleştările dintre neamurile care îşi declarau reciproc legi intangibile, nici influenţele altor civilizaţii nu au împiedicat mersul firesc al simbolurilor. Lupta a lăsat de înţeles că vechile credinţe şi multitudinea de semne ale acestora dispuneau de resurse considerabile.

Valul antic de populaţii umblătoare nu a tulburat liniştea simbolisticii autohtone deoarece, în toate nefericitele ocazii, impactul se producea între veniţi şi sedentarii aglomeraţi în cetăţi. Păstrătorii vechilor credinţe erau cei izolaţi, retraşi la mari distanţe şi sub protecţia locurilor pline de neprevăzut. Aici, legile nescrise nu erau tulburate nici de gustul căpeteniilor dornice de modă nouă, nici de cei care rătăceau în preajma davelor şi a târgurilor. Apreciatul climat cultural al cetăţilor Pontului Euxin nu a influenţat repertoriul simbolurilor carpatice descins aici din culturile Gumelniţa şi Hamangia, deşi existenţa zonei comerciale libere în această parte a marelui regat putea să aducă elemente noi. Pentru băştinaşi, semnele cultice erau trepte în urcuşul spre Cer şi normele lor excludeau presupusele influenţe.

La trecerea spre era noastră, carpaticii izolaţi recunoşteau numai raportul Om-Cosmos, fără trepte ierarhice intermediare. Pentru ei, Spaţiul şi Timpul erau două categorii fără dimensiuni, Viaţa veşnică şi o perioadă terestră limitată. Eul terestru, plinul de sine, era negat prin conceptul dual, iar simbolurile toate, nu numai cele grafice, asigurau legătura cu forţele atotputernice. Semnele erau de acum unelte ale pământenilor cu care aceştia îşi îndeplineau ruga, nu idoli în faţa cărora să se plece cu smerenie.

Semnele pământului au răsărit din semnele cerului, cele de pe urmă fiind zidite după chipul şi spiritul celor dintâi, şi astfel şi-au continuat drumul prin milenii.

PARTEA ÎNTÂI

DIN SUBSTRATURILE CARPATICE

SEMNELE CERULUI, SEMNELE PMÂNTULUI, SEMNELE NOASTRE

Numai vârtejul stelelor l-a îndemnat pe om să cresteze în grafit patru volute suitoare. Alt model nu a avut la îndemână în vatra de la Strachina-Dorohoi, pe la începutul celui de-al XV-lea mileniu, nici îndemnuri nu a putut primi. Nu au fost sfătuiţi nici oamenii din zona Porţile-de-Fier când au incizat în os şi corn alte câteva semne încărcate cu tâlcuri adânci. Aici, în anii 10.650 i.d.C., au dat chip coloanei, unghiului, rombului, haşurii, cercului şi au împestriţat o falangă de ecvideu cu perechi de segmente gemene. Acestor şapte semne încrustate li s-au adăugat apoi alte trei simboluri: culoarea sângelui, a osului şi culoarea pământului. În Carpaţi, atunci, aceste semne au marcat începutul lumii raţionale, au pus temeiul unei civilizaţii pe scânteia gândirii abstracte.

Aceste semne au fost sacralizate, li s-au atribuit puteri miraculoase, prin ele cinstindu-se forţa atotcuprinzătoare a Cosmosului. Cu semnele Cerului, omul şi-a exprimat sentimentele cuprinse între bucurie şi durere, a alcătuit textul primelor rugăciuni.

Pentru legăturile strânse cu forţele atotstăpânitoare s-au alcătuit unghere sacre şi apoi temple, toate menite să creeze climatul optim pentru adoraţii. Aici s-au practicat ritualurile ţesutului, cusutului, ale modelării şi încrustării lutului şi aluaturilor, aici se împlinea ceremonialul prin cântec şi dans, toate sub impulsul cutumiar al simbolurilor, apoi al derivatelor din acestea.

Când bărbatul a preluat conducerea ceremonialului, simbolurile au căpătat o şi mai mare strălucire prin încorporarea acestora în normele marelui Cult al Soarelui. Cultul solar îşi avea chip format din cerc, spirală, unghi, romb, iar celelalte semne sacre au completat paleta mijloacelor cultice de exprimare.

Prin apariţia unor credinţe, prin simplificarea ritualurilor, ceramica de cult şi-a pierdut treptat conţinutul său sacru, şi-a simplificat grafica, în vreme ce adunările cultice au luat amploare până la nivel orgiastic.

Altarele, pe înălţimi, au luat locul templelor, pâinea şi băuturile sacre au rămas cu ceremonial prea puţin schimbat, iar accesoriile textile de cult, prin impulsul marilor petreceri rituale şi-au extins paleta semnificaţiilor, a compoziţiilor simbolistice; s-au păstrat tehnologii şi practici cu substrat mitic.

„Criza religioasă" s-a resimţit şi în vechile doctrine carpatice prin apariţia unui val de zeităţi şi a normelor noi, pe care acestea se sprijineau. În anii pragului dintre ere se vânturau triburi călătoare, se înteţeau confruntările războinice, se distrugeau dave şi târguri, în vreme ce aşezările rustice fiinţau netulburate în climatul spiritual tradiţional. În locuinţa rurală, total izolată, semnele cerului erau arhetip al semnelor pământului, al simbolurilor existente pretutindeni pe bunurile de care omul se folosea. Aici se menţinea filonul cultic străvechi care lumina continuu valurile ameninţătoare ale conceptelor cultice străine, aici încremeneau tradiţiile din care izvorau valori nepieritoare.

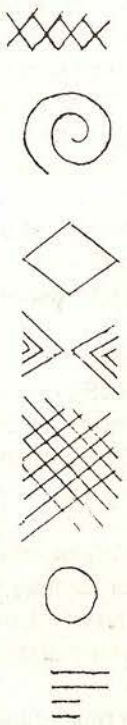

fig. 1: Arhetipurile simbolurilor carpatice

Întâi au fost create semnele primare, apoi acestea au fost sacralizate cu ajutorul zeităţilor născute din pământul-mamă. Peste câteva milenii, în locul zeilor detronaţi şi al templelor distruse s-au ridicat Cultul soarelui, Cultul coloanei, Cultul strămoşilor. Toate acestea îşi aveau temei solid pe aceleaşi norme spirituale pe care erau clădite simbolurile, toate fiinţau prin chipul semnelor primare. Sprijinit pe acestea, omul a crezut într-o singură forţă care a stăpânit lumea, în forţa puterilor Cosmosului. Prin zeităţile cu chip pământean, el apropia Cerul de suflet ca rugăciunea să-i fie auzită.

LA PRAGUL DINTRE ERE

Ca să se poată apropia de Cer, omul, ridicat din rândul vieţuitoarelor, a zgârâiat şapte semne şi a inventat trei culori. Ca să alcătuiască rugăciunea, din semnele izbutite a mai născocit alte câteva simboluri, după asemănarea celor dintâi. Cele şapte semne incizate, o dată cu pigmenţii dătători de **roşu, alb** şi **negru**, au pus bazele primei civilizaţii din Carpaţi, cu peste zece mii de ani înainte de Hristos. Apoi, Miracolul neolitic din această parte a lumii nu a avut asemănare în felul în care semnele erau alcătuite, nici egal în rânduirea acestora pentru a comunica gândurile, sentimentele şi faptele. Omul a articulat sunetele ca să se facă înţeles, apoi rostirea a însemnat-o în materiale trainice, lăsându-ne textul rugăciunii, sau alfabetul paleoscrierii. S-au ridicat temple, s-au creat clipe fastuoase pentru cinstirea forţelor atotstăpânitoare, s-au împlinit libaţii, s-au împărţit ofrande, s-au creat vestminte şi dansuri rituale, anume ca să împlinească ruga şi mulţumirile. Toate acestea s-au înfăptuit sub impulsul celor zece semne de început, apoi toate au încheiat vremea societăţii egalitare, teocratice, în Spaţiul Carpatic al anilor 3500 i.d.C. (109).

Când populaţiile sărace au tulburat pacea aducând cu ele răul şi silniciile, bărbaţii acestor locuri au împletit sârguinţa pentru agonisirea hranei cu lupta pentru apărarea avutului. Semnele aducătoare de bine au fost încrustate şi pe mânerul armelor şi în alcătuirea podoabelor din metal şi, astfel, în adunări orgiastice, în tumultul adoraţiilor, s-au ridicat la rangul impus de marele Cult al Soarelui.

Cultul soarelui este primul martor al ierarhizării, al înfiinţării piramidei valorilor spirituale ce urma să se extindă în sfera relaţiilor omului cu Cerul. În această nouă societate, patriliniară, legăturile spirituale cu Cosmosul s-au strâns şi mai mult, iar în acest intens dialog, simbolurile au constituit mobilul adoraţiilor, al alcătuirii vestmintelor şi procesiunilor cultice, toate după model tradiţional. Semnele sacre transmiteau mesaje al căror text era încrustat în lut ars, în aluaturi purificate, în metale roşii şi albe. Amploarea încrustaţiilor a rămas în dovezi grăitoare prin produsele turnătoriilor din secolele XII-X i.d.C., de la Dipşa, Şpălnaca Aiud, Guşteriţa ş.a., prin prezenţa semnelor solare, a tuturor semnelor la un loc ce dominau în acei ani viaţa spirituală. Sim-

bolurile, în diferite alcătuiri şi moduri de folosinţă, au constituit întotdeauna coloana vertebrală a zidirii spirituale în Spaţiul Carpatic al erei trecute, totdeauna ţinând strânse legăturile omului cu unica forţă atotstăpânitoare.

Deşi cu mult înainte de finele epocii precreştine existau oraşe şi sate compacte, majoritatea populaţiei locuia în case împrăştiate pretutindeni unde se amenajau curături pentru culturile de cereale şi legume, în apropierea păşunilor nelimitate, departe de ochiii trecătorilor (57; p.119). Locuinţele, ridicate din bârne fixate pe furci din lemn, sau pe bolovani, erau acoperite cu materiale din cele existente la îndemână: cu stuf (la luncă), cu paie (la câmpie), cu spărturi late din lemn la deal şi munte (v. *Columna*). Distanţa mare dintre case nu permitea participarea oamenilor la adunările rituale, stare de fapt ce a întărit **cultul vetrei,** cu datinile şi practicile ei religioase.

După logistica antică, în războaiele cu caracter defensiv majoritatea bărbaţilor se ocupau cu producerea hranei necesare celor antrenaţi în luptă. În condiţiile împrăştierii totale a aşezărilor nu erau cu putinţă dislocări masive, pustiitoare. Dimpotrivă, îşi permiteau retrageri rapide din calea adversarului, distrugerea bunurilor, deschideri de capcane şi atac prin surprindere (v. războiul din 101-102). Din cauza deselor atacuri şi bulversări sociale, locuinţele se ridicau tot atât de repede cum se distrugeau, iar spaţiul spiritual era amenajat după vechiul model al ungherelor sacre. Acolo erau aşezate zeităţile şi accesoriile cultice, se legau datinile şi legendele rituale.

Sub cupola templelor, în oraşe, în sate compacte, în dave şi în cetăţi apoi, preoţii dădeau fast nou adunărilor cultice, iar credincioşii, răspândiţi la mari distanţe, se mulţumeau cu protecţia vechiului cult în cadrul strâmt al locuinţei lor. Până în prag de nouă eră, femeia a fost responsabilă cu toate rânduielile menite să cinstească înaintaşii, să menţină în casă climatul sacru venit prin tradiţie. În spaţiul locuinţei răzleţe, dialogul cu forţele tutelare se purta în tăcere deplină şi în meditaţie, potrivit regulilor cultului secret, fapt pentru care zeii nu erau numiţi, nu erau chemaţi. Ei şi oamenii creau o stare permanentă, transcedentală, pe suportul altarelor încărcate de simboluri.

Practicile cultice, descinse din mileniile trecute, s-au păstrat până la finele epocii metalelor pentru că, totdeauna, convingerile spirituale au

rămas nemodificate în conţinutul lor structural (106; p. 331). Niciodată şi nicăieri, relaţia Om-Cosmos nu a fost modificată cu toate că multe doctrine au adus câte un segment menit să revigoreze echilibrul. În Spaţiul Carpatic, simbolurile au traversat multe milenii, cu aceeaşi încărcătură cultică şi fără presupuse modificări survenite sub presiunea altor popoare stabilite vremelnic. Au rezistat analizei filosofilor antici, au intrat în concepţia arhitecţilor şi s-au păstrat în dogmele mulţimii; aceleaşi, care au fost: ovoidul, clepsidra, coloana, spirala ş.a. De pildă, câinele pictat la Cucuteni pe vasele rituale, în mileniile IV-III, a rămas tot animal sacru în secolele III-I, ca şi datinile legate de etapele vieţii veşnice. (97; p. 11)

În primul an al erei noastre, carpaticii credeau profund în puterea Tatălui, asemuindu-l pe acesta cu chipul soarelui, cu liniştea Cerului. Erau aceleaşi raporturi vechi de supunere totală faţă de forţa cerească şi aceleaşi practici cultice specifice celor care credeau în viaţa fără de sfârşit. Se menţinea ritualul pâinii şi băuturii sacre, al brodării textilelor cultice şi odăjdiilor, aceleaşi practici adoratorii cu ritm accentuat, cu dansuri specifice, cu fumigaţii. Toate acestea erau urzite pe substratul cultic al simbolurilor, al scenariilor zilnice, fiind conduse de femei, în locuinţele rustice, şi de bărbaţi instruiţi, în temple şi adunări orgiastice. Şi cum numai femeile au condus ritualul alcătuirii simbolurilor în practicile cultice ale ţesutului şi brodatului, ale modelării pastei din lut sau grâu etc., ele au permanentizat chipurile celor mai vechi credinţe în relaţia Om-Cosmos şi numai ele au creat climatul transcendental în spaţiul restrâns al aşezării rustice.

CHIPURI DE PIATRĂ

Până în anul 106 d.C., vreme de şase veacuri, ades în timpuri de restrişte, marele preot îşi asuma şi rolul de conducător de oaste, deoarece războiul îşi avea, şi în această perioadă înfloritoare, o motivaţie spirituală bine determinată, fiind sub protecţia zeilor. Marele preot făcea legătura între mulţime şi Cer, între adunările cultice şi Zamolxis. Preotul veghea la păstrarea structurii vechilor credinţe şi înlocuia mesajele imprimate cu ruga şi adoraţiile în faţa altarelor. În ceremonial, purta veşminte albe, culoarea fiind şi în aceste vremuri un simbol al vieţii

veşnice, al vieţii prelungite peste pragul thanatic. Slăvea puterea stăpânitoare în cântece vocale şi la „ceteră" (28; p. 175-340, 578). Marele preot purta nelipsitul caduceu, un toiag înfăşurat la capătul superior cu doi şerpi – simbol al păcii şi prosperităţii. „Întemeietorii" – cum li se spunea – aveau chip solitar, între adunări trăind retraşi în grote, meditaţia îndepărtându-i de frământările oamenilor de rând. Nu mâncau carne, trăiau din cules, erau prezicători şi medici, păstrau taina cultelor, subliniau semnificaţia simbolurilor. Nu întâmplător caducelul preotului, în vreme de restrişte, era imprimat pe scuturi, iar în toiag, simbolul păcii (şarpele) urma gurii ameninţătoare de lup.

Se slujea în altare, pe înălţimi, cât mai aproape de Cer, de Zamolxis (44; p. 107), în faţa unor cratere uriaşe de bronz. Zile şi nopţi la rând, mulţimea adunată cânta, juca, făcea zgomote asurzitoare lovind în cazane, în table, în răngi şi vase metalice. Peste mulţime şi peste darurile învelite în spice de grâu plutea fumul greu al plantelor euforice. Capitala, reşedinţa regelui, nu se confunda cu înaltele platouri ale altarelor. Aceste uriaşe vetre de rugăciune erau răspândite pe coroana munţilor, pe platourile cele mai înalte, unele dintre ele rămânând active şi în anii grei ce au urmat (Vulcan, Siriu ş.a.). La soroc stabilit, populaţia urca pe versanţi şi, cu un anume ceremonial, alegea un bărbat, îl îmbrăca în cămaşa albă a morţii şi îl arunca în suliţe, trimiţându-i sufletul cu mesaje pentru Zamolxis. Mesagerul era un nou semn, în locul vechilor simboluri care mijloceau dialogul cu cerul. Ipotetic, se poate susţine că vetrele marilor altare au fost şi centre administrative ale zonelor regatului, iar preoţii au fost căpetenii subordonate regelui, marelui preot.

Încăperile cultice, ungherele sacre, s-au păstrat şi în perioada puternicelor regate. Cavernele locuite de preoţi serveau drept capele pentru ceremoniile permanente ale cultului, erau loc ales pentru oracole. Se susţine că acolo s-au scris „tablele legii despre judeţul din urmă", în locuinţele pustnicilor, în spaţiul dacic. Şi în aceste vremuri, în locuinţe se amenajau unghere unde se implorau zeii, unde se făcea uz de vechile dogme şi de practici străvechi (lararium). Colţul sacru a fost creat ca formă uzuală pentru comunicarea comodă cu forţele atotstăpânitoare, fiind alcătuit cu mult înaintea templului, înaintea apariţiei bărbatului titular de ceremonial. Ruga în intimitatea locuinţei contura al doilea chip al omului supus canoanelor cultice, pe lângă euforia adoraţiilor în faţa

altarelor. Populaţia nu era exagerat mistică, ea căuta un rost în toate, un echilibru.

Nu se ştie în ce măsură avea dreptate poetul Pherenicos din Heracleea când susţinea că oamenii din Carpaţi se trag „din neamul titanilor", dar se poate da crezare celor spuse de Eschil. Acesta preciza că între Pharanx (Parâng) şi „râul cel violent şi greu de trecut (Oltul), în nordul Istrului de Jos, se extrage fierul atât de necesar pentru confecţionarea uneltelor şi armelor. Fără îndoială, este vorba de pricepuţii făurari de la Baia-de-Fier, din ţinutul în care se crede că s-ar fi născut Prometeu...

Aristotel susţinea că locuitorii de pe Mureş aveau obiceiul să-şi cânte legile, pentru că acestea le erau sfinte şi trebuiau memorate. Titanii din Carpaţi, după poetul Pindar, purtau pe cap coroane aurite, îşi legau pletele cu şireturi de aur şi purtau pe frunte ornamente strălucitoare. Înainte de Herodot, poetul Aristarc vedea în populaţia din Carpaţi „războinici mulţi şi puternici, avuţi de herghelii, turme şi cirezi de vite". „Bărbaţii cu plete stufoase, cei mai robuşti dintre toţi oamenii", purtau căciulă ţurcănească şi cămăşi ce treceau peste genunchi, purtau pantaloni strânşi pe picior.

Mulţi scriitori antici, de la Herodot până la Iulian Apostatul, au rămas plăcut impresionaţi de chipurile de piatră ale carpaticilor, fie ei aceştia războinici, lucrători ai pământului, crescători de vite sau prelucrători de metale. Toţi credeau într-o unică forţă cerească, credeau în nemurire, respectau dogmele cultice şi sfatul înţelepţilor.

Până în ultima perioadă a existenţei regatului dacic, lumea credincioasă era împărţită în două mari grupe. Locuitorii davelor, slujbaşii regelui, militarii, căpeteniile târgurilor, luau parte la ceremonialul organizat în jurul marilor altare şi în temple. Era firesc, obişnuit, ca un popor puternic, cu forţe militare de temut să dea amploare întrunirilor cultice, ca acestea să fie cel puţin egale cu serbările Romei.

Populaţia de rând, legată prin îndeletniciri de calendarul agricol şi de cel pastoral, în perimetrul strict al aşezării rustice, rămăsese supusă superstiţiilor şi magiei, precum şi practicilor naive şi vrăjitoriei generate din cele dintâi manifestări. Zeităţile casei (larii) erau dovada continuităţii idolilor din lut existenţi de milenii în mai toate culturile carpatice (106; p. 331). Erau viabile multe aspecte din repertoriile cultelor secrete, precum

geniul bun al câinelui, concept descins din cultura Cucuteni, magicul număr şapte, semnul celor trei axe, izvorul, ulciorul etc. Populaţia rurală, izolată şi prin îndeletniciri, a rămas depozitara valorilor spirituale tradiţionale, păstrând cu predilecţie elementele esenţiale ale credinţelor exprimate prin ceramica sacră, prin pâinea cultică, prin ofrande şi vestminte, prin adoraţii individuale, lipsite de fast.

Până la finele secolului al III-lea d.C., deosebirea dintre populaţia urbană şi cea rurală s-a adâncit considerabil, satele şi aşezările risipite zidind pentru totdeauna temeiul datinilor şi obiceiurilor, chipul de piatră al vechilor credinţe.

SUB TUTELA DREPTULUI .CUTUMIAR

O scenă de pe *Columnă* îl reprezintă pe Decebal în clipa premergătoare supremului sacrificiu. Sinuciderea a fost măsura bărbătească ce a permis evitarea umilinţei învinsului, în marele razboi de apărare, sfârşit în anul 106.

Obiceiul pământului impunea conducătorilor de ţară să poarte şi un rang mare sacerdotal, pe lângă marele preot, în cazul în care aceste două funcţii nu erau cumulate de rege. Că Decebal deţinea şi rangul superior, după marele preot, o dovedeşte existenţa **şnurului sacerdotal** ce-l purta încins. Acest şnur, împletit din fire răsucite spiralic, era de fapt o copie a brâului zeiţelor carpatice din mileniile V-III, o replică a centurilor metalice turnate în atelierele transilvane, la Dipşa, Spâlnaca, Aiud (fig.2), Guşteriţa, purtate şi la Dunăreni, prin anii 1500 i.d.C.

fig. 2: Veşmintele căpeteniei

Un alt element cultic inclus în compoziţia metopei amintite îl reprezintă **cămaşa despicată în părţi.** Cămaşa bărbătească astfel croită era o prelungire a practicilor culturii Câmpului de urne (Gogoşu-Gârla Mare, anii 1500 i.d.C.). Mulţi idoli de aici din sudul Olteniei purtau, peste îmbrăcămintea părţii de sub brâu a corpului, două piese aşezate simetric, legate sub cingătoare. Aceste piese, semnificativ brodate, se adăugau peste îmbrăcămintea de corp, aşa cum imaginea alăturată sugerează, şi peste vestmintele bărbăteşti. Singura deosebire consta în faptul că cele două părţi distincte ale cămăşii dacice bărbăteşti nu erau brodate cu simbolurile tradiţionale, dar cu certitudine imaginile răspundeau aceloraşi norme cultice înrădăcinate de milenii.

Cămaşa nu era brodată; în schimb, încălţămintea, **botinele, purtau simboluri** specifice marii civilizaţii din Carpaţi. Simbolurile imprimate în piele fină nu erau ordonate într-o anume topică tradiţională, dar formau frize cu gust elevat, dovadă a unui rafinament de meşteşugar. Pe carâmbul botinelor s-au imprimat, printre alte semne, fragmentul de coloană cu un singur modul întreg, şi rombul – două simboluri de început ale civilizaţiei carpatice, acestea legând tradiţia de zece milenii a meşteşugarilor de la Sarmizegetusa.

Scutul cu semne solare, folosit de luptător, a fost ornat şi el cu imagini tradiţionale, fiind astfel alcătuit încât să poată fi recunoscut prin particularităţi autohtone. Prin

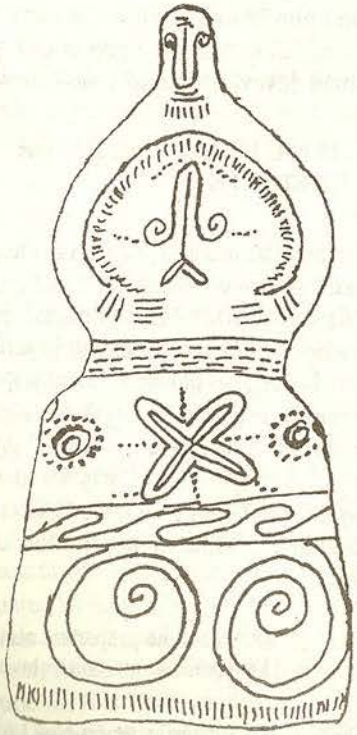

fig. 3: Bărbat în haine groase (cca 1500 i.d.C.)

conturul lui şi prin basorelieful din centrul de interes al compoziţiei, reprezenta discul solar, imaginea Cosmosului atotcuprinzător. Cercurile concentrice încărcau semnificaţia, iar volutele opuse, prelungite pe axe în creştere, au dat sens major năzuinţelor, speranţelor şi privirilor spre înălţimile lui Zamolxis, au optimizat luptătorii în nenumărate încleştări.

Metopa, analizată prin perspectiva elementelor care o compun, dovedeşte că legile străvechi erau preluate de către diriguitorii daco-geţi şi li se supuneau fără rezerve. Legile nescrise, dar existente în cultele secrete, făceau parte din sufletul lor, veneau prin tradiţie, penetrând curentele noi. Cutumele specifice perioadelor trecute erau menţinute mereu actuale, active, de către marii preoţi şi iniţiaţi, datorită firului robust al doctrinei unice.

Simbolurile imprimate pe scuturi şi încălţăminte, piesele vestmintelor bogate în semnificaţii precum cingătoarea, şorţul, dosnicul, cuşma ş.a., rămân dovezi penetrabile ale filonului cultic străvechi, spre viitor.

RELICTE ALE VECHILOR CREDINŢE

Strabon, în lucrarea sa de căpetenie, îl citează pe strălucitul poet Menandru pentru a arăta câteva din particularităţile cultice ale marelui popor daco-get (102). Fiindcă poetul cu mândrie se socotea get, a scris consistente versuri referitoare la practicile spirituale existente în acele vremuri. De aici se desprind informaţii care confirmă existenţa firului neîntrerupt al credinţelor, legându-le pe acestea de faza lor incipientă. Astfel, în anii dintre cele două ere, şapte femei prinse în cerc rosteau adoraţii, cântau în ritmul paşilor dansului ritual, ca în *Hora de la Frumuşica* a mileniul IV i.d.C. Concomitent cu acestea, celelalte femei „se văietau", creând în acest mod atmosfera mistică ce cuprindea mulţimea:

„Căci zeii ne prăpădesc mai cu seamă pe noi, însuraţii,
De vreme ce-ntr-una trebuie să pregătim câte-o serbare".

După poet, serbările se ţineau lanţ, adesea păgubitoare pentru cei care le organizau:

„De cinci ori pe zi noi jertfe-aducem, şi alături
Cele şapte slujnice-n cerc tot cântau din ţimbale,
Iar altele se văietau".

Graţie lui Strabon şi Menandru, se dovedeşte că practicile vechilor credinţe ale mileniilor IV-III erau active şi în anul zero. Se menţineau **dansurile rituale, adoraţiile ritmice** în formaţiuni concentrice, **adoraţiile în grup**, în împrejurările create făcându-se uz de **cifrele magice**: 3, 5, 7.

După A. M. Schiff: "...un cerc de fiinţe în meditaţie armonică (în dans ritual – n.n.), produc în fapt o rezonanţă, un «sunet» de comuniune şi de armonie naturală de aproximativ 7 hertzi, care traversează câmpul electrostatic al planetei" (97; p. 10).

Libaţiile, adulaţiile, rugile – să fi fost mantre producătoare de rezonanţe cu efect tulburător pentru psihicul uman? Dacă aşa o fi fost, simbolurile au pregătit pasul cunoaşterii de sine spre identificarea ideii de Dumnezeu.

DOVEZI

„Bronzul de la Năeni", grupul statuar, subliniază pregnant prezenţa bonetei: **„tiara"**. Aceasta, cu apărători pentru urechi şi cu prelungire spre spate, a fost executată din pâslă, din păr de animal, îndesat după o anumită tehnică. Piesa vestimentară destinată căpeteniilor a fost împodobită cu un mot sferic din pâslă. După unele păreri, în locul acestuia ar fi fost o piatră preţioasă sclipitoare (79; p. 11). Căciula era purtată frecvent de personalităţi, de oameni de vază ai societăţii, dovezi fiind încă din mileniul al II, dar nu a fost proprie numai „zarabilor" (Jordanes).

După basorelieful „Pintenului de la Bucureşti" (începutul mileniului I i.d.C.) călăreţii purtau o haină scurtă până sub talie, astfel ca limita inferioară să cadă comod pe spinarea calului (79; p. 16). Lucrat din ţesătură groasă, cu buzunare laterale, acest „baibarac" era o adaptare perfectă a hainei lungi la cerinţele noi, funcţionale. Faptul că şi în cazul acesta mâneca a fost ornată cu grupe de **trei linii**, motivează prezenţa semnului mitic, protector, pe hainele luptătorilor, prelungit în credinţele secolului I.

Mesagerul mulţimii pentru dialogul cu zeii, înaintea căderii în suliţe, se îmbrăca, cu un ceremonial anume, în cămaşa albă a morţii, potrivit legilor lui Zalmoxis. Astfel, **culoarea osului**, a firului de cânepă ţesut, şi-a păstrat semnificaţia simbolică şi în secolele I, culoarea alb-crem rămânând pe mai departe semn al axului thanatic.

Monumentele triumfale *Adamclisi* şi *Columna lui Traian* furnizează date care atestă existenţa anumitor elemente cultice în vestmintele căpeteniilor locale. Deşi îmbrăcămintea demnitarilor era, parţial, un produs importat (121; p. 84), atelierele proprii suprapuneau elemente autohtone bogate în semnificaţii mistice. Aşa se explică predominanta **purpură** la togă în vecinătatea nuanţelor de **brun** şi **crem**. Fondul roşu al întregului ansamblu compoziţional, sau la benzile late, aşezate pe terminale, nu au simbolizat lupta, vărsarea de sânge, ci dorinţa de viaţă, liniştea, caracterul defensiv al încleştărilor pentru apărare.

În secolele I, înainte şi după Hristos, în Carpaţi, conducătorul spiritual al luptătorilor era, în frecvente cazuri, şi stăpânul spiritual al întregii populaţii. Fără să se lipsească de serviciile marelui preot, fără să renunţe la cultul secret al misterelor, sau la sfaturile înţelepţilor, conducătorul purta cingătoare, se lega peste mijloc, peste haine, cu **şnurul împletit spiralic**, drept semn al înaltului rang preoţesc. Din basorelieful Coloanei, al *Columnei lui Traian*, se evidenţiază o metopă, o scenă ce imortalizează clipa sinuciderii lui Decebal, imagine care arată că marele rege purta cu grijă semnul marelui cult (150; fig. 7), şi, nemijlocit, respecta dogmele tradiţionale. Şnurul răsucit spiralic era tot atât de important ca şi brâul lat purtat de către zeităţile neolitice din Carpaţi, având o semnificaţie asemănătoare centurii de bronz. Deosebirea consta în funcţia mistică a fiecărei piese, în mesajul spiritual transmis de fiecare dintre acestea. Nici mai târziu şnurul mărţişorului, sau cel canonic, nu s-au substituit simbolic brâului roşu, sau altor piese cu semnificaţie cultică.

Tot după Columnă, cămaşa bărbătească era prevăzută, prin croi, cu o despicătură în părţi, în aparenţă anume pentru pas larg, angajat, nestingherit. Se purta vara peste pantalon, lungă până sub genunchi, iar în vreme răcoroasă se aşeza „în bracă" (îmbrăcat). Despicătura în părţi avea şi o funcţie mitică, de vreme ce tradiţia de două milenii impunea femeii două piese brodate, aşezate peste ţesătura ce acoperea partea posterioară a

corpului (v. Cîrna). Când s-a renunţat la croiul ce permitea conturarea celor două părţi ale piesei vestimentare, s-a adus în loc alt element, clinul, **„barburul"** şi, cu acesta, semnul „M", tot atât de puternic înrădăcinat în dogmele tradiţionale (99; p. 121). Este greu de precizat dacă cele două aspecte formale de croi aparţineau aceleiaşi importante zeităţi neolitice din Carpaţi (mileniul V), dar din această perioadă a descins simbolul.

Demnitarii daci purtau **botine** din piele imprimată, iar mulţimea fixa bucata de piele tăbăcită, cu ajutorul nojiţelor petrecute peste talpă. După metopa ce înfăţişează pe Columnă pe Decebal, botinele erau imprimate cu două semne primare, cu coloană şi cu romb, iar scuturile dacilor erau ornate cu simboluri spiralice, unghiulare şi romboidale. Din centrul compoziţiei nu lipsea simbolul Cultului solar.

Căciula mulată în volute, şnurul sacerdotal, cămaşa lucrată sub zodia zeiţei-pasăre, încălţările cu semnele originare – sunt numai câteva elemente cultice ce confereau o notă de virtute bărbaţilor de altădată.

UNELTE ŞI ACCESORII

De la o perioadă istorică la alta, complexitatea articolelor vestimentare a impus noi piese în familia uneltelor, noi tehnici şi mijloace. Răzuitorul de piei a deschis calea spre formele incipiente de manifestare spirituală, a dat primele semne ale artei, ale frumosului vestimentar atât de înrădăcinat în mileniile care au urmat. Au fost inventate cuţitele de ras piei de animal, care confirmă un fapt de mare importanţă: încă din neolitic, pieile din care se confecţionau hainele erau bine finisate, erau degresate, iar părul era lăsat numai pe unele dintre ele, pentru protecţie împotriva intemperiilor. Materialul pentru hainele de sărbătoare era bine lustruit şi colorat (09), în acel început interesant de mileniu VII.

Străpungătorul, vârful bine ascuţit cu care se perforau pieile croite pentru a face cu putinţă cusutul strâns, a fost răspândit pe tot cuprinsul spaţiului Carpatic, începutul fiind marcat de vârful de silex. După descoperirile de la Vărşad (146: 2/56; p. 89), de la Pietrele-Giurgiu (146: 2/56; p. 491), de la Hărman-Braşov, silexul a fost înlocuit, încă din neoliticul timpuriu, cu un material mai bun, cu osul de animal.

Străpungătorul de os a fost mai suplu în mânuire, mai rezistent şi mai eficient. Străpungătorul din cupru îşi confirmă existenţa în cultura

Gumelniţa (4800 i.d.C.), printre alte aşezări fiind utilizat şi la Hăbăşeşti, în Moldova, (133; p. 265, 269), urmând apoi o răspândire în masă a uneltelor din bronz. Cu certitudine, în această perioadă s-a renunţat la străpungătorul din lemn care a fost folosit paralel cu cel din os şi cupru. Uneltele supuse perisabilităţii nu au lăsat dovezi care să le confirme existenţa, dar practica însăilării şi cusutului confirmă existenţa unei operaţii ce precede acul, acolo unde străpungătorul din metal nu a fost la îndemâna tuturor. Bronzul greu oxidabil a contribuit la perfecţionarea şi răspândirea rapidă a acestor unelte, la înlocuirea celor mai puţin eficiente.

S-a lucrat intens cu străpungătorul din bronz în vetrele de la Băleni-Galaţi (80; p. 73-74), la Cruşovu-Dolj (146: 3/57; p. 103), la Taşad-Bihor, dar unele dintre ele, dintre cele folosite la Pecica-Arad, de exemplu, erau lucrate sub formă de dăltiţe cu mâner de os, create anume pentru ornarea cojoacelor (80; p. 102). În secolul al XII i.d.C., la Pecica se „înfloreau" cojoacele, se coseau policrom semnele sacre folosindu-se fire şi meşină. Numai cu perforatorul-dăltiţă şi cu fâşii fine din piele colorată se puteau aplica pe cojoc rozeta soarelui, „vârtejurile", zigzagul, coloana ş.a. Atelierele metalurgice produceau cantităţi mari de perforatoare, concomitent cu alte produse cerute de populaţie în acel început de mileniu I i.d.C. (80; p. 108).

Acul de cusut, acul unealtă a apărut din necesitate, ca o soluţie tehnică, fiind de aceeaşi vârstă cu firul tors, şi a mers în urma străpungătorului pe lungul drum milenar. Acul de os, acul lucrat din tibia de câine, cu urme de folosinţă îndelungată, confirmă utilizarea uneltei la brodarea şi confecţionarea hainelor atunci, în anii orizontului cultural Vădastra (146: 3/56; p. 112). La Pietrele-Giurgiu s-au folosit acele confecţionate din os de pasăre (R190; p. 494), ca şi la Truşeşti, în Moldova, în anii culturii Criş, în urmă cu peste opt milenii (146: 3/57; p. 203). Ace de os au fost folosite şi la Gilău, în cultura Tisa (4800 i.d.C.), straturile păstrând şi alte unelte adăugate ulterior, ca în toate vetrele umane. Acul de cupru de la Hăbăşeşti confirmă existenţa uneltei înainte de perioada bronzului, înainte de primele valuri de migratori (133; p. 270). Aceştia au găsit aici unelte prelucrate din metal nativ. Populaţia statornică, egalitară, în anii 3500 i.d.C. nu cunoştea armele şi rostul lor, dar îşi confecţiona uneltele necesare din metal. O bună dovadă este şi acul de cupru de la Sf. Gheorghe (119; p. 149).

Acele lucrate din bronz au fost utilizate în toate aşezările. Se confirmă aceasta prin faptul că atelierele produceau cantităţi importante, că existau negustori care distribuiau această unealtă în toate aşezările. Se confecţionau şi cutii în care se păstrau cantităţi mai mari decât necesarul unei familii. Atelierele, manufacturile, distribuiau acele ambalate, şi doar negustorii vindeau cu amănuntul. Aşa se explică depozitul cu cele 22 ace de bronz de la Băleni-Galaţi, (secolul XII i.d.C.; 80: p. 73-74), cutia de ace de la Poeneşti-Vaslui (146: 2/56; p. 406), precum şi cele 13 apărători de ace de la Sîntimbru German-Arad, exemplarele de la Zagon-Covasna, de la Bârlad, de la Vârşad (146: 2/56; p. 526), de la Sibiu (4800 i.d.C., Guşteriţa), de la Socodor-Arad (146: 2/56; p. 100), Taşad (80; p. 112-3) ş.a. Acele de bronz confecţionate în tehnica ciocănirii au sporit fineţea în redarea simbolurilor pe articolele vestimentare, au contribuit astfel la sublinierea expresivităţii şi a sensului, a mesajului sacru.

Fusaiola era volantul care asigura răsucirea firbei. Fără această piesă fixată pe o tijă şi propulsată de degete nu se putea alcătui firul de tort. De-a lungul timpului s-au confecţionat fusaiole din piatră, din os, din lut ars (146: 2/76; fig. 115), din metal şi din sticlă, când a fost descoperită materia primă pentru acestea. Mult mai târziu, s-a strunjit în lemn tija împreună cu volantul, strungul primitiv fiind la fel cu cel folosit în Nazaret şi pretutindeni în Iudeea.

După forma lor, fusaiolele aveau înfăţişări diferite, stabilite în funcţie de gustul şi priceperea meşterului care le-a construit, dar întotdeauna respectând un anume tip; astfel, s-au găsit fusaiole ovoidale, discoidale, aplatizate, tronconice, sau bitronconice. Faptul că, în multe cazuri, fusaiolele au însoţit torcătoarele şi dincolo de viaţă, presupune că această unealtă, această anexă, se confundă cu însăşi existenţa, deoarece din fire se creau vestminte, iar acestea erau prioritare în inventarul sacru. Drept urmare, cu multe milenii mai târziu, Zamolxis nu primea mesaje de la solii pământeni decât numai când aceştia erau îmbrăcaţi în cămaşă nouă, albă şi încinşi cu şnur de aceeaşi culoare, albă, a morţii. Dintre multe, dintre foarte multe aşezări preistorice unde s-au găsit fusaiole, pot fi citate câteva ce aparţin diferitelor culturi ale Spaţiului Carpatic (fig.4). Astfel, deopotrivă se lucra firul

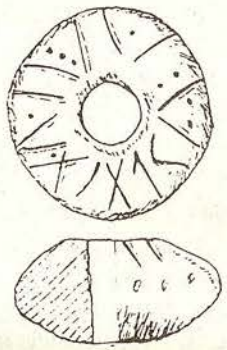

fig. 4: Fusaiola de la Buridava

de tort la Varşad pe Mureş (146: 2/76; p. 89), la Brăneţ pe Olt (146: 2/76; p. 526), la Augustin, Hărman, Prejmer, în Ţara Bârsei, la Pietrele, în Câmpia Dunării (146: 2/76; p. 524), la Petrişoru-Buzău (146: 6/59; p. 111, 279), la Vlădiceasca de Ilfov (146: 7/61; p. 99-101), pe Valea Mostiştei-Călăraşi (146: 3/57; p. 321) ş.a.

De mare importanţă documentară sunt fusaiolele incizate. Neîndoielnic, inciziile comunică ceva, închid încă un sistem de prescriere. Textul merită o mai mare atenţie, deoarece semnele incizate pe minialtare, pe idoli, pe haine, au notă comună cu cele de pe fusaiole (146: 3/57; p. 203). Numai fusaiolele de lut au fost incizate, probabil, în procesul sacru al confecţionării lor, sau unde bronzul era considerat metal preţios (80; p. 95-7).

Greutăţile războiului de ţesut au fost piese importante în inventarul aşezărilor preistorice. Războiul de ţesut şi-a avut locul în templu, ţesutul făcând parte din ceremonialul, din laudele închinate zeilor. Atunci, ţesutul era o rugăciune. Deşi instalaţii de ţesut au fost şi mai înainte, prin anii 5000 i.d.C. se practica ţesutul intens în aşezările de la gurile Dunării (42; p. 111), atât în sudul Dobrogei, cât şi în apropiere de Galaţi (180). Dovezile care confirmă existenţa războiului arhaic sunt rare pentru că lemnul din care a fost confecţionat nu a rezistat în timp, dar cultivarea plantelor tehnice şi lâna, ca materie primă, sunt dovezi ale existenţei uneltelor de ţesut. (Oaia a fost îmblânzită în Carpaţi, şi tot aici i s-au atribuit puteri divine; 21).

Greutăţile menite să întindă firele rămân certe dovezi materiale. Fiecare fir de urzeală era fixat de bara de unde începea ţesutul şi întins de celălalt capăt prin greutatea de lut suspendată. Pentru că greutatea de lut ars a fost găsită pretutindeni pe aceleaşi vetre cu fusaiolele, se poate deduce că aşezările aveau război de ţesut, chiar dacă acesta era folosit pe rând, de mai multe persoane, în gospodării diferite. Că instalaţia era intens solicitată ne-o dovedeşte greutăţile mult utilizate, descoperite la Pietrele-Giurgiu (146: 3/56; p. 524). Greutăţi multe de ţesut s-au găsit şi la Hărman, Prejmer şi în multe localităţi aparţinând perioadei La Tènne.

Dintre multe alte fusaiole, atrag atenţia greutăţile incizate de la Viezureşti-Vărşad (146: 2/67; p. 100), ale căror încrustaţii au elemente comune cu inciziile figurinei antropomorfe stilizate, de tip Troian, de la Hăbăşeşti-Iaşi. Semnele incizate au fost reprezentări ale faptelor reale –

inciziograme – nu creaţii abstracte, pentru că semnele se repetă ca forme de redare, în topică diferită şi la intervale mari de timp. Şi greutăţile de război au fost purtătoare de mesaje, au stocat informaţii.

În neolitic predominau greutăţile tronconice şi cele în forma trunchiului de piramidă pătrată. După forma lor, atrag atenţia cele descoperite la Poduri-Prohozeşti, judeţul Bacău (146: 7/84; p. 67), cele de la Vlădiceasca-Ilfov (146: 2/67; p. 89), cele de la Cucuteni (R35), Socodor, în aşezările perioadei metalelor (146: 2/56; p. 43). În straturile şi adstraturile de la Poeneşti-Vaslui s-a lucrat concomitent cu fusaiole plate, sferoidale şi bitronconice, cu greutăţi de diferite forme. În alte vetre, precum cele de la Poenarii-Vasluiului, greutăţile aveau inciziile umplute cu pastă albă, erau pictate policrom, au fost răspândite pe aceleaşi vetre alături de ace de bronz şi străpungătoare de os. Pe lângă acestea s-au găsit pieptene de os, piatra de amnar, ocru în morminte, dovezi care confirmă complexitatea unei vetre umane (146: 1/53).

În aşezările stabile ale Vechii Europe s-au sedimentat culturi peste culturi şi toate atestă meşteşugul generalizat al ţesutului şi cusutului.

Războiul orizontal de ţesut. În secolul I i.d.C. trebuie să fi existat războiul orizontal de ţesut, fiindcă în vocabularul curent al populaţiei locale erau cuvinte care confirmau meşteşugul şi accesoriile instalaţiei. Cuvinte ca **pecuaria** (păcurar), **ovis** (oaie), **capra** (capră), **lana** (lână), **furca** (furcă), **torsus** (tors, răsucit),**fusus** (fus, unealtă), **acia** (aţa), **acus** (ac de cusut), **linţeum** (linţoliu) etc., chiar dacă la un moment dat au înlocuit pe cele existente în vocabularul local, atestă faptul că meşteşugul era bine cunoscut în relaţiile dintre oameni.

Sunt şi cuvinte care dau nume unor accesorii specifice războiului orizontal de ţesut, expresii care tot atunci au intrat în vocabularul autohton. Atunci s-au consolidat în voie, în perimetrul aşezării şi, îngheţate în gospodăria autarhică, au traversat mileniul silitei tăceri.

Astfel avem cuvântul **fuştel** (fustis), nume dat vergelei-pereche de alun, cea care separă firele urzite pe natră şi le ordonează paralel. Fuştelul este specific acestui sistem de instalaţie, ca şi **ghemul** (glomus). Până la acea vreme, la războiul vertical, băteala era trecută direct de pe fus în pânză. Ghemul s-a inventat din necesitatea de a depozita fire foarte, foarte lungi, pentru urzit, pentru adunarea lor pe răşchitor, pe ţevi şi mosoare, pe accesorii care nu erau necesare războiului vertical cu întinzătoare din

lut ars. Ulterior, o parte din accesorii au căpătat multiple întrebuinţări. Faptul că în aceste secole de înflorire a ţinuturilor daco-gete a apărut războiul orizontal, nu se pune la îndoială, deoarece atunci a apărut o anexă care a ridicat considerabil productivitatea meşteşugului: **suveica**. Latinii îi ziceau „radius", o comparaţie, de fapt, cu braţul pentru desenat, cu măslina lunguiaţă, cu vărguţa fusaiolei încărcată cu fire, aşa cum era folosită la războiul minoic (98; p. 337). Deci suveica, prin braţul ei, prin cadrul adecvat ţesutului, totdeauna a derulat firul de pe beţişorul izolat de fusaiolă.

Războiul orizontal de ţesut s-a inventat după cel vertical, dar nu mai târziu de începutul epocii fierului, când metalul era destul de rar şi de scump, şi nu putea fi la îndemâna celui care construia instalaţia de ţesut. Deşi a fost într-un continuu proces de perfecţionare, nu i s-au adăugat piese metalice, nu i s-a schimbat principiul de funcţionare. Fiind şi rămânând un mecanism primitiv, ţesătura obţinută în astfel de instalaţii nu a rezistat concurenţei atelierelor specializate care funcţionau intens la Curţile domneşti, nu a putut sta pe taraba negustorilor (03), dar a rămas singura ţesătură la îndemâna celor care alcătuiau gospodăria autarhică. În ateliere specializate s-au obţinut ţesături fine, superioare celor care vara cultivau cânepa şi iarna o lucrau (103). Mulţimea, legată organic de locurile ei dintotdeauna, s-a preocupat continuu de obţinerea roadelor pământului, necesare vieţii, pentru protejarea termică a corpului şi pentru menţinerea legăturilor spirituale cu forţele nevăzute. Precum plugul, secera sau cuptorul de pâine, au fost necesare fiinţelor umane războiul de ţesut şi templul. Când oamenii din Carpaţi se înţelegeau în vorbe latine, deja se auzeau în casele acestora şi zgomotele vătalelor.

MANUFACTURILE PREISTORICE ÎN SPRIJINUL ARTEI VESTIMENTARE

La începutul secolului XII i.d.C., la Spălnaca, în atelierul de prelucrare a metalelor se producea o gamă largă de produse cerute de populaţie. Din diversitatea produselor descoperite aici, pe vechea vatră a atelierelor, reiese nivelul de dezvoltare al aşezărilor din Carpaţ i, preocuparea oamenilor, relaţiile lor cu triburile vecine sau cu cele aflate în trecere, nivelul de trai şi gradul de civilizaţ ie în acele vremuri

îndepărtate etc. (80). Inventarul depozitului de bronzuri descoperit în vatra manufacturii (1200 kg piese) confirmă trei categorii mari de mărfuri din metale care erau mult solicitate la schimbul de produse: articole gospodăreşti, arme şi podoabe.

Secerile descoperite aici, ca în toate vetrele atelierelor transilvane, confirmă deplin preocuparea oamenilor pentru cultura cerealelor, precum şi stabilitatea populaţiei pe aceste locuri. Migratorii nu închideau ciclurile agricole pe aceleaşi meleaguri, nu semănau şi nu culegeau, ei luau cu de-a sila bunurile populaţiilor care le găseau în cale. Articolele specifice activităţ ilor gospodăreş ti confirmă puterea economică a sedentarilor din acele îndepărtate vremuri. Ca dovadă, de pe lista uneltelor şi acareturilor nu au lipsit niciodată următoarele articole: topoare, seceri, ciocane, lanţuri şi verigi diferite, cuţite, cuie, piese ajurate pentru care şi căruţe, tablă de bronz, lame de ferăstrău, vase de diferite forme şi capacităţi. Pe lângă acestea, s-au confecţionat străpungătoare şi fusaiole, cu toate că acestea din urmă erau lucrate, predominant, în gospodărie, sau de către meş terii olari.

Pentru înfruntarea celor care veneau cu gând vrăşmaş, oamenii locurilor carpatice aveau în inventarul gospodăriei şi arme perfecţionate, iar mânuirea şi tehnicile de luptă erau transmise din generaţ ie în generaţie. În orice gospodărie erau, pe lângă celturile de tip transilvan şi arcurile din lemn de corn, topoare de luptă împodobite cu simboluri, pumnalul, sabia, vârfuri de săgeţi, vârfuri de lance, coifuri, articole de harnaşament. Toate aceste materiale se confecţionau în atelierele locale.

Din depozitul de bronzuri de la Spălnaca pe Mureş reiese că populaţia Spaţiului Carpatic a atins, în secolul XII i.d.C., un nivel de trai foarte ridicat, nivel care s-a păstrat multe secole şi care a ispitit multe popoare şi triburi. Arta vestimentară confirmă civilizaţia epocii bronzului în arealul Carpaţ ilor dunăreni. Marile ateliere şi negustorii de mărunţişuri au răspândit pe tot teritoriul articole de podoabă, aflate la modă în acele vremuri. Astfel, bijutierii de la Spălnaca, sau cei de la Guşteriţa, ori de la Aiud sau Dipşa, s-au întrecut în creaţie şi dibăcie ca să scoată la vânzare podoabe de o rară frumuseţe. Au ţinut seama totdeauna de simbolurile tradiţionale şi cu acestea au creat opere de artă. Aici şi atunci, arta s-a născut din îngemănarea semnelor credinţei de

început. Astfel, puterea simbolului s-a amplificat în strălucirea metalului prelucrat.

Ca şi alte turnătorii, Spălnaca „a scos pe piaţă", secole în şir, printre altele, şi următoarele tipuri de podoabe, solicitate mai cu seamă de moda feminină:

- fibule simple, fibule spiralice şi fibule tip „passementerie":
- centuri de bronz
- brăţări spiralice de sârmă şi din bandă
- discuri solare
- nasturi mulţi şi bogat ornaţi
- tutuli, butoni conici şi sferoidali, cu clopoţei sferici
- mărgele, cercei, ace de păr, saltaleoni etc.

Se lucrau şi se vindeau brice de bărbierit, pandantive şi multe podoabe pentru carele şi căruţele gospodarilor.

Manufactura bronzului carpatic, cu nota ei strict autohtonă, a completat cu mult rafinament şi bun gust întregul complex vestimentar feminin de epocă. Inventarul turnătoriilor din secolul XII i.d.C. dovedeşte existenţa unui popor bogat, într-o epocă înfloritoare. În acest secol, la Şandra-Biled (Timiş), s-au purtat butoni cu calotă sferică, după tiparul turnătoriei de la Dipşa-Năsăud. La Band (Mureş) se turnau butoni cu cârlig (80; p. 82), iar la Minişu (Arad), pe haine, pe lângă butoni se adăugau nasturi incizaţi cu semne sacre şi multe falere (80; p. 64). La Miş ca-Bihor, la Cioclovina-Hunedoara, la Cârna-Dolj, ca şi la Domăneşti-Satu Mare, pe acelaşi tip de haine s-au întâlnit atunci nasturi, tutuli, butoni şi falere. Butonii sferoidali cu bilă au împodobit şi încălţările (precum căluşarii), zgomotul metalic completând probabil ritmul tobelor în dansurile rituale. Accesoriile metalice prin strălucirea lor au completat tabloul ceremoniilor riguros organizate. Cerinţele persistente au stimulat producţia de accesorii.

După anii 800 i.d.C., când geto-dacii se desprindeau din marea masă a tracilor, în fiecare locuinţă din spaţiul carpato-danubiano-pontic se produceau fibre de factură vegetală şi animală, se ţesea intens, alături de alte activităţi impuse de îndeletnicirile cultivării pământului şi creşterii vitelor. Inventarul arheologic este foarte bogat în obiecte de piatră, de os, metal, sticlă etc., ca să nu mai amintim de valoroase informaţii oferite de fragmentele ceramice. Se atestă că atunci, ca şi mai înainte, au fiinţat

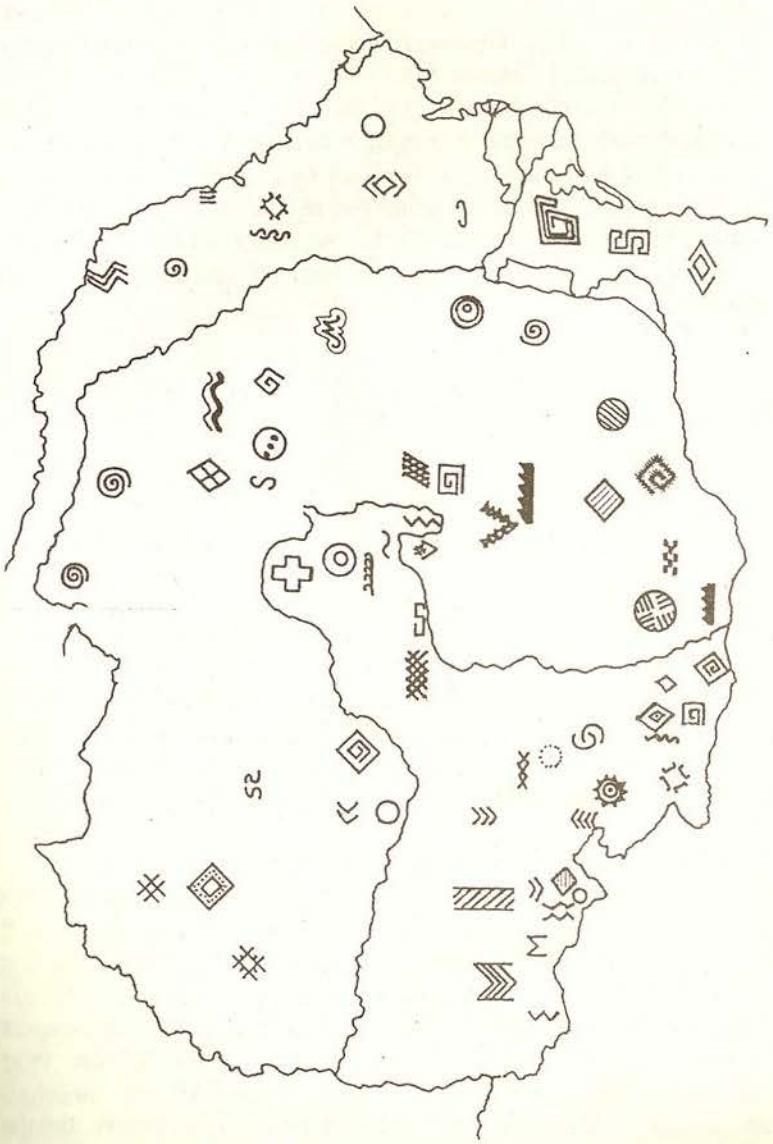

Semne din generaţia a II-a; mil. VI-IV i.d.C.

laolaltă cu inventarul necesar producerii hranei şi cel al producerii vestmintelor, iar după intensitatea simbolurilor şi după bogăţia podoabelor, Spaţiul Carpatic a fost un epicentru european al civilizaţiei (146; p. 98). Femeile din Carpaţi au practicat torsul, ţesutul, cusutul, au mânuit uneltele necesare în ocupaţiile casnice, în aceeaşi vreme când Noema, sora lui Tubalcan, se lăuda că ea a născocit ţesutul lânei. În aceleaşi timpuri şi împărăteasa lui Yao se zice că a inventat ţesutul în China, Iris în Egipt, Minerva în Grecia, Arachnea în Lidia. Cu siguranţă, prioritare au fost supusele zeiţei „torcătoare" şi „ţesătoare" din Carpaţii dunăreni...

MILENIUL MARILOR FRĂMÂNTĂRI

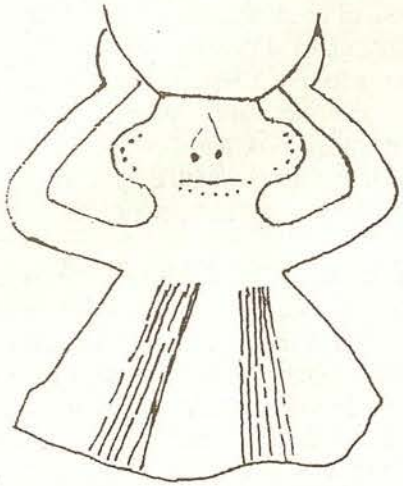

Fig. a.: Figurină purtătoare de simboluri (Gumelniţa, 5200 i.d.C.)

CONSERVATORISM

Dintotdeauna, ca şi astăzi, omul s-a hrănit cu produse vegetale precum: rădăcini, tulpini, coajă, frunză, ramuri, fructe şi flori, la care a adăugat şi produse animale, în măsura în care a dispus de acestea: lapte, ouă, carne, miere. Hrana completă ideală, după omul antic, era pâinea, laptele şi mierea.

În ultimul mileniu al erei precreştine, deşi hrana era neschimbată, era alcătuită după vechi reţete, sursele de obţinere a produselor vitale fiind diferite, se încadrau în două moduri distincte, după cum erau adunate şi după munca depusă. Pentru că populaţia era împărţită în „veniţi de aiurea" şi „stabili de când lumea", cei cărora le era frică să doarmă sub acoperiş de casă şi purtau familia în căruţă, cei care „pe caii lor mărunţi, beau, mâncau, ţineau adunările lor, cumpărau şi vindeau, adesea şi dormeau" (44; p. 204-296), produsele traiului le adunau prin felurite silnicii. Numai o parte din trebuinţe era completată, la nevoie, din propriile turme de oi şi din cârdurile de cai pe care le purtau pe drumurile

lor fără de sfârşit. Unii dintre aceştia zăbovind mai mult în zone bogate se dedau la culesul roadelor în cazul când le găseau nedistruse.

În a doua categorie de vechi populaţii se găseau cei legaţi de vetrele lor fixe, descendenţi ai aceluiaşi neam milenar. În pragul dintre ere, ei valorificau produsele pământului, ca şi înaintaşii lor, creşteau animale, plante, stăvileau furia apelor, a focului. Creşteau animale de care aveau nevoie şi cât le era necesar, cultivau plante anuale, îngrijeau pomi şi viţa-de-vie, îndeletniciri pretenţioase şi de lungă durată, construiau mori şi dârste, pive, dau întrebuinţări multiple focului. Erau la ei acasă şi orice lucru făcut era privit în perspectivă, era făcut pentru o lungă durată de folosinţă.

Spre deosebire de triburile umblătoare, atât de sărace în preocupările lor, populaţia stabilă deţinea un avantaj al îndeletnicirilor extrem de bogat. Erau recunoscuţi în cultivarea grâului, a meiului, a bobului, dovadă rămânând imensele depozite de grâu carbonizat peste care a crescut pădurea Sarmizegetusa, precum şi mărturiile scriitorilor antici. Din menţiunile acestora reiese că, în Câmpia Dunării, prin secolul III i.d.C., creştea grâul de împiedica mersul călăreţului, iar populaţia din Buceag vindea grâu corăbierilor, în cetăţile greceşti ale Pontului Euxin. Podgoriile luaseră amploare până când vinul devenise pericol social şi motiv de îngrijorare pentru marele preot Deceneu.

Toţi locuitorii din Carpaţi creşteau cai, oi, capre şi vite mari, păsări şi animale de curte, vieţuitoare care-şi găseau hrana în apropierea locuinţei şi se adăposteau în locuri amenajate anume. Ipotetic, se susţine că oaia în aceste ţinuturi a fost îmblânzită. Cu dovezi arheologice sigure se confirmă că la începutul mileniul II i.d.C., vaca era crescută şi pentru lapte, iar imaginile pictate pe ceramica staţiunilor preistorice basarabene evidenţiază importanţa care se dădea acestui produs alimentar. Ţinuturile de la nord de Istru era socotite „ţara albinelor". Îndeletnicirea creşterii acestora presupune timp, experienţă într-o prisacă moştenită, semn al stabilităţii unei aşezări. Ce dezvoltare trebuie să fi luat pescuitul, dacă Alexandru cel Mare şi-a trimis armata peste Dunăre, în Dacia, noaptea, folosind bărcile pescarilor locali! Şi tot în apropierea pragului dintre ere, în Dacia se exploatau intens minele de sare, de aur, de argint şi fier (58). Toate aceste îndeletniciri sunt o dovadă, un specific al

populaţiei autohtone, un reper al permanentizării prin conservarea valorilor tradiţionale.

Strămoşii noştri îşi făceau curatură în inima pădurii, pentru că aceasta îi proteja, îi ascundea sub perdeaua umbrelor tenebroase ale văilor şi înălţimilor. Aşa se explica remarca străinilor care susţineau că „dacii se ţin legaţi de munţi": DACI INHAERENT MONTIBUS. Ei îşi ridicau case din bârne aşezate pe furci scurte din lemn şi cu acoperiş în două ape (v. Columna). Pe curatură îşi sămănau toate plantele de care aveau nevoie, fără ca ogorul să fie cultivat doi ani la rând cu acelaşi soi.

În casă, familia era împărţită pe îndeletniciri, pe faze de lucru, pe operaţii. Se ţinea seama de puterea fiecăruia, de pricepere, de sezon şi de urgenţe. Bărbatului îi reveneau activităţi care cereau efort mare şi curaj. El confecţiona uneltele şi acareturile necesare, ridica şi întreţinea locuinţa, stabilea etapele de lucru, momentul optim şi distribuia forţa de muncă. În vreme de restrişte, intra în taberele de apărare lăsând în loc femeile şi bătrânii.

Femeia împlinea activităţi relativ-comode, dar deosebit de complexe. Avea trei compartimente mari în care acţiona: munca mai uşoară în agonisirea hranei, îngrijirea copiilor şi a neputincioşilor, întreţinerea climatului cultic în familie. Numai femeia semăna şi culegea cânepa, de pildă, ştiut fiind că această plantă era deosebită pentru fibra ei necesară odăjdiilor, pentru fuiorul ofrandelor, pentru sămânţa necesară fumigaţiilor euforice. Numai femeia secera, îmblătea, vântura, spăla şi usca grâul, măcina, frământa şi cocea pâinea, obligaţii aduse prin tradiţie, din templele neolitice. Tot de acolo descindea obiceiul ca femeia să răspundă de îmbrăcămintea tuturor, a celor din casă.

De atunci, ea făcea deosebiri între îmbrăcăminte şi odăjdii, acestea fiind lucrate după anumite canoane, ca să răspundă cerinţelor pentru care erau făcute, pentru practicile cultice. În acest spaţiu geografic, oile purtau „lânuri aspre", iar nurorile tomitane refuzau uneori să se folosească de arta zeiţei Pallas – ţesutul. (Ovidiu Papadima, III, 8, 8, Sq). De multă vreme mediul rural a conservat valorile spirituale. Tot de atunci, ca şi mai înainte, „femeia frânge darurile zeiţei Ceres şi poartă apa grea în creştetul capului" (Ovidiu), precum, pe vremuri, purtau zeităţile de la Gumelniţa, Gheläeşti, Floreşti şi Ruseştii Noi. Ca pe vremea când se ţesea pânza sacră în temple, femeile „ţes cânepa din care fac hainele lor şi ale

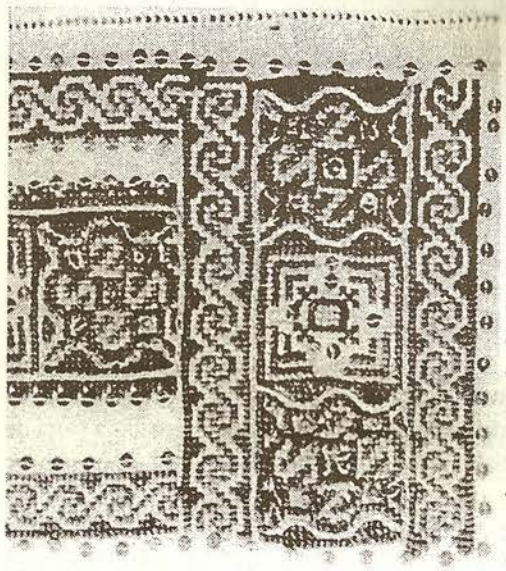

fig. 5: Semne create şi folosite în cele două ere

bărbaţ ilor" (Herodot), totdeauna făcând distincţie între hainele termoizolatoare şi cele cultice (78; p. 84).

La finele de eră, prin tradiţionalismul peren se conservară toate valorile spirituale, aşa cum erau ele în vremurile „marii explozii culturale" ce caracterizează mileniile V-III i.d.C. Toate activităţile întreprinse aveau un temei cultic, erau îngrădite în legi de neocolit. Toate bunurile purtau semnele credinţelor active şi în acelaşi timp tradiţionale, fiindcă pretutindeni climatul cultic se confunda cu existenţa fiecărui om, se creea un tot în afara căruia nu se concepea viaţa. Era o caracteristică a populaţiei stabile dintotdeauna. Această atmosferă benefică a ţinut până şi universul în echilibru, prin dogmele conservate în timp.

PRIMUL MILENIU CREŞ TIN A CONSERVAT FONDUL SIMBOLISTIC

Aşa-zisele dislocări şi colonizări, dacă au existat în asemenea proporţie, nu au influenţat semnificativ structura populaţiei rurale. Era în obiceiul localnicilor ca, în caz de primejdie, să se retragă în locuri ferite de focul năvălitorilor. Aveau culturi anuale de îngrijit, aveau livezi, vite, stupi, iazuri, vie, inventar gospodăresc. Toate acestea trebuiau întreţinute şi exploatate de-a lungul unui an sau a ciclului de vegetaţie, şi toate erau ţintite de prădalnici. Deci s-a impus o căutare continuă a locului de vatră,

s-a impus reaşezarea gospodăriilor în locuri cât mai ferite, în spaţiul de obârşie. Din cauza deselor schimbări de vatră, casele erau ridicate în pripă şi numai din materiale de construcţ ie existente la îndemână, din lemn, paie, lut ş.a. Acolo unde lipsea piatra, temeiurile erau fixate pe furci, (v. *Columna*), iar acolo unde lemnul era deficitar şi vânturile aspre, localnicii izolaţi îşi săpau bordeie, ori îşi ridicau încăperi cu pereţi din chirpici. Retragerea, ieşirea din faţ a primejdiei repetate, dar în perimetrul aceluiaşi spaţiu autohton, nu a influenţat fondul cultural propriu, nici măcar particularităţile vechiului mod de trai (65; p. 185).

Populaţia tracasată, supusă umilinţelor de tot felul, a fost cea a aşezărilor urbane, cea legată economic de centrele aglomerate, de cetăţi, de târguri, de ateliere. De fapt, în documente, numai despre această categorie de populaţie se relatează, fiindcă numai aceasta putea fi văzută. Aceasta era mulţ imea, poporul, în aceasta se găseau robii, liberii proprietari de pământ ţinuţi în evidenţa stăpânitorilor. Cetatea Histria avea la un moment dat suprafaţa pământurilor proprii, cu sate şi supuşi încercuiţ i într-un hotar lung de peste 500 km. Mulţ imea se ascundea în liniştea apăsătoare ce se ridica în locul cetăţilor stinse şi în spaţiul dacic această liniş te era generalizată. Numai în nucleele de aglomeraţ ii demografice populaţ ia a fost împestriţ ată cu oameni veniţ i pentru căpătuială, cu veterani, cu negustori, cu mici grupuri semistabile.

În asemenea condiţ ii dure, amestecul de populaţ ii în înţ eles definitoriu nu era cu putinţă. Nu se puteau infiltra valori spirituale străine, seci motivaţional, inferioare, în trei straturi sociale ferm departajate. Stratul superior, (administraţia, armata, meşteşugarii), precum şi stratul de mijloc, alcătuit din populaţia supusă administraţiei cetăţilor, a suferit unele modificări prin schimbarea unor concepte cultice, prin mutaţii dogmatice periferice. Populaţia rurală, izolată de frământările dure, zilnice, cel de-al treilea segment, stratul despre care nu s-a scris nimic în antichitate, a fiinţat în sfera valorilor neschimbate, a dăinuit în vechea lege. După toponimie, fiecare deal, fiecare vale, fiecare izvor, fiecare pârâu pe locuri abătute de la drumurile mari şi-au luat nume de la întâii ziditori ai satelor răzleţe, împrăştiate.

În asemenea condiţii de izolare deplină, influenţele spontane, sau voit acceptate, nu au fost niciodată operante. Deci ideea înstrăinării de obârşie, a strămutării, este lipsită de temei tocmai pentru că s-a neglijat în

analiză rolul hotărâtor al segmentului populaţ iei izolate total (52; p. 173-339). Acolo s-au împietrit elementele de bază ale civilizaţ iei autohtone, acolo a rămas trunchiul originar fixat în procesul firesc al evoluţ iei sale.

Romanii şi neamurile umblătoare de după secolul III creştin au mijlocit şi au adâncit izolarea datorită duritătţii şi lăcomiei cu care pustiau satele. Că s-au retras romanii sub presiunea goţilor, că goţii au fost alungaţi de huni în incursiunile înspăimântătoare ale acestora, că se influenţau între ei sau îşi uneau triburile înfometate, că nu mai conteneau avarii, sarmaţii, gepizii, că slavii în puzderia lor nimicitoare călcau totul în copitele cailor – toate acestea numai pământul le ştie şi cenuşa focului pustiitor. În aceste vremuri de restrişte aşezările rustice rătăcite în adâncul codrilor îşi avea veacul în credinţa lor (21; p. 58).

În tot acest răstimp, de la retragerea aureliană şi diluarea treptată a triburilor năvălitoare, până la apariţia centrelor administrative incipiente, au pierit davele, castrele, târgurile antice cu drumurile lor lungi (106). A pierit şi populaţia acestor nuclee active, dar treptat a ieşit la lumină şi s-a extins forţ a din umbră, stratul populaţ iei izolate, ieşind la iveală adevăratul filon al valorilor îngheţate în anonimat. Pe stratul solid al vechilor credinţe s-au suprapus, treptat, noi elemente, creştine, procesul fiind început încă din secolul I d.C. A rămas credinţa în forţa unică, atotstăpânitoare, conceptul de viaţă veşnică, dualismul existenţei. A rămas practica adorărilor în sărbători, cinstirea înaintaşilor, ruga şi mulţumirea interioară. A dispărut ceramica sacră odată cu templele unde aceasta era lucrată şi investită cu funcţii cultice, dar simbolurile au rămas în decorul tuturor bunurilor ieşite din mâna omului.

În acest mult încercat mileniu, încărcătura simbolistică a dat un nou suflu valorilor spirituale. Crucea a căpătat alte semnificaţii când s-a izolat de semnele primare, dar vestmintele nu s-au confundat niciodată cu hainele termoizolatoare, nici aluaturile cultice cu pâinea pentru hrană. Coloana de pe acoperişul casei a luat chipul protector al suliţei spre cer, semnele solare au alcătuit pragul purificator al porţilor şi pălimarelor, adunările cultice au început cu noile canoane şi au continuat cu cântecele şi dansurile rituale străvechi. După ceramica sacră, datinilor le-au revenit rolul greu să înfrunte Timpul şi să pună frâu uitării. Ele au luat chipul

vechilor credinţe şi l-au urzit în forme mult simplificate, dar pe armura semnelor primare, pe conţinutul ideatic tradiţional.

Multe documente au păstrat dovada potrivit căreia, în primul mileniu creştin, simbolistica autohtonă şi-a continuat drumul firesc sub protecţia segmentului de jos al populaţiei locale. În secolul III al acestui greu mileniu se menţine spirala, dovadă fiind şarpele fantastic trecut prin steag, în chipul zeului Glykon, la Tomis. În finalul anilor de după criză, (secolul IV) Donariul de la Biertan, pe Târnave confirmă existenţa unui grup de simboluri puse de creştini într-o nouă ordine (83; p. 494). Donariul întrunea, într-un nou simbol, dreptunghiul, care desparte două triunghiuri opuse la vârf, care îndepărtează simbolul morţii, (trei puncte) şi cercul, semnul vieţii veşnice. Cercul redat atunci poartă străvechiul semn cultic al unghiurilor opuse la vârf, legate, (crucea Sf. Andrei), semnul „X", reactualizat prin prezenţa toiagului apostolic.

„Tabula austera" împreună cu „monograma cristică" au actualizat, în secolul IV, şapte simboluri carpatice străvechi, chiar dacă tabula izolată a fost folosită drept decor sau chenar textil, la Novidium, pentru dedicaţii zeilor Mani. În secolul V d.C., la Budureasa, Prahova, se turnau podoabe din metal, triunghiuri, dreptunghiuri, cercuri, romburi, diferite obiecte care purtau arhaicul semn thanatic ş.a. Bijuteriile respectau imaginea vechilor simboluri, multe dintre ele fiind identice cu cele redate în ceramica davei de pe Valea Siretului (142/69; fig. 3-9). În secolele V-VII, şi mai târziu, s-a pictat şi s-a incizat crucea cu picior şi cu trei braţe egale, cu terminaţia braţelor înspicate în raze, aşa cum s-au redat asemenea imagini în perioada bronzului. Imaginile de la Ficişi, Buzău, au rămas mărturie a prelungirii firului continuităţii simbolurilor până spre cel de-al doilea mileniu creştin.

Simbolurile s-au extins, au fost preluate ulterior şi incluse în repertoriul altor culturi, dar semnificaţia lor nu a putut fi înstrăinată de locurile de obârşie. Au fost adăugate inscripţiilor greceşti, au alcătuit decorul monedelor bizantine, însă numai în imagini seci, lipsite de conţinutul sacru iniţial. Semnele Є, Ω, C, M, Z, S, Ɔ, ⊛ constituie o parte din valorile simbolice autohtone care au alcătuit repertoriul grafic extins al culturilor carpatice. Cu siguranţă, nu s-a ştiut că „M" a fost creat la Porţile-de-Fier, în mileniul VI, în aceeaşi perioadă cu „S"-ul de la Gura

Baciului, Cluj, că semnul ↄ este propriu culturii Gârla-Mare-Cârna şi a fost creat în anii 1500 i.d.C. În Tezaurul bizantin de la Horgeşti, Bacău, s-au păstrat multe mărturii în sprijinul ipotezei potrivit căreia alte civilizaţii au împrumutat şi au dat noi semnificaţii simbolurilor carpatice străvechi (142: 4/71).

Primul mileniu al erei noastre, în muţenia populaţiei risipite, ne-a păstrat fiinţa, încremenind-o în practicile cultice, în datini, în obiceiuri cutumiare.

SEMNELE ÎN MILENIUL CREŞTIN

Odată cu începuturile, semnul a fost înzestrat cu duhul dăinuirii în timp, al rezistenţei peste veacuri şi astfel a devenit simbol. Acestui semn sacru i s-a supus mulţimea care l-a creat, i s-a supus din tată-n fiu, de-a lungul miilor de generaţii. I s-a supus pentru că, odată purtat, unea spiritele şi, astfel, aceasta era în mai mare siguranţă, înfrunta greutăţile uşor, izbândea în tot ce avea de împlinit.

Semnele şi simbolurile au fost imprimate pe toate bunurile de care omul se folosea în ruga lui îndreptată spre atotputernic: pe temple, pe vestminte, pe ofrande, pe ţesăturile ce împodobeau încăperile şi ungherele destinate rugăciunii, în locuinţe.

Când creştinismul s-a generalizat, toate simbolurile, în afară de cruce, au căpătat harul frumuseţii „florilor", devenind de neînlocuit în podoabele care cinsteau sărbătorile. Subliniem, repetând, că s-au împietrit în datini aşa cum au fost, cu aceeaşi culoare, cu aceeaşi prospeţime. A rămas acelaşi mod, alături de aceleaşi procedee în redarea în benzi, aceleaşi materiale folosite, aceleaşi mijloace tehnice uzitate. Întregul fond spiritual acumulat s-a subordonat noii credinţe, vitalizând-o pe aceasta cu fastul tradiţional al marilor adunări cultice. În aceste îndepărtate vremuri, şi pe vechile altare, s-au născut nedeile, iar acestea ne-au identificat neamul şi conceptul cultic.

După primul mileniu creştin, când ceramica sacră şi-a redus frecvenţa pe măsura scăderii influenţei vechilor dogme, marea familie a simbolurilor s-a grupat după noi criterii, după cele raţional-estetice. Curba plană închisă, (cercul) şi curba plană deschisă (spirala în volute

suitoare) şi-au combinat derivatele în compoziţii cu mesaje noi, iar materialele folosite cu precădere au rămas cele care au permis tehnici simple de alcătuire: aplice, colaje din piele şi tablă, torsade din metal, din lut ars şi aluaturi, compoziţii picturale redate pe ceramica executată la roată ş.a. Din multitudinea de exemple, atrag atenţia cele redate la Poiana-Gorj, la Sarăcsău, la Dulceanca-Teleorman, în secolul VI d.C. (151).

Spirala cu volute suitoare a făcut casă bună cu cercul şi pentru faptul că ambele simbolizau viaţa în derularea ei veşnică. Din cerc a derivat semnul solar, apoi roata în mişcarea-i perpetuă, atât de diferit prezentată de-a lungul mileniilor. Se pare că roata solară a sugerat aspectul practic al roţii carului, al roţii olarului, al roţii hidraulice (v. Pl. 1). Universul avea un sinonim: mişcarea.

Toate semnele care au la bază unghiul şi-au grupat compoziţiile în câteva compartimente fără să-şi piardă individualitatea. Acest arhetip şi-a format o notă aparte. Prin repetare, a format coloana în zigzag, semn folosit şi în mileniul X şi în mileniul I d.C. Şi-a păstrat semnificaţia în repetare, în poziţionare, în asociere cu alte semne, în cromatică. De la prima coloană incizată până la cea încărcată cu pasta albă pe vasele cultice de la Circea, în mileniul VI, sau la cea redată pe vase în satul Lăzarea pe Mureş, în secolul IV d.C. (146: 3/84; p. 245), ca pretutindeni în Spaţiul Carpatic, sedentarul mistic a ordonat grafica inciziocromatică în benzi, pe acelaşi ax al continuităţii. Coloana modulară, cea formată prin intersectarea a două coloane în zigzag, sau cea formată din coloane şerpuite, au redat în toate timpurile sensul creşterii, al ridicării spre cer. Când a fost aşezată orizontal, i s-a asociat conţinutul interpretativ cu cel al ramurii de brad plecate spre pământ.

Haşura de la Dubova şi Leţ a sugerat împletitura firelor, umplerea golurilor cu fir colorat, cu segmente de dreapta grupate perechi. Pretutindeni, accesoriile cultice şi bunurile de folosinţă curentă au fost ornate cu acest simbol al apei, practica fiind activă şi în primul mileniu creştin.

În aceeaşi primă compoziţie au apărut rombul şi coloana formată din moduli romboidali. Amândouă aceste semne au format obiectul unor compoziţii deosebite, păstrându-şi totodată şi semnificaţia iniţială, individuală. Întâi, coloana a îmbrăţişat rombul, rombul haşurat, apoi din romb s-au format pătratul şi dreptunghiul, iar rombul tăiat pe orizontală a sugerat imaginea triunghiului. Triunghiul, alături de toate figurile

geometrice înrudite cu el, a alcătuit imagini semnificative în epoca metalelor, dar a intrat şi în repertoriul imaginilor cultului creştin.

La Tăut-Arad a fost creat un semn asemănător cu cel de la Dubova, dar într-o manieră tehnică aparte. Astfel, rombului i s-au adăugat, pe verticală, două unghiuri opuse, sugerând în acest fel desenul de pe falanga de ecvideu. Semnul nou obţinut a fost pus în compoziţie cu benzi multiliniare drepte şi ondulatorii, legând, în secolul VIII d.C., vechile semne într-o nouă imagine, în simbolul mediului acvatic (153).

Combinarea semnelor primare între ele, în toate împrejurările, a condus şi în această perioadă la compoziţii cu noi şi valoroase semnificaţii. În cultura Ariuşd, un nou semn cucutenian a fost format din trei semne primare, din unghi şi coloană, originare din zona Porţile-de-Fier şi din spirala cu volute unghiulare originare din sudul Olteniei (124; fig. 2/1) (fig. alăturată). Coloana, la rândul ei, a fost formată din două arcade opuse, în cazul desenului de pe falangă, arcada fiind folosită intens în staţiunea bănăţeană de la Parţa, iar rombul între arcade alipite era încrustat la Truşeşti-Suceava în anii 4000 i.d.C. (146: 7/61; p. 79, fig. 8/1). Spirala unghiulară descrescătoare de la Ostrovu Corbului (mileniul V), (146: 1/54) a fost introdusă în romb, în aceeaşi perioadă, la Cruşovu (146: 3/57; p. 103), simbolul făcându-şi astfel simţită prezenţa în întreg spaţiul cultural. În mileniul I d.C. simbolurile, bandate sau izolate, nu mai păstrau rigurozitatea reproducerii, topica şi conţinutul iniţial, dar nici nu erau total lipsite de elementele caracteristice tradiţionale. Toate vasele şi chiupurile purtau brâu alveolat, sau în chip de şnur, peste porţiunea jumătăţii superioare, purtau butoni, erau modelate manual, poate tot cu un anumit ritual.

La baza civilizaţiei carpatice au stat trei elemente esenţiale: soarele, pământul şi apa. Soarele a dat căldura (şi focul), pământul şi apa au asigurat hrana. Omul şi-a imaginat aceste trei elemente distincte într-un tot unitar, într-o veşnică mişcare. În cercul solar a introdus spirala pe al cărei ax a pus apoi elemente pe care forţa apei le-a activat. Astfel s-a aplicat în tehnică mişcarea circulară.

Simbolul mişcării a fost activ şi în primul mileniu creştin. Dacă în evul mediu erau instalaţii hidraulice performante, se poate contura imaginea acestor instalaţii „fără cuie, fără fier", alcătuite din toate elementele neoliticului carpatic, în evoluţia conceptelor cultice străvechi. A doua

volută, legată opus de cea dintâi, a format un semn de mare importanţă: S. Două asemenea semne puse în cruce au alcătuit „crâstatul". Acesta, cu mai multe volute, a creat atât de folositoarea turbină, rozeta incizată, ştampilată, pictată, sculptată, redată în nordul şi în vestul Spaţiului Carpatic, exact la Podul Vechi şi Subcetate, precum altă dată la Dunăreni sau în Moldova (143).

Rozeta formată din două semne S puse în cruce, sau trei semne S puse cruciş, au îmbogăţit repertoriul imaginilor. La Pădureni-Neamţ era bine cunoscut semnul, în secolul III d.C., ca ornament pe oglindă (11; p. 390). La Craiova, acelaşi semn, în aceiaşi ani, era redat cu patru braţe, şi cu trei – la Giurgiu (140: 25/89; p. 20); iar la Zimnicea, elementele spiralice ale aceluiaşi semn erau aşezate între braţele unei cruci (152: 10/88; p. 83, fig. 9/3). În secolul V d.C., la Buzău se păstrau pandantive din aur cu rozete excelent imprimate, cu simboluri ce sugerau mişcarea circulară (148: 9/77; p. 65). Semnul solar ce sugerează mişcarea circulară a fost cel mai răspândit simbol în spaţiul originar al graficii cultice.

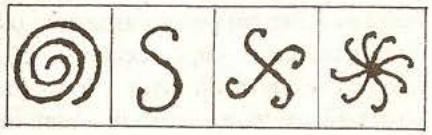

B. STATORNICIA SEMNULUI MIŞCĂRII CIRCULARE

	Mileniul V i.d.C.	Vânătorii Mici, jud. Ilfov
	Mileniul IV i.d.C.	Turdaş, jud. Hunedoara
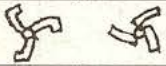		Frumuşica, jud. Botoşani
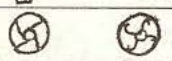	Mileniul IV-II i.d.C.	Sălcuţa, jud. Dolj
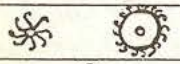		Dunăreni, jud. Dolj
	Anii 100 d.C.	Culciu Mare, j. Satu-Mare
	Anii 400 d.C.	Pădureni, jud. Neamţ

PALMETA – UN SIMBOL

În primul mileniu al erei noastre, gătelile au continuat să fie în atenţia populaţiei, în virtutea tradiţiei şi a noilor condiţii create de împrejurările sociale. Prin tradiţie, podoabele metalice produse din abundenţă în atelierele din Carpaţi erau ornate cu imagini cultice menite să completeze ansamblul vestimentar de ritual. În anii dintre cele două ere, fiecare bărbat purta mantia prinsă pe umăr cu fibulă (v. *Columna*), şi fiecare femeie îşi agăţa pe haine cel puţin o asemenea piesă aleasă cu gust (v. *Adamclisi*). Era firesc ca şi după secolul I d.C. populaţia avută să-şi menţină inventarul impus de datini, în contrast cu starea de spirit creată de represaliile şi vitregiile ce-au urmat. În cei o mie de ani răvăşiţi nu s-au împrospătat, conceptual, obiectele metalice de valoare, din lipsă de ateliere, dar s-au menţinut obiectele lucrate în vremuri mai liniştite, datorită gradului scăzut de uzură al materialului din care erau lucrate: cupru, bronz, aur, argint.

Toate obiectele de podoabă au fost purtătoare de semne sacre tradiţionale, fie ele destinate pentru a fi suspendate, aplicate sau brodate. Atât semnele imprimate, cât şi forma în sine a obiectelor, reflectau rădăcina adâncă a vechilor credinţe. Mileniul I d.C. a constituit perioada de consolidare a creştinismului, de punte între două ideologii, de cernere tacită în vâltoarea dezmembrării statale şi a haosului. Cu toate acestea, până după secolul VII se mai găseau urme ale credinţei ce urma să piară, se menţineau active practicile înrădăcinate prin purtarea semnelor adoratorii.

O dovadă a menţinerii, în mileniul I d.C., a obiectelor cu semne sacre străvechi, a rămas agrafa – o compoziţie metalică menită să lege, să fie suspendată ca podoabă, să slujească drept protecţie spirituală pentru purtător. A fost folosită frecvent în ultimele două milenii din era precreştină şi în secolul

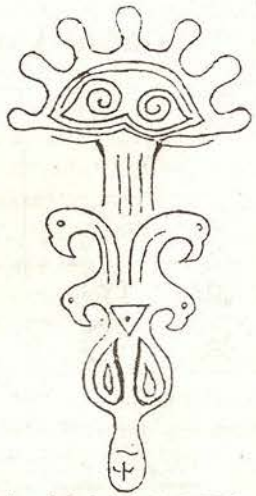

fig. 6: Palmeta de la Teiuş

I ce a urmat, deci a fost inclusă în familia odoarelor, a bunurilor ce se păstrau cu sfinţenie. O agrafă cu totul aparte a fost „palmeta", numele venindu-i de la forma palmei cu degetele răsfirate. Acest tip de podoabă pare să fie un produs al turnătoriilor carpatice, dacă ţinem seama de compoziţia materiei prime, de tehnicile de prelucrare, de sursa minereului, de frecvenţa pieselor în aria lor de folosinţă, de motivaţia spirituală a acestor obiecte.

Pentru că, în depozitele descoperite, palmeta s-a găsit totdeauna alături de alte podoabe, dar şi alături de piese de harnaşament, se poate înţelege că a avut în primul rând o funcţie sacră, apoi pe cea practică a legării, a înfrumuseţării.

Faptul că cele mai multe exemplare s-au găsit în zonele bogate în zăcămintele de neferoase aduce încă un argument ce confirmă originea podoabelor de acest fel. Ţinând seama de numărul mare al localităţilor transilvane ale căror populaţii de baştină încă mai păstrau palmete (Săcuieni, Galaşpetreu, Valea lui Mihai, Socodor, Şiclău, Şimand, Noşlac, Cipău, Gâmbaş, Cordoş, Poian ş.a.), multe localităţi din sudul Olteniei, din zona atât de bogată în podoabe a anilor 1500 i.d.C., de exemplarele păstrate în Moldova, de prezenţa sporadică a acestui obiect în zonele extracarpatice pe unde grupuri indigene s-au aşezat temporar, se poate contura vatra de origine a podoabelor, a palmetei, precum şi aria de răspândire a acesteia în intervalul celor două milenii ale pragului dintre ere. Palmeta a prelungit perioada de existenţă a semnelor sacre străvechi intrând cu câteva secole în etapa de început a creştinismului.

Toate obiectele de podoabă, deci şi fibula amintită, au fost purtătoare de semne cultice vechi. Palmeta, prin conturul ei, a menţinut conceptul precreştin al funcţiei magice după care erau alcătuite numerele cinci şi şapte. Unele palmete au fost create cu cinci protoame (Ipoteşti, Ciuperceni, Orlea, Hotărani), altele cu şapte asemenea proeminenţe (Drănic) – probabil în funcţie de conţinutul ideatic ce trebuia respectat.

Palmetele au sugerat, prin prezenţa lor, silueta corpului uman, toate exemplarele fiind, probabil replica târzie a idolilor din lut ars. În majoritatea cazurilor, agrafele de această factură au umerii proeminenţi, cu perforaţii sau cu volute, precum statuetele din mileniul V (142:18-19/86; p. 261). Fibula digitală de la Teiuş a fost prevăzută cu terminaţii umerale accentuate, cu crose în chip de pasăre răpitoare, motiv identic

celui de la Cipău-Luduş (139: 2/65; p. 28), precum şi cu cel gravat pe paharul de argint de la Porţile-de- Fier, sau pe paharele de la Agighiol. Capul, gâtul, toracele şi bazinul au stat în atenţia celor care au modelat palmetele, probabil sub tutela preceptelor referitoare la energia subtilă, fenomen cunoscut de cei care confecţionau podoabe.

Simbolurile milenare au dăinuit în grafica gătelilor şi în mileniul I d.C. Nu au lipsit, din decorul palmetelor, cunoscutele cercuri concentrice, semnul „S" izolat sau legat în unghi sugerând pătratul, semn nelipsit de pe mânerul topoarelor de luptă, şi nu a lipsit nici lanţul de volute opuse (107; fig. 91) Au fost prezente liniile vălurite, friza romboidală, semnul „S" şi perechea de volute legate. În centrul de interes al decorului palmetelor a stat rombul, pe fondul aceluiaşi substrat cultic al semnului perpetuării. Sub coroana formată din cinci sau şapte proeminenţe, la toate exemplarele a fost sugerată faţa umană prin puncte, prin spirale, prin segmente de dreaptă (148: 6/78; p. 47). În decorul unor palmete, rombul a fost inclus în fragmentul de coloană (la Lechinţa de Mureş, la Grojdibodu pe Olt, la Şeitin-Arad) (139: 5/68; p. 517), menţinându-se activ simbolul apei şi energiei (140: 25/89; p. 207), în legătura dintre grafica vechilor statuete carpatice şi urmele cultice ale secolele IV-VII d.C. (146: 4/81; Dan Drăguş).

În secolele de popularizare a creştinismului s-a făcut deplin cunoscută crucea bizantină, semn care a fiinţat paralel cu vechile simboluri (151: 3, 16/65; p. 581). Pe ceramica secolului IV d.C., la Histria era imprimată *bucla lui Rho* alături de *crucea monogramatică* (151: 4, 16/65; p. 695). „Hacicarurile" de la Armeni, sculpturile şi reliefurile cultice din cavităţile Munţilor Buzăului, sunt noi semne ale creştinismului, precum şi semnul crucii la Tomis, ori la Ipoteşti (128; p. 347). În aceşti ani de mari frământări nu au lipsit nici ştampilele cu crucea Sf. Andrei de pe ceramica de la Daia-Păşune şi Albeşti (145: 9/79; pl. 25/6), nici semnul arhaic „M" de pe monedele descoperite la Botoşana (147: 2/70; fig. 13).

Au fost anii când palmetele, gătelile vestmintelor, vechile semne, prin prezenţa lor croiau drum paralel cu cel al simbolului creştin, chiar şi în cazul când, ideatic, toate semnele erau, probabil, contopite. După descoperirile de la Vela, Orlea, Sărata Monteoru, Lăuni, Poian, Gâmbaş, Corneşti ş.a., după cele câteva exemplare din Albania, Ungaria şi Ucraina, sau cele din Asia, Pergam, fibula digitală nu pare să fie încă o

creaţie bizantină, nici germanică. Cele mai evoluate exemplare s-au găsit în Oltenia şi, după aspectul global, se apropie de ansamblul gătelilor bănăţene (148; 6/78).

CUVÂNTUL: „SACRU", SE SCRIA CU SIMBOLURI

Când a slăbit funcţia cultică a ceramicii, din aceasta s-a redus cromografia simbolistică. S-a redus treptat, pe măsură ce se înrădăcinau elemente noi în ritualurile tradiţionale. Pe urnele specifice ritualului incinerării erau grefate mesaje întărite de norme morale. Când la vechiul ritual al incineraţiei a apărut alternativa înhumării, normele cultice s-au simplificat, iar simbolurile şi-au retras forţele sacre ce înnobilau accesoriile specifice. Începând cu anii 500 i.d.C., în condiţiile biritualului înmormântării, ceramica sacră a intrat într-un proces accelerat de sărăcire, declinul graficii fiind direct proporţional cu emanciparea populaţiei în statul prosper al acelor timpuri. Dovadă rămâne urna-sac modelată grosier cu mâna, din pasta neglijent frământată, cu desene sumare în conţinut şi în forma de redare. Câteva grupuri de volute aruncate pe umărul vasului, un pom în bernă, alveole rare şi butoni formau tabloul simplu al ornamentului. Era un semn că legătura sufletului cu forţele atotstăpânitoare era asigurată şi pe alte căi, se făcea direct prin dialog altfel organizat pe înaltele platouri cu altare (60; p. 318, 324,fig. 243).

Primul simbol exclus din ceramica de cult şi cel mai afectat dintre toate, în acest mediu de expunere, a fost spirala cu volute unghiulare. După cinci milenii de la apariţia ei, a înregistrat un transfer, consolidându-se în broderie şi sculptură cu aceeaşi fermitate cu care a ieşit din repertoriul modelajului. Probabil că noul conţinut ideatic a contribuit la această mutaţie, ci nu mijloacele tehnice de redare a semnului propriu- zis, fiindcă urnele erau lucrate cu mâna, din lut prelucrat grosier, dovadă a unui obicei aparent de importanţă minoră.

În perioada de vârf a civilizaţiei dacice, obiectele de cult şi mai cu seamă vasele purtau un brâu spiralat, erau încercuite cu un şnur scos în relief. Uneori, acest semn se repeta în grafica vasului, deci se găsea în alt compartiment al spiritualităţii, dar totdeauna oglindea imaginea brâului păstrat prin tradiţie. Se poate exemplifica suficient cu ceramica de la

Bâtca Doamnei şi Răcătău, de la Cernavodă, de la Piatra Craiovii, Alba (10; p. 179, 282). De fapt, acest semn a legat mai târziu zidurile ctitoriilor, bârnele bisericilor din lemn, stâlpii de case şi cerdacurile, a alcătuit chenarul covoarelor şi râuri, atât de mare i-a fost semnificaţia. El era simbolul şarpelui sacru, marca prezenţa unei zeităţi descinse din coloană şi spirală cu multe milenii înainte. (42; p. 76). Din grafica vaselor cultice au dispărut volutele unghiulare, s-au rărit volutele suitoare, dar a apărut brâul, şarpele care, de fapt, actualiza vechiul conţinut ideatic al spiralei.

Epoca de înflorire a Daciei, încheiată o dată cu războaiele nimicitoare, a permis şi alte modificări în complexul spiritual tradiţional. Steagul dacilor avea dublu rol: era însemnul statului şi mijloc de panică în luptă (Dracones). El era format din corp de şarpe şi cap de lup (31). Şi lupul, câinele prin îmblânzire, a fost şi a rămas în mitologia carpatică simbolul protector. Acesta a venit pe firul tradiţiei din cultura Cucuteni, din pictura vaselor din Valea Lupului, din imaginea celor două animale, adesea afrontate. Întotdeauna, şarpele a păzit pragul casei (114), iar pietrarii locali au sculptat capul de lup (draconul dacic) în vrejurile spiralice de acant pe pragurile de sus ale Arcului triumfal Adamclisi. Stindardul militar dacic astfel croit era un „sincretism religios, era imaginea însăşi a furtunii" în nenumăratele lupte de apărare (78; p. 507, fig. 250).

Asocierea şarpe-lup venea din adâncurile trecutului, se reflecta în forma brăţărilor spiralice cu terminale în formă de cap de animal mitic, în forma şi grafica inelelor ş.a., vetrele dacice de pretutindeni păstrând multe asemenea dovezi.

Simbolurile au sensibilizat sufletul la fiecare întâlnire cu imaginea. În orice cadru de prezentare ar fi fost ele, chiar şi în ceremonial străin sentimentelor omului de rând, simbolurile au fost apreciate. Au fost adoptate în nou context, numai pentru faptul că existau, că erau preluate în alt ceremonial. Unul din stindardele romane cele mai importante, vexillum, reprezentat în sculptura Arcului triumfal de la Adamclisi, purta atunci un semn apreciat de localnici. Era unghiul carpatic „dinte de lup" descins din mileniile trecute, (v. La Tènne; Sf. Gheorghe, Covasna) şi unghiul drept ce sugera pătratul, semn al cultului solar (93). Dacii l-au apreciat ca simbol, fără să ţină seama de semnificaţia întregului însemn.

Ceramica sacră a dacilor şi-a simplificat cromografia tradiţională,

dar a accentuat prezenţa brâului, semnul de sorginte spiralică, arhetipul. Toate semnele tradiţionale şi-au extins forma şi conţinutul din sfera doctrinelor cultice în însemnele statale şi în grafica obiectelor de utilitate practică, în ornamentul bunurilor de practică curentă. Îngemănarea a rămas o dovadă a timpului când marele preot era adesea conducător de ţară, când cei care acceptau sfinţenia semnelor cerului rămâneau pe veci oameni ai pământului.

GOSPODĂRIA AUTARHICĂ – DEPOZITAR AL VALORILOR SPIRITUALE

Dintotdeauna, aşezările rustice împrăştiate pretutindeni în Spaţiul Carpatic au împlinit forma optimă de organizare în vederea obţinerii roadelor pământului. Ele au constituit o verigă stabilă în lanţul evoluţiei şi singurul mod de supravieţuire în anii de silnicii. Precum soarele, ogorul sau izvorul, locuinţa rustică a generat elemente vitale şi datorită acestor bunuri a căpătat veşnică şi neştirbită vigoare. Valul rigid al legăturilor economice a apărut o dată cu surplusul de produse, cu inventarea birului şi a banului, dar acestea nu au mişcat vatra din locul ei, nu i-au tulburat independenţa pentru că nu se putea păstra iazul înfundând izvorul...

În legea firii este ca fiecare vietate să-şi clădească un cuib. Privind în desfăşurarea timpului, omul fiind constrâns de schimbările climei, în goana pentru obţinerea hranei a pus bazele graiului şi ale credinţei. Acolo, în grote şi în cavernele pietrelor colibate, a inventat primele unelte menite să-i uşureze efortul, acolo şi-a croit haine protectoare. Atunci s-a născut omul raţional. Factorii de climă, de mediu, i-au permis ca să se ridice pe sol, să-şi construiască locuinţa adunând materiale din imediata apropiere, de acolo de unde îşi agonisea şi hrana. Ca toate vietăţile, din faţa unui pericol care nu putea fi înfruntat se retrăgea cu casa fără ca vreodată să-şi părăsească spaţiul în care fiinţa de veacuri. Pretutindeni au dăinuit: dealul şi casa, valea şi vatra, sursa de apă şi sălaşul.

Pe lângă tipul de locuinţe împrăştiate statornicit, a apărut ulterior şi locuinţa urbană, artificială, seacă, lipsită de calendarul febril al căutării hranei, a apărut aglomeraţia de aşezări familiale. Aici era reşedinţa stăpânului şi a slujitorilor lui, erau ateliere de prelucrare a bunurilor

pământului, aici s-a inventat piramida ierarhiei sociale. Aşezarea urbană nu a schimbat forma de organizare a gospodăriei rurale, dar a subordonat-o intereselor ei, transformând-o în sursă sigură de hrană şi de materii prime. Au fost aglomeraţii încinse cu centuri de apărare, au fost aglomeraţii libere, deschise, la răscruce de drumuri, apoi aglomeraţia târgurilor slobozite de domn şi boieri. Pe lângă toate acestea, au existat vremelnic şi taberele umblătoare, a căror caracteristică era să- şi câştige hrana prin prădare, cu forţa. Din cele trei tipuri de locuinţă (rural, urban şi nomad), primul, aşezarea rustică, le-a întreţinut pe celelalte, iar raportul dintre ele nu a fost totdeauna echitabil.

În această parte a planetei, pământul a oferit şi alte bunuri indispensabile omului. Din cele trei mari bazine recunoscute prin subsolul lor bogat (Ural, Caucaz şi Carpaţi), spaţiul nostru carpatic s-a situat în frunte. Spaţiul Carpatic a oferit toate minereurile şi mineralele utile, aurul şi sarea. Toate acestea au constituit elementul de bază în evoluţ ia civilizaţiilor ce au urmat, au stimulat aşezările rustice în producerea şi păstrarea bunurilor. Deşi atelierele de prelucrare au apărut de timpuriu în Spaţiul Carpatic, produsele lor au pătruns greu în gospodăria rustică, motiv pentru care aici s-au inventat construcţii şi instalaţii tehnice fără legături metalice, sau cu adausuri nesemnificative. Întâi s-au ridicat case, s-a inventat războiul de ţesut, moara, piva, plugul, lăcaşul de cult, apoi s-au creat cuiul de fier, brăzdarul şi strânsorile metalice. Raritatea metalelor în gospodăria rustică a dat mai întâi strălucire podoabelor, obiectelor cultice.

Forma terenului a avut importanţă în alegerea vetrei pentru casă. Pe lângă faptul că trebuia să fie în pantă însorită, s-a ţ inut seama de posibilitatea extinderii curăturii pentru că aceasta trebuia să răspundă anumitor cerinţe impuse de specificul culturilor. Aşezarea trebuia să fie lângă pădure, pe dealuri protectoare sau pe văi însorite, cu sursă de apă şi cu posibilităţi de refugiu. Toponimia vine în sprijinul acestui argument. Drumurile mari, împărăteşti, Drumul Romei, Drumul Sării, Drumul lui Mircea, Drumul Târgovişteei, Drumul Iaşului, Drumul Clujului ş.a., nu au oferit locuri preferabile pentru aşezări deoarece căile cu trafic intens, bine cunoscute de veniţi-nepoftiţi, nu aduceau nimic bun populaţiei rustice. În arealul gospodăriei ţărăneşti intrau suprafeţe cultivate cu cereale, fâneţele şi păşunea în luminişuri, grădina de zarzavat, locul pentru

cânepă, stupina, livada şi via. Pentru asigurarea producţiei minime, de teama brumelor târzii, a calamităţilor cu spaţiu limitat, oltenii aveau două vii, două livezi, una pe deal, alta pe vale. Pentru uşurarea exploatării, populaţia rurală şi-a zidit stâna de bârne pe înălţimile alpine, pimniţa şi crama, cazalniţa pe livadă. În toate anotimpurile, vitele erau duse la sursa de hrană, nu hrana adusă la staul.

Gospodăria autarhică s-a condus după legi nescrise, stabilite şi verificate de-a lungul mileniilor. Deşi era ades constrânsă economic să producă surplusuri, nu s-a abătut de la anumite formule cutumiare impuse de climatul spiritual care învăluia familia. Ca să nu fie respinsă de „neam", de familiile active ale arborelui genealogic, de etajul viu al acestuia, în fiecare gospodărie în efectivul de vite al acesteia trebuia să fie „o vacă cu lapte pentru copii", două vite trăgătoare, tineret pentru împrospătarea efectivului şi pentru vânzare. Pentru nevoile casei bunul gospodar trebuia să crească cel puţin trei oi pentru fiecare membru al familiei, porci pentru carne, pentru prăsilă şi vânzare, cel puţin atâtea păsări de curte câte sărbători sunt peste an.

Gospodăria autarhică autohtonă a constituit cel mai puternic nucleu economic pentru toate categoriile sociale, în toate timpurile. Tăria economică a derivat din sfinţenia tradiţiilor şi a datinilor înrădăcinate într-un simbol binecuvântat. În acest tip de gospodărie s-a respectat cu aceeaşi rigoare calendarul agricol, soroacele vremii şi întreaga paletă a sărbătorilor precreştine şi creştine. Relele au trecut precum valurile peste formulele rigide, axiomatice, viaţa curgând pe vadul legilor neschimbate.

Toate activităţile erau aşezate sub tutela unor imperative de maximă eficienţă. Era o „vreme" a fînului, a pusului, a culesului, a seceratului, a torsului, a ţesutului etc., iar abaterea de la soroace, neîmplinirea, era descurajată prin multiple şi aspre mijloace morale. Într-o gospodărie ridicată pe temei arhaic nu au existat momente libere, de relaxare, decât pe patul bolii şi nici atunci. Sărbătorile au fost subordonate obligaţiilor impuse de cult şi de axele existenţei. În zilele de lucru, mergând cu vitele, femeia a tors, a cusut, a brodat, şi-a dublat rosturile, căci la români fiecare membru al familiei avea îndatoriri precise, în funcţie de sex, de vârstă, de sezon şi de complexitatea lucrului ce trebuia împlinit. Rigurozitatea a fost mare dacă practica a lăsat atâtea dovezi în cultura materială şi spirituală.

Este bine de ştiut că toate manifestările au avut permanent un suport

spiritual care a optimizat întregul complex al gospodăriei rustice, s-a găsit un sprijin în tot ce s-a întreprins, în orice împrejurare. Orice activitate s-a început cu ruga scurtă, cu „Doamne-ajută!", cu credinţa că se va împlini ruga şi, la sfârşit, cu mulţumirea pentru ajutorul dat în împlinirea lucrului. Acest mecanism a fracţionat şi astfel a uşurat efortul, a exclus eşecul, pentru că omul s-a simţ it permanent protejat de o forţ ă dreaptă, imparţială, pentru că lucrul avea o motivaţie lipsită de ambiguitate, avea un final concret, util.

Practicile îndelung verificate au menţ inut firul tradiţ iilor, firul început în vremea credinţ elor primare, iar izolarea a ferit valorile tezaurizate, le-a îndepărtat de influenţele străine, neverificate, neconcordante cu dogmele carpatice. În aşezarea autarhică a fost şi a rămas lăcaşul spiritului nostru originar pentru că această vatră a înzestrat elementele statornice ale naturii cu duhul veş niciei prin menţ inerea semnelor vechilor credinţe. Gospodăria autarhică a rămas dintotdeauna o dovadă a conservatorismului rural exprimat prin semnele cultice aşezate la temeiul tuturor activităţilor.

Numai gospodăria rustică, prin specificul ei, a putut conserva intact fondul cultural tradiţional. Nici obiectul muncii, nici sursa de materii prime, nici desfacerea produselor nu au influenţat relaţiile sociale care ar fi putut modifica structura tradiţiilor. Liniştea patriarhală nu a putut fi ucisă. În aşezările rustice s-a născut farmecul şezătorilor, al clăcilor şi al nedeilor, aici s-au stratificat marile noastre valori.

SUB SEMNUL SFINTEI CRUCI

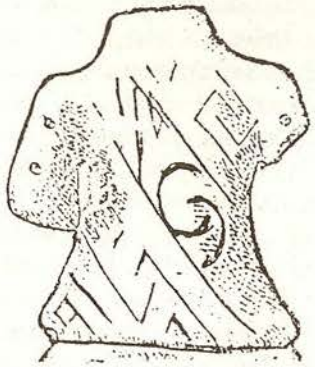

Fig. b.: Figurină purtătoare de simboluri (Rast, cca 5200 i.d.C.)

RELIGIA – ELEMENT SPIRITUAL ESENŢIAL

Spiritul carpatic, după anul 106, a fost iarăşi divizat. Teritoriile rămase în afara zonei ocupate de romani erau şi ele expuse multor silnicii, atât din partea romanilor, care îşi creau zone de protecţie a noului teritoriu, cât şi prin marile presiuni exercitate de triburile migratoare. Între aceste două forţe opuse, populaţia stabilă încerca să-şi menţină rosturile, după datină. Se pare că, în acest secol al II-lea creştin, obştile teritoriale locale cele mai expuse vicisitudinilor tribale au fost cele din extrema estică a ţinuturilor carpatice, datorită lipsei, aici, a unor bariere în stare să oprească invaziile. Cele peste 30 localităţi mari, dacice, de la est de Prut[1],

1. Alboteşti, Bălţ aţ i, Borodina, Bocani, Brăneş ti, Câş la, Chilia, Copancea, Dărăbani, Horodişte, Lencăuţ i, Leova, Mălăeş ti, Mânzăteş ti, Mărcăuţ i, Mingir, Negureni, Orhei, Palanca, Petreni, Purcari, Prajila, Sipinţ i, Ş abalat, Şoldăneşti, Tyras, Văsieni, Zărneşti şi multe altele care au reînviat pe vechi vetre.

forturile de pe Nistru, grupările de pe valurile Folteşti-Tyras, Folteşti-Mingir şi Leova-Copana aduc dovada puterii de rezistenţă folosind o unică tactică: evitarea conflictelor deschise, directe. Multe dintre aceste aşezări au menţinut vatră caldă încă din mileniile VII-V i.d.C., toate intens populate încă de atunci şi dezvoltate în straturi suprapuse (v. localităţile Şoldăneşti, Soroca, Orhei, Mânzăteşti, Tyras, ş.a.). Dovezile care le atestă existenţa arată că se conduceau după norme îndelung verificate, înrădăcinate în manifestări cu caracter magic şi de cult (11; p. 135-7). Şi în această zonă extracarpatică, în această perioadă, se menţinea cultul vetrei, parte componentă şi element practic al cultului solar. Pe vatra casei se năştea mai uşor, pe vatră se îmbăiau copiii, aici se lecuiau bolnavii, vatra uşura ieşirea sufletului. Numai în spaţiul vetrei se torcea, se ţesea, se cosea, se împleteau fire şi se plămădea aluatul pentru ritual.

Serbările orgiastice aveau drept temei smerenia, pioşenia, adoraţiile şi ruga, nu luau chip de orgie dionisiacă. Nu aveau credinţe dualiste de tip iranian, zeul unic nu avea nevoie de un nume, iar atributele explicative ale puterii atotstăpânitoare erau numeroase şi riguros respectate.

În acest secol, în extrema estică a Daciei, normele cultice erau neschimbate. Se păstra credinţa în nemurire sub protecţia zeului suprem care era Cerul senin, Zalmoxis. Cultul consta în slujbe, ceremonii şi incantaţii, în respectarea normelor morale impuse şi urmărite de slujitorii altarelor. Preoţii trăiau viaţă de ascet şi, după tipicuri rigide, conduceau scenariile cultului. Erau prezicători şi medici. Pentru activităţile lor spirituale multiple, populaţia îi socotea „întemeietorii" de neam, deci şi apărători în vremuri de restrişte. Se opuneau adeseori vrăjitoriei şi adepţilor acesteia.

În zona est-carpatică, asemenea întregului spaţiu dacic, simbolurile specifice se menţineau active în toate mediile tradiţionale de exprimare, de vreme ce existau încrustate în materiale dure: în ceramică, în metal, în os etc. Arheologia aduce dovezi ce confirmă prezenţa semnelor arhetipale, a simbolurilor locale vechi de peste cinci milenii (11; pl. 153, 174, 51, 52, 59, 74, 87). Între acestea predomină paralelele vălurite, coloanele romboidale, zigzagurile şi intersecţiile modulare, cercul, semnele solare, crucile obţinute prin secţionarea cercului, clepsidra ş.a., toate derivate din semnele primare. Se menţine şi ramura de brad cu spicul

plecat, simbol thanatic frecvent în neolitic, precum şi câinele (lupul), semn zoomorfic caracteristic picturii cucuteniene.

Toate aceste semne, de când au fost create şi până în al II-lea secol creştin, au avut un puternic suport cultic, spiritual, care le-a întreţinut vitalitatea, care le-a dat tăria să înfrunte impactul cu noua credinţă ce se anunţa. Faptul că în repertoriul simbolurilor est-carpatice, în aceste vremuri, existau toate semnele primare cu o mulţime de substitute ale lor, că circulau prin aşezările umane peste cinci semne ale cultului solar, identic redate ca în urmă cu două milenii, întăreşte convingerea că vechile dogme nu slăbiseră în această perioadă mult frământată. În extrema estică, populaţia stabilă nu-şi schimbase nimic din dogmele cultice tradiţionale, din bogăţ ia spirituală specifică populaţ iei din Carpaţ i. Simbolurile cucuteniene erau folosite în acelaş i context, cu aceeaş i fermitate îmbogăţeau accesoriile de cult.

Zidurile se năruiau şi se ridicau, spiritul plana în pacea lui milenară şi dăinuia prin fiinţa fără întrerupere a simbolurilor.

CREŞTINAREA APOSTOLICĂ ÎN SPAŢIUL VECHILOR CREDINŢE

Dacă Sfântul Apostol Andrei a predicat cuvântul creştin în Sciţia Minor, populaţia de la Gurile Dunării a făcut cunoştinţă cu creştinismul apostolic în a doua jumătate a secolului I după Hristos.

În secolul II s-a zidit bazilică la Histria.

Creştinarea. Eminentul Tertulian (160-240), în scrierile sale apologetice din anii 198-202, pomeneşte, printre alte neamuri creştine, şi pe daci. Confirmă spusele Apostolului Pavel care scria în epistola către Tit: „Când voi trimite pe Arteman la tine, sau pe Tihic, grăbeşte-te să vii la mine în Nicopole, că acolo am hotărât să iernez". Ţinând seama de poziţia geografică a oraşului Nicopole, de puterea de influenţă a Ap. Pavel, se înţelege că acesta viza şi Spaţiul Carpatic în vederea promovării cuvântului creştin.

Origenes, cunoscut filosof în Alexandria, la numai şase ani după moartea lui Tertulian a întărit afirmaţiile acestuia, susţinând că dacii, sarmaţii şi sciţii, „cei mai mulţi dintr-înşii" n-au auzit de cuvântul Evangheliei, „dar cu timpul îl vor auzi" (87; p. 12, 13). Lesne se poate

înţelege că majoritatea populaţiei din această zonă respecta vechile dogme, dar era şi o parte însemnată de adepţi ai noii credinţe.

Atât Tertulian, cât şi Origen, folosind menţiuni mai vechi, precum scrierile lui Justin Martirul (100-163), prin scrierile lor au stabilit începuturile creştinării daco-geţilor ca fiind după anul 50, sub semnul simbolic al „Sfintei Cruci". În Spaţiul Carpatic, procesul de creştinare a fost început de ucenicii Mântuitorului, de cei mai apropiaţi adepţi ai lui, deci prin grai apostolic.

Dacia, în atenţia apostolilor. Reluînd scrierile mai vechi, episcopul Eusebiu de Cesareea, ţinând seama şi de „Cartea a III-a a Desluşirilor asupra Facerii" precizează că Sf. Ap. Pavel a predicat Evanghelia în toate ţinuturile sud-dunărene, în apropierea puternicului regat daco-get. În epistola către romani, Apostolul Pavel spunea: „Întru puterea **semnelor** şi a **minunilor**, întru puterea Duhului Sfânt, încât eu am împlinit Evanghelia lui Christos de la Ierusalim şi jur-împrejur până la Iliric" (83; p. 481). Cum, din Ierusalim până în Iliria, trecând peste Bizanţ, era drum prin Tracia şi Moesia, înseamnă că zona de influenţă a cuvântului creştin propovăduit de Apostolul Pavel s-a extins nemijlocit spre nord şi astfel peste Istru s-au format enclave creştine timpurii. Deci „zelosul întru Hristos", Apostolul Pavel, indirect a adus la noua credinţă şi mulţimea din sud-estul Daciei, de pe Olt până la Tyras, zona care făcea corp comun de interese în această vreme cu ţinuturile sud-dunărene. Şi el a răspândit sămânţa, urmând apoi rodul bogat al convingerilor.

Deşi au existat semne de creştinare pe întreg teritoriul Daciei, se confirmă existenţa, aici, a noii credinţe, prin prezenţa de mai târziu (anul 325), a episcopatului Gothia, păstorit de Theophilus. În aceeaşi perioadă, Banatul era supus diocezei Iliricului prin episcopatele Sirmium şi Viminacium care îşi exercitau influenţa şi în Transilvania. Sf. Ap. Pavel, prin misiunea sa, a contribuit la scoaterea daco-romanilor din matca vechilor lor credinţe.

Sfântul Apostol ANDREI. Eusebius, părintele istoriei bisericeşti, este primul istoric ecleziastic mărturisitor al regulilor apostoliceşti care vine în sprijinul confirmării începuturilor creştinării. Într-una din lucrările sale de căpetenie, episcopul de Cesareea zice: „Când sfinţii Apostoli şi Discipoli ai Mântuitorului se răspândiseră pe tot pământul, lui Toma, după

cum spune tradiţia, i-a căzut la sorţi Parţia, iar lui Andrei Sciţia..." (181; p. 23).

Acţiunea celor mai apropiaţi discipoli ai lui Hristos, a Apostolilor, pentru creştinarea lumii antice, s-a desfăşurat, pe de o parte, în Imperiul Roman copleşit de ameninţări şi mişcări interne de nemulţumire, iar pe de altă parte, în marele regat al parţilor şi puternicul regat al dacilor. Spaţiul de creştinare „căzut la sorţi" Apostolului Andrei, a fost litoralul Mării Negre: Moesia, ţinutul sudic al Carpaţilor, până la Tyras şi litoralul sarmatic până la Olbia, zona de comerţ liber şi trafic de influenţă spre Dacia. Când luminatul episcop Eusebius susţinea că Sf. Andrei a predicat religia lui Hristos în Sciţia Mică, făcea legătura cu afirmaţiile lui Tertulian şi ale lui Origen, punând astfel temei deplin istoriei creştinismului. Sf. Andrei a rătăcit pe cărările aspre ale ţinuturilor dobrogene şi ale „pustiului getic". Când Sf. Ap. Andrei predica în Sciţia Mică, Sf. Ioan predica în Asia Mică, Sf. Petre ducea cuvântul lui Hristos în Galatia, Bitinia, Cappadoccia şi Pont, iar Sf. Pavel aducea creştinismul înnoitor în Balcani, concentrându-şi străduinţele aici, împreună cu Ap. Andrei.

Pentru întărirea cuvântului creştin. Cuviosul Niceta, episcopul Remesianei, a trăit până în anul 415 şi a convertit la creştinism populaţia stabilă de pe ambele maluri ale Dunării. Daco-roman fiind, şi-a extins activitatea apostolică din Banat până la Tomis, înmulţind grupurile de creştinaţi în tot arcul carpatic (83; p. 491). După spusele Sf. Paulinus din Nola, cuviosul Niceta, pe lângă alte scrieri cu caracter teologic, s-a condus în activitatea sa, sistematic, după două lucrări importante: una se adresa candidaţilor la botez şi alta credincioşilor abătuţi de la calea cea dreaptă. Se înţelege de aici insistenţa în propovăduirea cuvântului creştin printre carpaticii supuşi de milenii vechilor credinţe şi rânduieli. Ca pastor şi misionar, în cei 75 de ani de viaţă, cuviosul Niceta şi-a cinstit scaunul episcopal prin fapte demne de laudă (83; p. 510). Remesiana întemeiată de Împăratul Traian (Repubica Ulpianorum) ulterior a făcut parte din dioceza Iliricului, episcopatul păstorit de Cuviosul Niceta fiind astfel un centru spiritual de mare importanţă în procesul de creştinare a populaţiei din Carpaţi.

Rezistenţa la noua credinţă. Pe pământul Sciţiei Mici, în primele secole ale mileniului creştin, Sfântul Cuvios Gherman a dat strălucire şi mai mare cuvântului apostolic. A fost învrednicit în ale preoţiei de către

Sf. Ioan Gură-de-Aur, a sihăstrit în Siria, Palestina şi Egipt, a revenit în ţinuturile dobrogene pentru ca, propovăduind cuvântul lui Dumnezeu, să continue zidirea începută de Sf. Andrei. „Sf. Părinte Gherman" – cum îl numea Sf. Ioan Casian – a venit, a propovăduit şi a suferit martiriul pentru dreaptă credinţă, în Spaţiul Carpatic (159), aici, unde vechile credinţe nu cedau cu uşurinţă, în faţa celor noi care urmau. Nu neamurile care îşi aveau „casele umblătoare", pe căruţe, opuneau rezistenţă, fiindcă acestea nu aveau ce pierde; ci populaţia stabilă pedepsea pe cei care se abăteau de la tradiţionalele dogme, de la cultul vetrei, al strămoşilor.

Mare trebuie să fi fost impactul dintre vechi şi nou, dintre cuvintele înrădăcinate în Carpaţi şi cuvântul creştin, dacă s-a ajuns de la lupta de idei, la uciderea misionarilor! Din punctul focalizator extrem de activ rămas după Sf. Andrei, la Gurile Dunării adepţii creştinismului au încercat să deschidă o breşă spre Cotul Vrancei, spre Pasul Buzăului, vizând şi ţinuturile Transilvaniei. Dar, după cât se ştie din afirmaţiile unor analişti, aici, în apropierea Muntelui Siriu, s-a menţinut până mai târziu vechea vatră de iniţiaţi cu recunoscutul lor sistem de organizare cultică. Era de aşteptat să apară obstacole în propovăduirea cuvântului Evangheliei. În spaţiul nord-dunărean s-a menţinut puterea marilor preoţi, în centrele urbane, şi după slăbirea reţelei de organizare cultică specifică frământărilor primelor secole. Populaţia de jos, mereu dispersată, care număra mai mult de jumătate din „cel mai mare popor după indieni" (Herodot) îşi păstra în vatra arhaică vechea credinţă cu tentă matriliniară.

„Cultele secrete" erau active în secolul I d.C. prin practicile cultice vechi şi prin datini. Se menţiona atunci obiceiul corectării morale prin vrăjitorie, lecuirea prin descântec, se respecta forma veche a cultului morţilor, ţesutul şi brodatul sacru, pâinea cultică în ofrande, se păstrau adunările orgiastice. Toate acestea formau cadrul spiritual intangibil al aşezărilor rustice răspândite în tot cuprinsul, între Nistru, Tisa, Dunăre şi Marea Neagră.

La impactul dintre vechile dogme şi prospeţimea noii credinţe, Sfântul Mucenic Sava, împreună cu adepţii săi, a fost torturat şi apoi înecat în apa Buzăului la data de 12 Aprilie, anul 372. Şi Nichita Martirul şi-a găsit sfârşitul în aceleaşi condiţii ca şi Sava, pe aceleaşi locuri, în aceleaşi vremuri (181; p. 16). În sec. I-IV d.C., mulţi propovăduitori ai

cuvântului creştin au intrat în calendar ca ziditori ai semnului Crucii, ai trinităţii. Străduinţa pentru creştinare şi martiriul sunt dovezi că fiecare simbol a adus cu sine o doctrină, un cult, a revoluţionat o stare de spirit.

În acest mileniu, Crucea a acumulat tot ce a fost sacru în simbolurile carpatice.

ARHETIPUL CRUCII CREŞTINE

Încă din vremurile când omul îşi făcea apariţia drept făptură aleasă a pământului, a apărut şi religia ca formă incipientă a conştiinţei sociale. De atunci s-a înrădăcinat credinţa în forţele atotstăpânitoare, din anii când oamenii foloseau ocru-roşu ca semn al vieţii terestre, când incizau simbolul urcuşului spre Cer şi atribuiau puteri divine imaginilor pe care le creau.

Crucea Sf. Andrei. Atunci, în perioada ritului primar, segmentele de dreaptă oblice, opuse, aşezate perpendicular, au fost decupate din intersecţia modulilor Coloanei şi au format un nou semn, cu propriul lui conţinut ideatic. La începutul erei noastre a fost transferat în alt cadru cultic, analiştii socotindu-l „primul exemplu de cruce creştină" şi îndeobşte numindu-l „Crucea Sf. Andrei" (181; p. 34). Pe parcursul existenţei lui, simbolul cunoscut în multe staţiuni neolitice din mileniile IV-III, la Valea Lupului a fost înscris în cerc, iar mai târziu, în anii 2000 i.d.C., la Govora-sat a fost trasat în mai multe cercuri concentrice. Împrejur i s-a adăugat alt cerc format din lanţ de triunghiuri, de zimţi (31; fig. 156). Ceramica specifică a câmpului de urne din sudul Olteniei (anii 1500 i.d.C.) poartă acest semn cu aureolă, prin aceasta subliniindu-i semnificaţia în contextul grafic (29; fig. 392). Atât în gama semnelor solare, cât şi mai târziu, în afara acesteia, segmentele oblice au luat poziţie vertical-orizontală, tot înscrise în cerc, apoi crucea, fără încercuire, a purtat raze la braţele egale (47; fig. 69). „Crucea Sf. Andrei", iniţial semn precreştin, a fost preluată ca simbol al noii credinţe, atribuindu-i-se alte semnificaţii, poate mult mai profunde.

Crucea cu braţe egale. Concomitent cu predecesorul crucii Sf. Andrei, a apărut şi s-a răspândit crucea cu braţe egale. Acest simbol derivat din semnele primare, răspândit în multe staţiuni neolitice, a marcat zodia Cultului solar pe toată

ai erei creştine (152: 10/88; p. 1672). Şi această monogramă preia drept bază tot semnul cultic de început şi-l actualizează printr-un nou element, prelungind astfel unele aspecte ale dogmelor precreştine către sfera noului cult. Monograma cu cârja prelungită peste cerc şi cu bara orizontală în afara acestuia a confirmat convertirea romanilor stabiliţi în Dacia, trecerea acestora la creştinism. Dovezile existente în ţinutul municipiului Napoca confirmă trecerea populaţiei locale la cultul ce urma să se legifereze (152: 10/88; p. 166-9).

Crucea constantiniană. Crucea cu picior şi trei braţe egale a fost ultimul simbol adus din vechea zestre sacră şi actualizat după cel de-al II-lea secol creştin. Cu acest semn s-a încheiat inventarul simbolurilor precreştine cărora populaţia carpatică le-a dat strălucire mistică. Deopotrivă, crucea cu braţe egale şi cea constantiniană au fost redate pe accesoriile de cult, au fost brodate pe ţesături, au fost imprimate în aluaturi, au fost purtate drept podoabă cu puteri magice.

Simbolurile autohtone şi cele cruciforme nu s-au exclus, nu au pierit cele vechi în favoarea variantelor noi, nu şi-au restrâns sfera de influenţă, pentru că toate au fost entităţi axiomatice. Fiecare semn luat separat era unitate depozitară de cutume, de norme morale, reprezenta raporturile omului cu forţele superioare lui, totdeauna comunicând prin canale specifice. Simbolurile au menţinut credinţa în nemurire a celei mai mari seminţii din această parte a lumii (Herodot: IV,93), iar prin creştinare au creat platforma nouă, aceea a datinilor reflectate prin relicve.

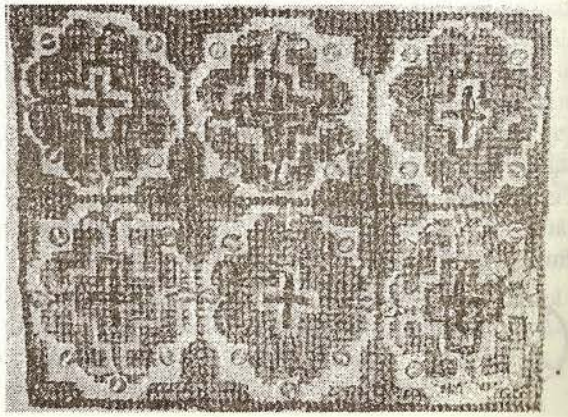

fig. 8: Crucea în broderie

TRADIŢIA S-A NĂSCUT ÎN PROCESUL DE CREŞTINARE

Ţinând seama de informaţiile documentare existente, se poate aprecia că, în secolele de după anul zero, fondul valorilor spirituale autohtone tradiţionale nu s-a diminuat. El a fost tezaurizat în mediul în care a fiinţat de multe milenii, iar transformările doctrinare i-au dat străluciri estetice în locul conţinutului ideatic.

Vreme de un mileniu, vidul de putere creat de neamurile trecătoare a uşurat pătrunderea altor curente cultice, iar acestea s-au pus în cumpănă cu vechea credinţă dând naştere îndoielilor şi împestriţând convingerile populaţiei grupate.

Mulţimea rurală, împrăştiată, nu a resimţit insistenţele ideologice ale noii credinţe, fapt pentru care a îmbinat normele, a ridicat edificiul creştinismului pe vechiul temei tradiţional.

Aparenta linişte de după furtuna primelor şase veacuri, a consolidat procesul de împăcare dintre milenarele dogme şi cultul creştin. Practicile cultice specifice templelor, precum ţesutul şi brodatul, modelarea şi purificarea lutului şi a aluaturilor, adoraţiile exprimate prin cântece şi dansuri rituale au rămas ca elemente cel mult complementare ceremonialului, nu a intrat parte integrantă în noua manifestare cultică.

Procesul de creştinare a transformat simbolurile în „izvoade", le-a golit de conţinut şi a pus esteticul în locul sacrului. Dintre toate simbolurile, numai crucea şi-a ocupat un loc sfânt în noua credinţă, însă nici ea nu s-a înstrăinat total de repertoriul simbolistic vechi. Crucea cu braţe egale a rămas alături de celelalte semne, în toate compoziţiile ce-au urmat, pentru că nota estetică a fost puternică precum o dogmă. Şi în mileniul de zbucium, şi în cel care l-a urmat, simbolurile au rămas în compoziţii specifice spaţiului în care au fost create. Totdeauna, au reflectat nota particulară a bogăţiei spirituale şi au definit neamul care le-a creat.

În anii de cumpănă, simbolurile şi-au făcut veacul în tăcerea adâncă a aşezărilor rustice.

epocă (La-Tènne), s-a despărţit definitiv creaţia populară vestimentară de cea a tagmei demnitarilor (182; pl. 35).

Câteva detalii ale costumului daco-getic. Cu două milenii înainte de începutul erei creştine, pe vatra marelui imperiu trac, bărbaţii purtau pantaloni – o piesă vestimentară caracteristică populaţiei carpatice. Pantalonii erau „largi şi lungi până la căpută, unde erau legaţi cu sfoară" (121; pl. 84). Corpul era îmbrăcat cu o tunică lungă până la genunchi şi încins cu un brâu, iar peste tunică se arunca o manta fără mâneci, prinsă pe umăr cu o agrafă. După alţi autori, bărbatul, gol până la brâu, purta „iţari cu creţuri, iar pe cap o bonetă" (04). Ţinând seama de factorii climatici, trebuie admise ambele variante ale pantalonului şi cămăşii.

Femeia purta în sărbătoare două tunici: una lungă până la călcâie şi, peste aceasta, o alta – lungă până la genunchi, prinsă la piept cu o agrafă. Pe cap purta o „legătură slobodă", spre deosebire de soţiile căpeteniilor, care nu-şi acopereau coafura.

În zilele lucrătoare, îmbrăcate adecvat, fetele şi femeile daco-geţilor luau parte la culesul roadelor câmpului, la conservarea alimentelor, la prelucrarea plantelor textile, în vreme ce „nurorile tomitane – susţine Ovidiu – nu învăţau să se folosească de arta zeiţei Pallas – ţesutul" (79; p. 84). Femeile daco-geţilor măcinau grâul cu râşniţa de mână, duceau singure greul gospodăriei, bărbaţii fiind antrenaţi cu lucrul câmpului şi cu creşterea vitelor. Femeia, „în locul lânei, frânge darurile zeiţei Ceres şi poartă apa grea în creştetul capului". (Herodot, IV.74). Aşa purtau vasele şi în mileniile V-IV i.d.C. la Vădastra, în Oltenia, sau la Brânzeni, în ţinutul dintre Prut şi Nistru.

Hainele de sărbătoare, şi în această perioadă a începutului de eră nouă, au fost cusute cu multă grijă, iar în broderie s-au folosit culorile de bază. Probabil roşul şi negrul pe fond alb nu au lipsit din tabloul care i-a impresionat pe călătorii străini, în treacăt pe la noi, ca să susţină că, în aceste ţinuturi, locuitorii „se tatuau şi se îmbrăcau în vestminte colorate" (114; p. 96). Izul de sărbătoare era susţinut de policromia hainelor; deci, nemijlocit, de simboluri şi compoziţii mult verificate în timp.

Basoreliefurile *Arcului triumfal* de la Adamclisi, inaugurat la data de 1 august 109, şi ale Columnei lui Traian, lucrare terminată în anul 113, aduc dovada unor elemente de costum de care s-a făcut uz şi înainte de anul zero.

PORTUL ROMÂNESC DE SĂRBĂTOARE ÎN „MILENIUL TĂCERII"

Bogăţiile imense ale acestui pământ, zăcămintele de aur şi sare, cirezile de vite şi rodul muncii plugarilor, untul, mierea şi vinul au atras triburile nomade din cele patru zări. Aceste locuri binecuvântate de zei, de la retragerea administraţiei romane din faţa urgiei, vreme de un mileniu au cunoscut cele mai cumplite acte de sălbăticie. Au rămas sub cenuşă 88 de castre cu sistem propriu de apărare, iar aşezările rurale au fost şterse din calea năvălitorilor. (În anii 1500, în Muntenia nu se refăcuseră, nu au mai reînviat cele peste 217 localităţi.) Dacă ar putea vorbi pustiul getic al Bugeacului, sau trecătoarea Oituz, ar cutremura pietrele de spaima şi durerea semănate de năvălitori. Cu speranţa în zile bune ca altădată (Leru-i, Doamne, Leru-i Ler!), oropsiţii din plaiurile lor s-au retras în braniştele tăinuite ale pădurilor seculare lăsând impresia că în ţinuturile Carpaţilor domneşte pustiul sărac.

În această linişte „milenară", în locuinţele total izolate, în gospodăria autarhică, datinile, obiceiurile, credinţele, cântecul, dansul şi portul de sărbătoare, toate au îngheţat, au luat chip de piatră. Şi pietrificarea a durat, fără răgaz, o mie de ani.

Portul românesc de sărbătoare a trecut, deci, în deplină izolare în acest răstimp al mileniului marilor frământări. Nu s-au făcut modificări în tehnica pregătirii ţesăturilor, nu s-a schimbat croiul, a rămas acelaşi soroc al sărbătorilor în care portul făcea parte comună cu celelalte manifestări spirituale.

În cadrul strâmt al deplinei clandestinităţi, grafica vestimentară, simbolurile – altădată sfinte – au rămas încremenite, pe locul lor, golite de suflul mistic, dar încărcate apoi cu precepte estetice. În etapa prevoievodală, la finele mileniului întunecat, o dată cu cristalizarea nucleelor statale, acolo, în obştiile săteşti, podoaba vestimentară a constituit un motiv de mândrie pentru cele care mânuiau acul, vătalele şi firul policrom.

După anii 1000, semnele mitice au ieşit din clandestinitate cu aceeaşi

vigoare a unicităţii lor; au ieşit în lume, continuându- şi cursul firesc, drept primă emblemă a unui neam puternic.

Elementele care au conservat simbolurile caracteristice textilelor româneşti au fost determinate de izolarea deplină în condiţiile gospodăriei autarhice, de influenţa reciprocă mijlocită de grupurile bazinelor hidrografice (14), de climatul creat de obştiile săteşti (41), de climatul creat în spaţiul ţărilor-de-ţinut (39), inclusiv al ţinuturilor moldoveneşti (45).

În mileniul I d.C., portul românesc de sărbătoare a păstrat toate valorile estetice acumulate până atunci, influenţe minore aducând numai negustorii de arniciuri şi boiangiii, în târgurile prestatale, în târgurile de văi şi de râuri răspândite pretutindeni: târgul Argeşului, al Buzăului şi al Dâmboviţei (Bucureşti), târgul Jiului şi al Gilortului, al Trotuşului şi Bahluiului, (Hârlău), târgul Moldovei (Baia), târgul Siretului, Tg. Mureş, Soroca ş.a. (135; p. 440). Apoi s-au dezvoltat târgurile Turda, Oradea, Sibiu, Câmpulung, acestea fiind în fruntea listei celor slobozite de către domnitor şi de către boierii dregători.

În târgurile acelor vremuri, „ţăranii trecutului celui mai adânc" făceau numai schimb de produse fiindcă „banul nu era la îndemâna lor" (49; p. 228).

Trecutul adânc al tăcerii se încheia.

COSTUMUL VALAH ÎN SECOLUL AL XIII-LEA

Cronica pictată de la Viena (Chronicon Pictum Vindobonense), în ilustraţia ei prezintă o mare parte din costumul populaţiei locale participante la luptele de la Posada. Pictorul-reporter a reuşit să sublinieze particularităţile costumului pentru a scoate în evidenţă participarea ţăranilor, cu mijloacele lor rudimentare, în încleştarea cu o armată bine dotată (84; vol. XI). Este vorba despre costumul popular folosit în împrejurări deosebite, nu despre costumul de uz curent. Autorul subliniază căciula ţuguiată până în măsura în care moţul înalt ţine să se aplece. Această „frângere a căciulii" valahe avea rostul să-i ţină limita acesteia pe frunte, să nu împiedice vizibilitatea celui care o poartă. Prin ridicarea moţului, căciula putea fi coborâtă peste urechi şi frunte în vederea

protejării capului împotriva frigului. Imaginea analizată scoate în evidenţă faptul că această piesă vestimentară era lucrată din blană de animal tânăr, era croită şi cusută cu grijă. În aceste imagini documentare, alţi ţărani purtau căciula „înfundată", anume ca să nu cadă incomod peste pletele lungi (46; fig. 8).

Cronica aduce şi alte elemente importante. Se observă că marea armată a ţăranilor valahi purta haine lungi până sub genunchi. Acestea erau lucrate din ţesătură groasă, din piele întoarsă cu lâna spre interior, ori din blană.

Pictorul a ţinut să scoată în evidenţă şi cămaşa cu fusta plisată a bărbaţilor, cu piepţi brodaţi şi mânecă strânsă în manşetă.

Hainele groase din ţesătură, cojoacele, căciulile ţuguiate ori înfundate, cămaşa cu fusta plisată, confirmă aspectul global al portului bărbătesc la acea dată a toamnei târzii: 9-12 nov. 1330, într-una din posadele Carpaţilor Ţării Româneşti (120).

VESTMINTELE VOIEVODALE

La începutul celui de-al doilea mileniu al erei creştine, ţinuta vestimentară a căpeteniilor, a cârmuitorilor, s-a îndepărtat şi mai mult de nota comună a mulţimii. Dregătorii, numiţi în ranguri, în funcţie de bogăţie, de neam nobiliar, de rangul predecesorilor etc., şi-au dovedit poziţia social-economică prin portul zilnic şi cel de sărbătoare, prin gradul de confort al locuinţei, prin spaţiul feudei şi numărul de supuşi. Portul era un criteriu de apreciere, vestmintele presupuneau o valoare.

În vremurile întemeierii voievodatelor, în portul căpeteniilor de ţară au apărut elemente de factură bizantină, probabil ca să fie cel puţin egali cu boierimea sud-dunăreană (49; p. 64). Astfel, boierii şi voievozii au purtat, la zile mari, haine lucrate în fir şi mătase, blănuri scumpe, căciuli greoaie peste plete, aşa cum cerea eticheta vremii. Doamnele şi domniţele, nelăsându-se mai prejos, pe sub pelerine, scurteici şi blănuri îşi puneau rochii de brocard, se încălţau cu papuci din piele subţire, brodaţi şi ei cu fir strălucitor.

Documentar, atrage atenţia brâul lui Neagoe-Vodă, o piesă vestimentară alcătuită după gustul domnitorului. A fost lucrată la Sluczk, în Polonia, folosindu-se numai mătase şi aur.

Din portretele existente, Mircea cel Bătrân, în ţinuta de cavaler al creştinismului, purta o haină strânsă pe corp. Aceasta era din mătase încărcată cu cercuri negre lucrate în fir de contrast, cu semne în albastru, cu frize bogat ornate, toată broderia fiind executată în mătase şi aur pe fond contrastant. Peste haină purta o mantie roşie înflorată în aur care cădea în falduri, acoperind cu pulpanele cei doi vulturi bizantini brodaţi pe ţesăturile genunchilor.

Ştefan cel Mare purta haine de brocard, cărămizii, iar peste acestea îşi punea o mantie lungă, tot din brocard, cu fond vişiniu, tivită cu fir de aur, toată lucrată în compoziţii strălucitoare. Purta papuci mai largi, cu vârf rotund, sau încălţăminte cu carâmbi înalţi, roşii, din piele de căprioară.

Vlad Ţepeş, rudă apropiată cu Ştefan cel Mare, purta dolman din blană de samur, cu umeri bogaţi, după moda apusului, şi purta şiruri de mărgăritare şi nasturi scumpi, după moda turcească. În lupte, purta o căciulă comodă, lucrată din catifea vişinie, cu mai multe şiruri de mărgăritare pe tiv.

Rochiile tuturor doamnelor erau lucrate din brocard, erau brodate cu fir de aur, pe fond roşu, verde, sau brun, în diferite nuanţe. Erau croite larg ca să cadă în pliuri şi să nu se piardă efectul florilor cusute în fir sclipitor. Peste acestea se aşeza o haină strânsă în guler, pe gât. O friza deosebită ca model de execuţie şi ca valoare artistică îmbrăca gulerul şi cădea în lungul hainei şi pe poală, care aproape atingea pământul. Peste acestea, în vreme răcoroasă se purta o a treia haină, aceasta fiind brodată cu modele şi mai mari, aşezate cu gust pe fondul de contrast. Era moda slavă, bizantină, la care doamna lui Mircea cel Bătrân ţinea cu sfinţenie. Pe vremea campaniilor lui Mihai Viteazu, doamnele de rang înalt se îndeletniceau cu torsul şi ţesutul alături de roabele lor, iar în zile bune, de linişte, urmăreau sosirea negustorilor din Stambul sau Veneţia, ca să cumpere blănuri, plăpumi, marame, batiste sau ţesături de mătase.

Din cele câteva exemple se vede luxul din palatele domneşti, adesea superior unor conducători ai apusului sau răsăritului, cu care se întreceau în avuţie şi bun gust. Cât de bogaţi erau, se poate deduce din inventarul „pribeagului moldovean" Petre Şchiopul, bunuri din casă lăsate de acesta la Tirol (49; p. 55-6). Iată scumpeturile „pribeagului", care nu erau mai presus de cele ale altor boieri, în vremea lui Mihai:

inele, bilezicuri, zulificuri, cercei (Petru Cercel, venit din Apus, purta un cercel – după moda de acolo);

halhale, zingire, nezghepuri, matcale, fimiruri, hangere (bătute în pietre scumpe), pazvaturi de cai, felengene de aur, lefturi cu „iamanduri" sau diamante, rubine „balaşe" (balais), „zmaragde", „olmazuri", lanţuri, sau lănţuguri (pe care oamenii le purtau la gât pe vremea lui Petru Rareş);

sinii, tipsii, taiere, chipuri de dobitoace şi lucruri de argint şi aur bătut: şoimi, cerbi, boi, corăbii, nastrape, sfeşnice, linguri, cupe, teascuri, „călimări de argint cu cerneală", buzdugane, cuţite cu teci scumpe „de mătase cu lanţuri de argint", frâie de argint cu piruzele, „scări", şei, zăbale de argint aurite, „săbii de aur pătrate", perne cusute cu fir, cearceafuri cusute cu mătase, căciuli de sobol, caftane de serasir, de aur, „cămăşi roşii ale doamnei", „cincisprezece cenghere muiereşti", „ferele de catifea ale doamnei", feregele de atlaz ale aceleiaşi, dulame de atlaz şi „tafta" ale domnului, băsmăluţe turceşti, fin lucrate; mese de cristal, oglinzi în patru colţuri cu cadrul de mătase roşie şi turcoaze, iacinte şi granate prinse în aur, „înconjurat de perle şi pietre scumpe", verigi pentru picior, brăţări, „o scufie femeiască cu rase de aur şi mărgăritare mari", o scufie neagră de catifea cu mărgăritare mari şi rase mici de aur pe care sta prins un juvaer de aur cu diamante şi rubine, surguciuri cu pene de cocor, prinse în aur, garnisite cu mărgăritare şi rubine, podoabe femeieşti cu lanţuri lungi şi mărgăritare ce atârnau de ele, pe care le întrebuinţ eazăă femeile la găteala capului. (Şi Ruxandra, fata lui Neagoe, le poartă în picturile de la Argeş.)

Pentru feciorul domnului, au fost în inventar:

gulere cu mărgăritare, gulere bătute în aur, „în chipuri", cruci de purtat la gât, „degetare de aur", felurite haine de atlas şi damasc, de brocard, toate în culori vii, „scufiţe ungureşti" pentru domn, mantale turceşti de sobol căptuşite cu roşu, mănuşi albe, galbene, care se aduceau din Ardeal ş.a.

„La bătrâneţe, domnul pribeag purta o căciulă de samur, cu moţul plecat în faţă; Petru-vodă, bătrân, slab, spăriet, albit, cu o carte în mână..." (Iorga-Humuzachi).

Între anii 1770-1780 a apărut „moda nouă" în vestimentaţia stratului diriguitor, un sistem ce combina curentul apusean cu cel răsăritean, pe un fond mai vechi al încărcăturii bizantine. Şi în această perioadă tentaţia era mare în lumea bună. Spre admiraţia tuturor, fără să se neglijeze datina locului, soţia lui Alexandru Ipsilanti, ca să se amuze, la un mare banchet

a schimbat toaleta cu cea a „săsoaicei" Petty, soţ ia unui călător. Englezoaica Lady Craven, spre uimirea ei, vedea la Curtea lui Vodă Mavrogheni persoane îmbrăcate greceşte, iar fata vestitului ban Dudescu purta acolo o pălărie înaltă de samur. În 1793, în noaptea petrecerii Curţii domneşti de la Iaşi, au sclipit „focurile diamantelor, apele mărgăritarelor" şi costumele europene în onduleurile calde ale menuetului. Moda nouă, plină de curiozităţi şi satisfacţii, se impunea categoric. Ţesăturile uşoare, colorate deschis, predominând nuanţele, luau locul celor sobre. Rochiile foarte largi cu umerii încărcaţi, cu dantele şi voal, botinele şi ghetele marcau pregnant caracteristicile modei secolului. Dulămile, sucnelele, zăbunelele, ghiordiile şi timbarele lucrate din postavuri săseşti, sileziene, apoi pânzele leşeşti, catifelele şi aclazurile, cameloturile, intrau în umbra noului val al modei începutului de veac.

Între secolele XVI-XVIII, portul clasei diriguitoare s-a schimbat structural în trei perioade: până în veacul al XV-lea a suferit influenţa orientală, bizantină, prin intermediul slavilor, a sârbilor şi a bulgarilor. Influenţa Apusului a fost resimţită în veacul al XVI-lea, prin intermediul negustorilor saşi, polonezi, italieni şi genovezi. Al treilea val de factură bizantină nouă, stimulat de negustorii greci, a durat până la finele veacului al XVII-lea, împletindu-se apoi cu influenţa rusă şi austriacă. Aceasta a predominat piaţa produselor vestimentare până în secolul al XIX.

Produsele cojocarilor, ale dârstarilor, piuarilor, pânzarilor şi astaragiilor nu şi-au găsit locul în garderoba lumii avute. Aspectul grosier al acestor produse indigene se datora tradiţiilor înrădăcinate în spaţiul gospodăriei, se datora materiei prime neselecţionate, uneltelor şi tehnicilor rudimentare, activităţilor sezoniere, şi nu putea intra în competiţie pe piaţa celor care ţineau pasul cu produsele atelierelor şi manufacturilor specializate. Şi-au continuat, în schimb, drumul de veacuri cu aceeaşi vigoare, cu aceeaşi robusteţe, fără să primească ceva din noul modei trecătoare. Costumul românesc de sărbătoare a rămas în acelaşi cadru spiritual.

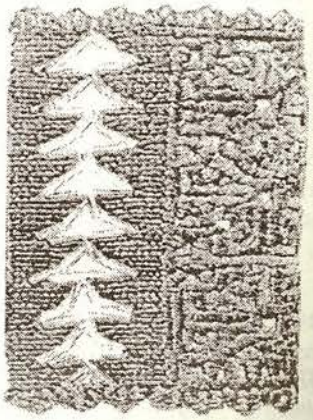

fig. 9: Semne din epoca bronzului

PARTEA A DOUA

VESTMINTELE - SIMBOL PURTĂTOR DE SIMBOLURI

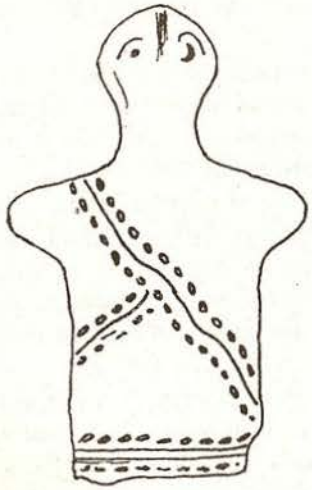

Fig. d.: Figurină purtătoare de simboluri (Cucuteni, cca 3765 i.d.C.)

GRAFICA VESTIMENTARĂ

Dintotdeauna, omul a alcătuit compoziţii grafice, îndemnat fiind numai de anumite răscoliri lăuntrice. Întâi, a creat compoziţii la chemarea Cerului, apoi a dictat gustul rafinat al frumosului, dar nici o dată nu a plecat de la gândul că trebuie să alcătuiască o bandă ornamentală, cu sau fără axa longitudinală, o reţea sau un schevron. El a creat frumosul sub influenţa mediului apropiat lui, după chipul şi asemănarea elementelor care l-au sensibilizat, a creat aşa cum a gândit că era bine, că „trebuia să fie". Semnele descinse din depărtări sacre au fost adunate în compoziţii care comunicau mesaje, care puteau fi „citite". Aceste compoziţii, la rândul lor, ca şi semnele luate izolat, făceau parte din însăşi fiinţa celui care le-a plămădit după modele luate din mediul lui. Numai aşa se explică impulsul, acţiunea involuntară de a respecta reguli stricte, simetrice.

Omul este simetric proporţionat, plantele îşi au frunzele, ramurile

aşezate simetric, vieţuitoarele sunt create după reguli simetrice, toată lumea văzută şi nevăzută este clădită pe suportul rigid al simetriei. Omul a creat elemente artistice, dar acestea nu au putut face excepţie de la regula universală pentru că au fost, sunt şi vor fi exteriorizări materializate ale trăsăturilor intime, iar acestea se nasc sub impulsul către interior al senzaţiilor şi al percepţiilor.

Teoria Galois stă la baza calculului matematic în studiul simetriei şi, cu ajutorul ei, se subliniază valorile multor fenomene ale naturii, fie ele fizice, chimice sau biologice. Punându-se fenomenele în expresie algebrică s-a ajuns la valori ale gândirii exacte, fenomen care nu a ocolit nici grafica vestimentară (85; p. 241). Surprinde faptul că aceasta răspunde perfect canoanelor algebrice şi, astfel, calculul matematic justifică, motivează frumosul creaţiei populare tradiţionale şi-i subliniază valoarea. Altfel spus, o ie oltenească este frumoasă nu pentru că place neîndoielnic, ci pentru că aşa reiese din calculul matematic, cifrele neexprimînd senzaţiile vizuale, sau stările afective...

Compoziţiile grafice specifice materialelor textile sunt preponderent formate din frize, din benzi aşezate orizontal, sau vertical, toate formând un tablou ornamental policrom. Banda este formată la rândul ei din „motive" ornamentale ataşate fiecărui punct al reţelei, criteriu aplicat din simţ artistic nativ de către cei care au încrustat materiale dure; sau care, cu multă migală, au împletit fire policrome (31).

Banda ornamentală este o porţiune din plan cuprinsă între două drepte paralele, numite şi drepte limită. Dreapta paralelă la dreptele limită, trecând prin mijlocul benzii ornamentale, dă naştere axei longitudinale. De criteriile acestei axe s-a ţinut seama milenii la rând, fiindcă pe această axă s-au incizat elementele sacre, cu ajutorul ei s-a creat ramura de brad-simbol, s-au incizat unghiurile cu laturi paralele, modulii coloanei etc.

Studierea grupurilor de simetrie are aplicaţii ferme în arta populară a brodatului, cadrul algebric folosit, în acest caz, fiind teoria grupurilor finite (85; p. 248). Când s-a cusut o altiţă, nu s-a ţinut seama de această teorie, nu s-a ştiut ce este o simetrie bilaterală, dar totdeauna s-a găsit un echilibru perfect prin lucru bine făcut, iar echilibrul este o componentă a normelor matematice. Izvodul nu a fost pus unde cerea intersecţia reţelei bidimensionale, ci acolo unde simţea că trebuie să fie. Numai că acest

„trebuie", totdeauna a coincis cu raţionamente matematice, şi de aici derivă marea valoare a creaţiei vestimentare româneşti.

Tipurile de reţele bidimensionale (rombice, pătrate, dreptunghiulare ş.a.), acceptau combinaţia tuturor semnelor primare specifice, chiar şi în cazul când o spirală, un cerc, sau segmente sunt înscrise în romb, sau în pătrat.

Matematica deschide o perspectivă de valoare în aprecierea cromograficii vestimentare româneşti.

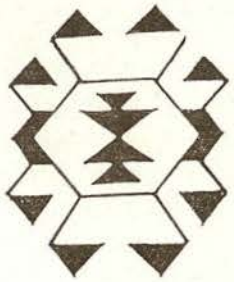

fig. 10: Semn sacru

Dinamica în plastica textilă. În arta înfrumuseţării pieselor vestimentare şi a textilelor de interior, un rol de seamă l-a avut elementul de creaţie, de prefacere, în vederea obţinerii lucrului desăvârşit. Acest element dinamic a fost reflectat dintotdeauna sub două aspecte diferite. El a fost privit prin prisma evoluţiei, a transformării, a prefacerii cu scopul de a exprima fidel gândirea făuritorului şi – al doilea aspect, la fel de important – a semnificat mişcarea, forţa regeneratoare, în cadrul larg al cultului solar. Această forţă regeneratoare a fost materializată în incizie, prin semne care sugerau învârtirea în jurul propriului punct de centru, axul fiind socotit miezul universal în jurul căruia gravita lumea în totalitatea ei.

La Cucuteni, mileniul IV i.d.C., acest punct de centru reprezenta zeul dual, cel al regenerării şi transformării (60), semn preluat din credinţele precucutiene din semnele incizate în staţiunea amplasată pe Dealul Ghindaru (146; 6/83). Acest semn al învârtirii duale, al mişcării perpetue, bine cunoscut şi în vatra de la Hăbăşeşti, în anii 3000 i.d.C. (133), a fost considerat, mai târziu cu două mii de ani, în China, drept axul diagramei Marelui Pol, cu semnificaţie asemănătoare, aceea a simbolului dual recunoscut în calculele lui Fu Xi (122; p. 12). Mişcarea redată prin semnul cultului solar a fost reprezentată şi în ceramica de la Turdaş, la jumătatea mileniul IV i.d.C. Aici, barele intersectate din interiorul cercului au fost prelungite în afara acestuia, iar prelungirilor li s-au adăugat semne ce caracterizează mişcarea şi învârtirea în sensul invers al mersului acelor de ceasornic (29; fig. 17/5).

În grafica textilă românească, simbolul solar încărcat cu simbolul zeului dual şi cu semnele mişcării circulare, persistă în arta covorului

DOUĂ PIESE ALE ANSAMBLULUI VESTIMENTAR

În creaţia vestimentară, totdeauna s-a urmărit şi s-a realizat – printre altele – o trăsătură esenţială: supleţea în funcţionalitate. „Rochia-clopot" (90; p. 358), vâlnicul ce împodobeşte mai multe zeităţi, au fost accentuate comod, cu preponderenţă în sezonul rece al anului calendaristic (29; p. 230-52). Fota corsetează, prin structura ei compoziţională, limitează repertoriul mişcărilor, fapt subliniat în incizii, redat cu acurateţe de către modelatorii lutului (42; p. 83, fig. 8), în compoziţiile lor realiste (29; p. 193, fig. 1). Pentru asigurarea unor caracteristici noi: comoditate, supleţe în mişcări şi, ceea ce este mai important, pentru dublarea spaţiului compoziţional de exprimare, s-au creat catrinţele. Cele două piese, două „foi" ale unui tot unitar, dar cu conţinut ornamental diferit, au format parte indispensabilă a complexului vestimentar specific anotimpului cald: catrinţa **unu**, („faţa") şi catrinţa **doi**, („dosul", opregul).

Idolul de la Căscioarele, (cult. Gumelniţa) este împodobit cu incizii ce schiţează prezenţa catrinţei **unu**. Dacă se presupune că este redată intrarea unui templu, se subliniază tocmai conţinutul simbolistic al acesteia, funcţia ei mistică legată de simbolul perpetuării. De fapt, pentru aceasta, catrinţa **unu** a fost mai bogat ornamental decât perechea ei. Idolul confirmă existenţa acestor piese vestimentare (170).

Zeitatea de la Vânvaţinţi, după încrustaţiile ce le poartă, confirmă mai degrabă existenţa catrinţei decât a fotei, dacă se ţine seama de inciziile accentuate care limitează extrema decorului.

Dovezi arheologice multiple subliniază pregnant că, în mileniul V i.d.C., femeile din Carpaţii dunăreni confecţionau şi purtau, după preferinţă şi sezon, vâlnic, fotă sau catrinţe. Fiecare din aceste trei piese reprezanta un mod aparte de exprimare în ornamentul lor, izvoadele fiind totdeauna diferite, nelipsind frizele, compoziţiile încadrate ş.a., simbolurile.

Ştergarul – piesă anume creată pentru găteala capului. De-a lungul culturii „ceramicii liniare", femeile Spaţiului Carpatic purtau părul lung, lăsat pe spate, sau îl tăiau scurt şi îl pieptănau cu cărare (29; p. 180). /Fig.12/ În anumite ocazii, îşi acopereau capul cu o ţesătură, „petrecând-

fig.12: Găteala capului (Huşi, cca. 4250 i.d.C)

o" pe aceasta după un procedeu tipic (29; p. 177). Ţesătura trebuie să fi fost lungă de 4-5 lăţimi ca să fie „aruncată peste cap", „trecută pe sub barbă" şi „răsucită peste gât", potrivită cu grijă ca să se vadă căpătâiul brodat întins peste piept. Deschiderea conică în dreptul urechilor, pe lângă faptul că sublinia trăsăturile feţei, presupune că ţesătura era groasă şi putea stânjeni auzul. Dacă, ulterior, această piesă a ajuns articol de dar, de mare valoare, în ceremonial, se presupune că, la început, aceasta a avut o funcţie sacră, atât ca parte componentă a complexului vestimentar, cât şi luată separat.

Ştergarul era menit pentru găteala capului (în mileniul V), creat fiind o dată cu ciupagul, cu fota, cu vâlnicul, cu catrinţele. De atunci, gluga a rămas numai cu funcţia practică de protecţie, rolul cultic fiind propriu acestei ţesături de preţ (173).

O CERTĂ DOVADĂ A CONTINUITĂŢII

Fota moldovenească, aşa cum este lucrată şi astăzi în vergi policrome, înguste, ridicate dintr-o bandă roşie, lată de „trei degete" a suferit, în timp, puţine modificări structurale. Tehnica ţesutului a permis omului să lege între ele firele suspendate (v. Cârna, 1500 i.d.C.), respectând efectul cromatic al „vrâstelor", apoi această ţesătură să o aşeze în jurul corpului peste partea cămăşii de sub cingătoare. La vechiul model s-au adăugat două elemente menite să schimbe aspectul estetic: totdeauna de culoare roşie, şi vrâstele cu izvod, intercalate cu cele tradiţionale, ambele elemente fiind asimilate sub influenţa costumului voievodal (sec. XV d.C.). De la acest costum al demnitarilor, oamenii de rând au adus în

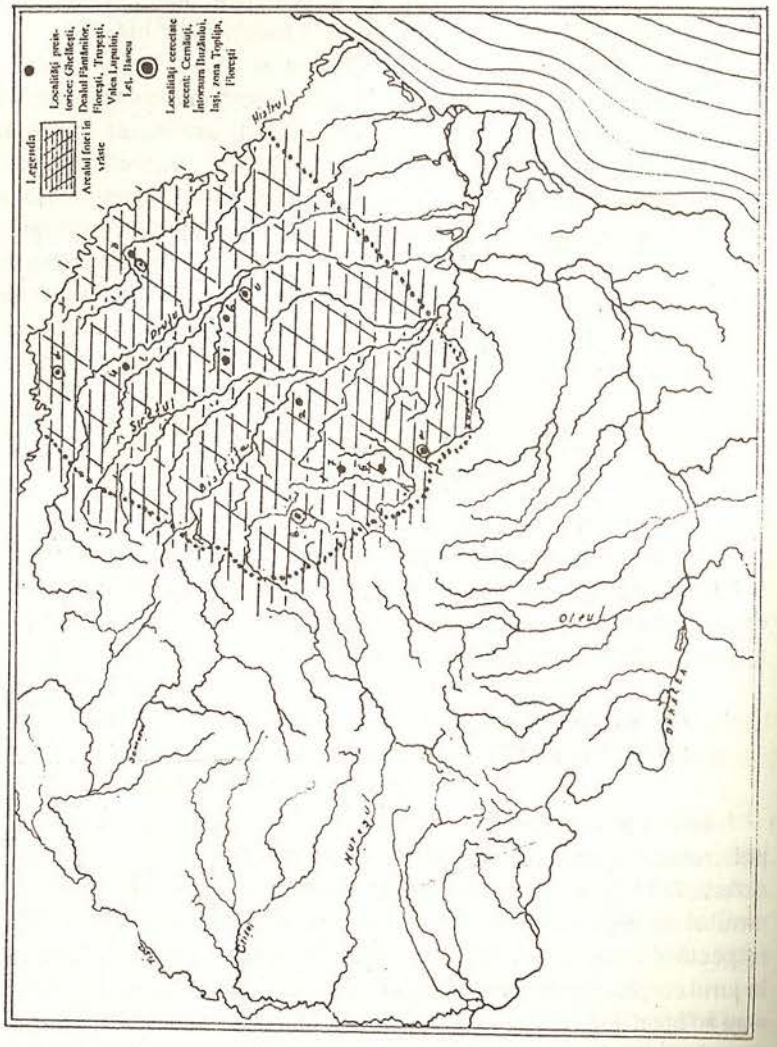

C. Arealul fotei în vârste

costumul lor şi bordura din „pielicele", ataşată pe tiv, de la guler până la poale, împodobind astfel cojoacele, hainele groase din ţesătură, fie ele bundiţele sau cele lungi până la pământ (51; pl. 32, 64).

Fota moldovenească nu şi-a schimbat niciodată limitele ariei de răspândire, nu a scăzut în intensitate în favoarea altor piese cu funcţii similare. Privind retrospectiv, ea nu a suferit schimbări în dificila perioadă a crizei creştine, când zeii au fost detronaţi şi când simbolurile au secătuit. După cum bine se cunoaşte, nici influenţe romane sau greceşti nu s-au înregistrat, cu toate că zona a cunoscut un trafic intens comercial şi de tranzit, de la mare, în târguri, la răscrucea drumurilor Romei, sau în procesul plămădirii limbii române.

Arealul fotei moldoveneşti a rămas acelaşi în vremurile noastre, exact suprapus pe spaţiul ţării lui Dromihete (anii 400 i.d.C.), pe epicentrul culturilor Precucuteni-Cucuteni, de la Nistru până peste trecătorile munţilor la Bod-Braşov şi Tg. Mureş, de la Ciorani şi Bogdăneşti-Galaţi, la Darabani (151: 7/56; p. 54).

Împreună cu peste şapte variante de altiţe, fota în vrâste a rămas extrem de frecvent folosită, în Bucovina, astăzi ca şi în secolul XVIII, sau mai înainte. În fruntea localităţilor cu preocupări în menţinerea portului tradiţional se găsesc, printre altele, şi Sălăşeni, Tătăceni, Câmpulung pe Ceremuş (111).

Între toate localităţile basarabene, fota păstrează aceleaşi caracteristici, identice cu cele bucovinene sau moldoveneşti. În cincisprezece localităţi studiate nu s-au găsit alte elemente structurale asimilate, subordonate aceluiaşi scop, fota în vrâste fiind de neînlocuit în spaţiul moldovenesc sau în satele nord-estice ale diasporei. În ţinutul Bugeacului, fota moldovenească apare paralel cu peştemanul şi cu simbolurile carpatice, în frize mari, ca şi în Dobrogea. Pe litoral, influenţa cetăţilor greceşti, a comerţului, a creat o notă nouă, o tentă spre culori vii şi fir metalic, fenomen care scoate şi mai mult în evidenţă fondul simbolistic tradiţional.

Pe versantul vestic al Carpaţilor Orientali, în zona de influenţă a culturii preistorice moldoveneşti, şi astăzi se găseşte intact fondul tipic vestimentar al populaţiei satelor de pe Siret, Prut şi Cubolta. Astfel, pe valea Gurghiului, portul, cântecul, dansul, datinile şi obiceiurile au rămas în tiparele lor arhaice, ca şi în satele de la „Gura" trecătorii Oituz, sau în

cele ale depresiunii Întorsura Buzăului. Nu se găsesc în covoare „culbeci" sau „crâstăţi" ca la Şoldăneşti, la Bujoru sau la Cucuteni, dar se ţes intens „pânzături" şi „pănuri", se păstrează covoare, scoarţe şi lăicere, feţe de masă şi ştergare, după toate canoanele specificului moldovenesc (25).

La Topliţa este acelaşi costum-tip, moldovenesc, aceeaşi fotă arhaică, în vergi, pe acelaşi trunchi preistoric al culturilor din răsărit (108), ca şi la Valea Mare-Covasna, sau în satele buzoiene. De fapt, întreaga zonă de curbură a Ţării Bârsei, de la Pasul Buzăului şi trecătoarea Oituz, până la lunca Oltului, la Harman şi de aici până la Izvoarele Mureşului a aparţinut arealului Cucuteni, fapt confirmat astăzi de relicvele existente în portul popular din această zonă (48; vol. I).

Fota în vrâste păstrează nota primară în alcătuirea ei, păstrează elementele semnificative tradiţionale şi a rămas statornică de milenii în aceeaşi vatră culturală. La fotă, „colţul întors" al purtătoarei fertile subliniază şi astăzi cutuma Zeiţei-mamă...

fig. 13: Chimir ornat cu motive arhaice (Orăştie)

CINGĂTOAREA

După cele mai vechi documente, împreună cu fota, zeităţile purtau, în mileniul V i.d.C., şi brâul înflorat cu simboluri. Poate că, fiind prima piesă vestimentară creată, de aceea nu a lipsit niciodată din rândul hainelor de sărbătoare. Brâul brodat nu a avut funcţia practică să susţină pe corp alte piese, nici rolul termoizolator. Trebuie să fi avut o funcţie sacră deoarece a fost pregnant evidenţiat în inciziile care împodobeau vasele preistorice de cult. Din plastica grupului statuar de la Năeni se deduce că s-a pus mare preţ pe ornamentul cu simboluri specifice, tradiţionale, redarea acestora pe brâu şi în bronz fiind evidente (V. Vasile Pârvan – Getica). În anii 1500 i.d.C., brâul sau centura din bronz constituiau piesă

obligatorie la costum, iar turnătoriile specializate se întreceau în împodobirea centurilor cu simboluri. Centurile, astfel ferecate, în asociere cu pandantivele şi cu tutulii, cu clopoţeii sferici, cu brăţările şi verigile de picior, completau efectul cromatic, simbolistic al vestmintelor.

Tipologic, cingătorile costumului de sărbătoare se grupează în trei categorii bine definite:

a) Centura – **centura din piele** (chimirul), care a fost creată întâi ca semn că omul s-a desprins de lumea animală şi **centura metalică**, amândouă piesele fiind deosebit ornate.

b) Brâul – **brâul ţesut** din fibre grosiere, ornat prin nevedit şi **brâul brodat** cu fire colorate, sau cu mărgele în simboluri izolate sau în compoziţii deosebite, în table (v. brâul moldovenesc).

c) Brăcirile – **cingătoare** specifică portului de sărbătoare al femeilor – întrunesc şi ele aceleaşi semne geometrice, speculându-se pentru obţinerea acestora tot ce a putut oferi arta ţesutului.

Cingătorile ţesute şi cusute au constituit un produs al priceperii şi îndemânării femeilor, cu toate că în Humuleştii lui Creangă, sau la Grozeşti-Orhei băteau la vatale şi bărbaţii „torcălăi".

Totdeauna cele trei tipuri de cingători au purtat o încărcătură spirituală considerabilă, pentru că au făcut parte din costum, din încărcătura tehnică a acestuia. Fără cingătoare, fraza mesajului estetic era lipsită de predicat. O dovadă: în Oltenia, când o fată lăsa, printr-o presupusă neputinţă, să i se „fure" brăcirile de pe corp, era semn că accepta căsătoria cu „hoţul".

SCOARŢA, LĂICERUL ŞI MACATUL

Acestea sunt trei piese grosiere din lână, anume lucrate pentru acoperirea patului, a laviţei sau a peretelui încăperii de locuit. Scoarţa şi lăicerul sunt bătute puţin la pivă, sau îndesate pe leasă, macatul rămânând drept cuvertură subţire. Urzeala tuturor a fost din cânepă sau din bumbac, aleasă în două sau patru iţe, când modelele nu au fost prea complicate.

Covorul policrom, „cu căluţi" şi cu vechile simboluri, lucrat în satele Sighetului, sau covorul cu „tăbliţe", cu hora, cu cerbi şi cu brazi, a dovedit tot atâta bogăţie de conţinut ca şi lăicerul „în vrâste" şi „scaune" (Popeşti-Iaşi), sau ca cel „în spic de grâu" de la Hârtoape (jud. Iaşi). Doar complexitatea execuţiei diferă de la covor la lăicer, pentru că benzile

anume aşezate în ordinea firească a culorilor sacre, ori simbolul pâinii sacre (spicul) sunt superioare oricăror compoziţii cu simboluri naturaliste, sau scenelor laice, realiste.

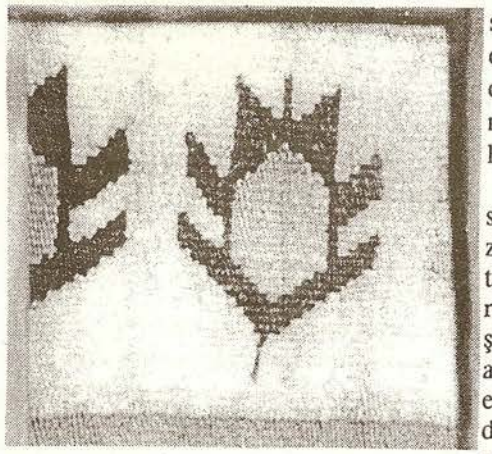

fig. 14: Izvod pe scoaţă

Este ştiut că nicăieri nu s-a putut concepe o compoziţie în plastica vestimentară fără semnele de căpătâi: romb, coloană, cerc, unghi ş.a.; dar felul cum sunt aşezate şi redate cromatic evidenţiază cultura din care descind, stabilesc trunchiul genetic pe care ele au evoluat. Adunând mai multe fişe lângă o lucrare de referinţă (118), se deschide sensul trimiterii pe făgaşul continuităţii, spre culturile preistorice.

Astfel, semnul „S" atât de uzitat în pictura cucuteniană, a fost deopotrivă ţesut pe catrinţe, în Oaş, a fost cusut pe altiţă în Banat, a fost ţesut în Basarabia (118; fig. 28).

Semnul obţinut prin intersecţia perechilor paralele ⋇ a fost izvod preferat pentru scoarţă, la Motru, în satele de pe Crişuri şi în cele de pe ambele maluri ale Prutului (118; fig. 27, 71).

„Crucea cu braţele în cruce" a fost cusută în scoarţele moldoveneşti şi cusută pe iile din Muntenia (118; fig. 32).

Izvodul de la Dunăreni (din anii 1500 i.d.C.), numit astăzi „rădaşcă" în Transilvania, pentru braţele lui în volute unghiulare, este frecvent în macatul argeşean, în broderia policromă dobrogeană, este ţesut în peretarul nord-basarabean (118; fig. 28), ca şi semnul „M" culcat care populează grafica lăicerelor în întreg Spaţ Carpatic (118; fig. 49).

Şi aceste piese (scoarţa, lăicerul şi macatul), cromografic, sunt inconfundabile. Comparativ cu cele ale altor popoare din diferite zone etnografice, ele păstrează matricea, obârşia unei civilizaţii puternice. Covorul, uneori cu influenţe orientale şi elenistice, nu a reuşit să excludă

piesele autohtone asemănătoare funcţional. Lujerul, frunza de vie, strugurele, pomul vieţii, cu ramuri simetrice şi cu păsări de strajă, nu au înlocuit spicul de grâu, vrâstele, scaunele şi alte izvoade, pentru că acestea au fiinţat laolaltă cu toate piesele vestimentare, şi nici pe cele din interiorul locuinţei, menţinând astfel un climat general optim moştenit de o comunitate omogenă, sub aspect spiritual autoritar.

HAINE ALESE

Cât ar fi ele de frumos lucrate, cămaşa, zadia, fugma şi obielele, catrinţele, vâlnicul sau fota, pe vreme răcoroasă nu se aşează bine fără cojoc, sarică ori şubă. După opinii fundamentate, avizate (79; p. 98, 3), hainele groase de sărbătoare erau croite să fie purtate mai cu seamă cu blana pe dos. În cazul acesta cojocul, ca şi pieptarul au fost brodate cu simbolurile specifice epocii bronzului carpatic, cu cercuri concentrice, cu volute spiralice aşezate meandric în lung şi în lat, cu simbolurile reprezentând ochiul, izvorul, soarele, chipul zeiţei-pasăre.

Cu timpul, tehnica prelucrării pieilor pentru haine a condus la apariţia unei bresle, fără ca hainele lucrate în asemenea condiţii să piardă din bogăţia lor ornamentală. Cerinţele mari de haine din piele brodată au determinat numărul considerabil de ateliere în centrele populate. De pildă, în anul 1887 (156; p. 178) erau în Alexandria 83 cojocari cu ateliere proprii, iar în Turnu Măgurele erau 45 de asemenea breslaşi (61; p. 61). În Moldova anilor 1800 d.C., cojoacele purtau aceleaşi semne preistorice, iar meşteşugul prelucrării pieilor era foarte răspândit: 34 cojocari la Dorohoi, 25 la Suliţa, ateliere mult căutate la Botoşani, la Văculeşti, Rădăuţi, Cristeşti, Tudora, Zlătunoaia, Mihălăşeni, Ştefăneşti şi, ca aici, în toate ţinuturile moldovene şi transilvane. Mari centre de ateliere ca cele din Ţara Oltului (24), de la Sibiu, Braşov, Făgăraş, Bistriţa ş.a., au desăvârşit arta cojocăritului fără ca să se abată mult de la tehnicile tradiţionale ale preparării pieilor, ale croitului, cusutului şi brodatului.

Simbolurile au căpătat noi străluciri, în ultima vreme, prin firele intens colorate cu pigmenţi chimici, sau prin reflexia firelor metalice întrebuinţate în ornarea pieselor vestimentare din piele întoarsă. Ca şi chimirele, acestea au menţinut întreaga constelaţie a simbolurilor autohtone.

se fixează franjuri în culoarea ţesăturii. Horboţica, în Basarabia, nu are asemănare, precum brodatul ştergarului, compoziţia acestuia, în satele de pe Sălăuţa.

Suprafaţa brodată a ştergarului de nuntă, în unele zone depăşeşte jumătate din suprafaţa totală a piesei, deoarece broderia bogată confirmă poziţia socială şi rolul celui care îl poartă în ceremonial. La Iurceni şi în toată zona Nisporeni-Străşeni, ca şi în ţinuturile sud-vestice ale României, se ţine seama ca ştergarul să se aşeze, la nuntă şi botez, de pe umărul drept spre şoldul stâng, iar în doliu, invers, de pe umărul stâng spre dreapta-jos. O nuntă „cu pretenţii" nu este de conceput fără 132 de prosoape, pentru toţi nuntaşii de seamă.

Ştergarul oferit este un semn de mare cinste, este nelipsit de la protocolul întâlnirilor deosebite, fie el alăturat altor daruri, sau aruncat peste umăr. Este podoaba icoanelor sau face obiectul colecţiilor, dar niciodată nu îmbracă aspectul practic utilitar, nu este golit de conţinutul cu care a fost dotat iniţial, pentru că şi el este alcătuit din semne atemporale.

fig. 16: Izvod croşetat

Horbota, lucrată prin împletirea firului cu ajutorul unui cârlig, a întrunit şi ea aceleaşi elemente compoziţionale, aceleaşi modele alcătuite din simboluri. Cu horbota s-a îmbogăţit ştergarul, cămaşa, perdele, perne, aşternutul patului. În haşura ei se întrevăd frize formate din simboluri, elemente fitomorfe şi zoomorfe, sporadic apărând şi chipul uman. Policromia nu a intrat în practica de rutină, nu a fost admisă ca mijloc de exprimare în creaţia autohtonă.

Batista are o încărcătură simbolistică pe măsura locului pe care îl deţine în garderoba tradiţională. Deşi se găseşte la toate popoarele

slave şi armene, cu toate că are multe elemente bizantine, ea face excepţie la noi, ca fiind purtătoare a aceloraşi elemente grafice şi cromatice sacre. Se găseşte în acelaşi ritm compoziţional cu piesele vestimentare, răspunde aceloraşi cerinţe în împrejurări comune, are şi ea un cadru specific bogat în semnificaţii, a fost în spectrul celor trei axe, cu rol bine determinat. Nu a lipsit din bradul de la nuntă, nici din pomul înmormântării, de pe reverul mirelui, de la grumazul viorii etc. Prin grafica ei, batista poartă caracteristici cu predestinaţii precise: batiste pentru mire, pentru nuni, pentru vornicei, pentru socri etc.

Ştergarul, horbota şi batista au creat un valoros orizont cultural în adâncul spiritualităţii neamului nostru, alături de piesele vestimentare, la egală valoare cu compoziţiile textile de interior.

Marama. Din punct de vedere funcţional, ştergarele, care au constituit podoabe pentru încăperi, articole de dat în dar oaspeţilor aleşi, fie ocazionali, sau invitaţi la diferite ospeţe, au completat inventarul articolelor de zestre etc., au fost create şi folosite la început numai pentru găteala capului.

Era, deci, normal ca broderia să fie identică în conţinut cu cea a celorlalte piese vestimentare, purtând şi ele simbolurile zonale specifice, frizele şi compoziţiile existente pe vestminte şi pe textilele ce au împodobit încăperile locuite (174). Aşa se poate explica fenomenul că în satele Buzăului, pe ştergar se găsesc frize în care pomul incizat la Cârna este redat prin repetare fără nici o modificare a izvodului iniţial, că pe Valea Prahovei ştergarele poartă frize „cu hora", elementele antropomorfe fiind identice cu cele de pe covoare, sau de pe boccele. Pretutindeni ştergarele au fost, în primul rând, folosite ca velitori, apoi au primit şi alte funcţii complementare.

Pe măsură ce s-a răspândit tehnologia pânzei de borangic, marama a fost preferată de tinere în găteala capului. Pe pânza extrem de fină, obţinută din mătase naturală, s-au ţesut semnele tradiţionale, s-a făcut un transfer al acestora şi pe acest nou material din nevoia exprimării simţămintelor estetice... Astfel, şi marama poartă semnele sacre, arhaice, dar selectiv ordonate, aducându-le în prim plan pe cele care generează optimism, în cadrul specific bunei dispoziţii. Este şi aceasta o dovadă că marama a fost proprie tinerelor, ştergarul (peschirul) rămânând în folosinţa vârstnicelor, cele două piese fiind adaptate normelor locale de

conduită (93). De la o zonă la alta, marama a fost așezată pe cap în chip diferit, dar cu toate ocaziile a oferit o sporită notă de eleganță. Datorită acestui fapt, în toate zonele propice obținerii firului de mătase naturală, costumul a primit o tentă de frumusețe și bun gust.

Compozițiile s-au grupat tot la capetele piesei, ca la ștergar, dar mult mai aerat și – cromatic – mai sărace. Totdeauna a atras atenția și firul metalic introdus în spațiul compozițional, marama fiind astfel obiect preferențial.

FACTORII CARE AU GOLIT SIMBOLURILE DE CONȚINUTUL LOR SACRU

Climatul sacru al spiritualității primitive în care odăjdiile și vestimentația își aveau un rol important, începând cu anii 106, treptat, și-a pierdut din semnificație. Moda romană și cea greacă, pătrunzând o dată cu relațiile economice și modul de viață al păturii stăpânitoare, prin negoțul între cetăți și dave, au adus un suflu nou felului de alcătuire al hainelor de sărbătoare. Pe relieful unor metope ale monumentelor ridicate atunci, se vede costumul autohton influențat de moda nouă, schimbul de produse, comerțul, punându-și astfel pecetea.

Criza religioasă, adâncită în secolul III, s-a prelungit în Spațiul Carpatic până în secolul VII, perioadă în care semnele sacre au rămas numai în conștiința și practica celor izolați total.

Năvala triburilor prădătoare a distrus organizarea statală în întreg Spațiul Carpatic și astfel aceasta a contribuit și la dezechilibrul spiritual al populației răvășite. În această perioadă, credințele, datinile și obiceiurile au fost adunate în sfera de oțel a tăcerii, în spațiul izolat al gospodăriei autarhice. În cadrul strâmt al locuinței a rămas toată bogăția spiritului autohton adunată cândva în temple și apreciată în adunări rituale.

După veacuri de restrițe, o dată cu reorganizarea social-economică prevoievodală, a reînviat cultura veche prin datinile și obiceiurile ei, a readus vechile simboluri vestimentare așezându-le în chip nou. Creștinismul, târgurile domnești, negoțul în tranzit, intervenția banului

în schimbul de produse, toate au modificat optica privind costumul de sărbătoare și conținutul graficii simbolistice a acestuia. În epoca creștină, costumul a încetat să mai fie un complex sacru, devenind mai degrabă un mod de a cinsti evenimente alese. Pe locul unui obiect sacru a apărut o normă, iar simbolurile și-au schimbat rezonanța acumulată în multe milenii cu sclipirile frapante ale frumosului. Cei patru factori principali au stat la baza perenității simbolurilor autohtone, au contribuit la conservarea costumului național.

ȘNURUL – GĂITANUL

După cât se cunoaște, franjurile create după asemănarea șuvițelor din fibre au împodobit tivul limitei inferioare a sarafanului în așezările neolitice basarabene, au îmbogățit clopotul fustei, la Cârna, au constituit o podoabă apreciată de sfatul înțelepților în dialog cu Împăratul Traian (v. Columna).

Dacă nu s-ar fi născocit șnurul și apoi, din acesta, găitanul, nu s-ar fi putut reda pe textile cercul, spirala și meandrele acesteia, iar semnele cultului soarelui ar fi avut alt chip. Catrințele fără franjuri ar fi fost mai sărace, iar hainele lungi din aba nu ar fi avut astăzi nota de eleganță fără firul împletit în trei, în patru sau opt al găitanului, sau fără șnurul răsucit spiralic. În deceniile trecute, abagiii au atins performanța maximă în împletirea găitanului. Apoi au apărut ateliere specializate în împletirea firelor colorate în negru, ușurând astfel munca celor care brodau, care creau adevărate opere de artă cu asemenea împletituri. Demn de apreciat pentru valoarea lui compozițională, cu șnur și găitan, rămâne costumul schileresc și hainele groase de Bihor și din celelalte zone, deoarece numai pe țesăturile grosiere, bine finisate și îndesate se putea așeza, se putea „urzi" șnurul în semnele tradiționale.

Fără excepție, toate simbolurile au putut fi redate pe textile groase, adesea pentru efecte estetice, aplicându-se colaje din material contrastant. În asemenea condiții, colajele bine găitănite au alcătuit frize și table de excepție.

Iștarii, pentru că sunt aproape acoperiți cu fusta cămășii, nu au fost ornați cu găitan, dar bernevecii au decor în tonalitate cu celelalte piese din costumul din care fac parte.

Șnurul, găitanul, croiul, izvoadele și culorile sunt mijloace cu care de multe milenii s-au exprimat sentimente, deoarece numai cu acesta s-a

putut trasa curbilinia în redarea izvoadelor pe material textil. Găitanul a uşurat trecerea simbolurilor de la incizie, de la încrustare, la alcătuirea cu ajutorul firelor împletite.

CARACTERISTICI ALE CĂMĂŞII BĂRBĂTEŞTI

În nord-vestul Olteniei se poartă berneveci, piesă vestimentară bărbătească, evoluată, aleasă cândva din inventarul hainelor de lucru. Bernevecii sunt croiţi din dimie albă, atent finisată şi dată la pivă. Prin structura lor, nu permit folosirea fustei, prin prelungirea cămăşii, pe sub cingătoare spre genunchi. Sunt găităniţi pe toate tivurile care scot la vedere croiul arhaic local şi tot din găitan poartă câteva compoziţii încadrând „urechile" cu prelungiri către genunchi. Largi precum „braca" daco-getică, fiind ornaţi, exclud fusta adăugată la cămaşă. Paralel, în aceeaşi zonă se purta de obicei şi cămaşa peste iţari, lungă până la genunchi, la Băleşti şi Motru – jud. Gorj (63), ca şi în Ţara Bârsei (48).

Exceptând prezenţa bernevecilor, pretutindeni, din costumul bărbătesc nu lipseşte fusta la iţarii cutaţi pe picior. Iţarii albi, cămaşa cu fustă, pieptarul (adesea înflorat) sau vesta neagră sunt piesele costumului de sărbătoare al tuturor anotimpurilor.

Fusta iţarilor a trebuit să întrunească, funcţional, o condiţie de bază: să permită pasul larg, firesc, în deplasare. Pentru aceasta, fusta cămăşii a fost despicată în părţi (v. *Columna lui Traian*), plisată (v. *Monumentul de la Adamclisi*), sau scurtată în măsura în care nu mai împiedica deplasarea zorită. Pentru acest motiv, cămaşa cu barburi a păstrat tehnica folosirii clinilor alături de simbolul zeiţei „Dăruitoarea vieţii", creat în anii 5200 i.d.C. Toate condiţiile impuse croiului, precum şi tehnologia ţesutului pânzei, tratarea fibrei, sau culoarea, (11; p. 47 formează un aspect al specificului vestimentar naţional. Din epoca târzie a fierului (La-Ténne), aceste caracteristici nu s-au schimbat, fapt ce consolidează temeiul de patrimoniu al costumului naţional. Broderia, ornamentul, au mers paralel în textile, metale şi ceramică şi aşa a rămas în arta casnică actuală (52; p. 143). Trăinicia tradiţiei a fost apreciată în secolul XVIII, când fusta la iţari, fie ea despicată, plisată, întinsă sau cu barburi, era încărcată şi menţinea semnele specifice erei trecute, specifice spaţiului nostru (182; p. 338-48).

PODOABE

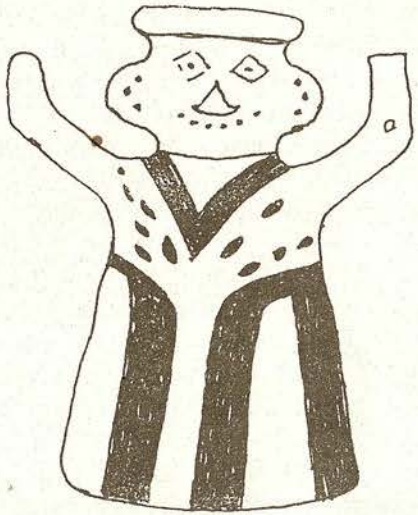

Fig. e: Figurină purtătoare de simboluri (Chirnogi, cca 3160 i.d.C.)

REGRUPAREA SEMNELOR SUB IMPULSURI AFECTIVE

În pragul celui de-al treilea mileniu creştin, semnele primare există. Există aşa cum au fost create, există şi în variante multiple, dau şi stochează adânci înţelesuri, în expresii plastice bandate, în compoziţii deosebit alcătuite. Pe firul derulării celor 12 milenii, simbolurile şi-au acumulat semnificaţii, iar din însumarea acestora s-au creat derivatele, complementarele, ca dovadă a aprofundării convingerilor şi a perfecţionării normelor cultice. Semnele, fără nume şi fără text explicativ, au păstrat în mediul cultic întreaga taină a tainelor. Ca sub jurământ, nimeni nu a întrebat de sensul folosirii semnelor atât de migăloase, nimeni nu le-a răspândit tâlcurile, dar odată aşezate cu rostul şi la locul lor, acestea au creat o stare euforică, o profundă mulţumire de sine. În toate timpurile, climatul acesta a fost încurajator.

Aruncând o privire peste multitudinea exemplelor, se constată

VOPSITUL FIRELOR ŞI AL ŢESĂTURII

Zonele de influenţă reciprocă, de interferenţe, care au alcătuit Spaţ Carpatic în primele trei secole ale erei creştine, în bună parte s-au impus cu particularităţi în costumul local de sărbătoare (60; p. 32). Deşi s-au folosit aceleaşi simboluri, acelaşi procedeu de aşezare în friză şi table, pe aceleaşi materiale obţinute cu tehnici tradiţionale, nota specifică a ansamblului a fost de natură particulară. Iată zonele mari, consolidate în primul mileniu după Hristos, care au dictat nota specifică a costumului, înaintea varietăţilor multiple care au culminat în secolul XIX:

I. **Zona estică**, paralelă cu Carpaţ ii estici, zonă neocupată şi nesupusă administraţiei romane;

II. **Zona pontică;**

III. **Zona Daciei centrale**, sub influenţa oraşelor Ulpia Traiana, Apulum şi Potaisa;

IV. **Zona nordică**, sub influenţa centrului Porolissum;

V. **Zona Daciei extracarpatice vestice,** sub influenţa Daciei intracarpatice şi a tradiţiilor specifice epocii metalelor.

Aceste zone formează ramificaţiile trunchiului genetic al costumului românesc de sărbătoare. Pe temei comun, ele şi-au creat noi mijloace de expresie îmbogăţ ind astfel cromografica costumului românesc tipic. Preocuparea vopsitului firelor şi a ţesăturilor, îmbracă, în mare parte, acelaşi cadru zonal, deşi culorile, ca şi celelalte simboluri, aparţin trunchiului comun, arhaic. Drept notă comună rămâne practica intensă a folosirii pigmenţilor organici alături de foarte rare cazuri când s-au folosit, în trecutul îndepărtat, şi pigmenţii minerali.

Că în această parte, în această mare vatră de cultură, se făcea exces de culoare, a dovedit-o Aristofan, eruditul grec (466-385 i.d.C.) care susţinea că „locuitorii de lângă Istru se tatuează şi se îmbracă în vestminte colorate" (114; p. 96). De atunci începând, s-au îmbrăcat şi încăperile locuinţelor cu ţesături şi cusături, abundenţa de culoare imprimând o notă majoră de optimism (71). Numai scoarţa, câtă risipă a făcut din

culorile selecţionate din plante ca să poată fi realizată: în vrâste, în şah, în obloane, în păvi, în dame, în unda apei, în floarea mare, în floarea închisă, în floarea încheiată, în roată, în rumbă, în culbeci etc., etc.

Pentru obţinerea efectelor cromatice, oamenii acestui spaţiu au folosit cu predilecţie rădăcini, tulpini, coajă, frunze, flori şi fructe, au folosit fixativi organici şi minerali. Nuanţele erau obţinute prin schimbarea proporţiilor substanţei active şi, mai rar, din amestecul lichidelor colorante.

Dintre foarte multe plante bogate în pigmenţi coloranţi au fost preferate: roiba pentru roşu, arinul pentru negru, nucul pentru maron, floarea de tei şi coaja uscată de ceapă pentru galben, etc. Cu struguri, cu frunze de bozie şi cu afine s-au colorat firele cu destinaţie specială, în broderii deosebite, pentru obţinerea arniciului, cicicului, înainte ca aceste fire să fi fost aduse de la Ţarigrad sau Halep, la preţ de peste 20 bani ocaua (52). Dintre fixative nu au lipsit oţetul, borşul, sulfatul de cupru etc.

În ultimele secole au apărut oameni specializaţi în „boitul" firelor şi ţesăturilor: boiangiii. Aceştia au contribuit la lărgirea gamei cromatice, la imprimarea întregului spectru în compoziţia vestimentară.

EFECTUL LATURILOR PRELUNGITE

Astăzi, în secolul nostru, se menţine în grafica textilelor casnice o mulţ ime de semne create în mileniile V-VII i.d.C. Toate simbolurile ridicate din rădăcina motivaţională a mişcării, a energiei vitale, perpetue, în cazul acesta se grupează în imaginea definitorie a cerului ca ax al spiralei astrelor (v. imaginea alăturată).

Sunt 17 variante principale de semne înscrise în cerc, fiecare dintre ele având semnificaţii de sine stătă-

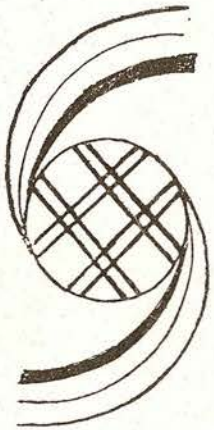

fig. 18: Cerul, ca ax al spiralei astrelor (Drăguşeni, cca 3600 i.d.C.)

Rombul, atât de bine cunoscut în cele peste douăsprezece milenii ale existenţei lui la noi în plastica tradiţională, a fost suprapus în descreştere şi colorat diferit, pentru ca, astfel prezentat, să comunice ideea ridicării semnificaţiei la superlativul absolut. Romburile în romb au fost aşezate în centrul de interes al compoziţ iilor textile; nu a lipsit din sculptură, din metaloplastie etc. Scoarţele, fotele de la Câmpulung-Muscel, frizele brăcirilor ş.a., au purtat în coloana lor policromă semnul de început al fertilităţ ii, al bogăţ iei. Procedeul sublinierii prin repetare, prin suprapunere, a încolţit, se pare, tot în etapa primară a procesului ideaţiei, de data aceasta în staţiunea neolitică Hotărani, cultura Vădastra, prin anii 4800, la Iclod – cultura Tisa, la Herculane, la Sf. Gheorghe. A fost un mod nou de exprimare, pe lângă cel practicat prin haşură, prin paralele oblice suprapuse încrucişat, aşa cum se proceda în anii 6000 i.d.C., la Carcea (151: 4/76; p. 35, fig. 1/6) şi în staţiunea Leţ (151: 1/64; p. 19).

Tot în mileniul V i.d.C., la Cruşovu s-a introdus în romb, de la caz la caz, una dintre cele două tipuri de spirală, combinându-se astfel şi conceptele în vederea sublinierii ideii potrivit căreia energia inepuizabilă stă la baza procesului perpetuării ciclice (146: 3/57, p. 103). Acest semn format din două simboluri importante s-a menţ inut în ornamentul cojoacelor, al ţesăturilor, al pânzei de aba, acolo unde găitanul şi firul colorat au permis alcătuirea dublului semn (165).

Rombul cu un grup interior format din trei segmente paralele la o latură, a fost folosit în exprimarea plastică, la Glina-Ilfov, în anii 4800 i.d.C. (146: 10/73, p. 79, fig. 8/1), la Truşeşti-Ţuguiata, în nordul Moldovei, prin anii 4400 ai aceleiaşi perioade vechi, şi de atunci nu a încetat să existe în ornamentul lemnului, al textilelor şi al podoabelor din metal. Era bine ştiut atunci că aceste combinaţii scot în evidenţă elementele de bază ale dualismului precreştin şi firul vieţii veşnice alcătuit din segmente ale axului thanatic. După semnele folosite, ştiau că organismele vii pier ciclic, în timp ce izvorul vieţii nu are sfârşit (146: 7/61, p. 79).

Rombul cu laturile prelungite trebuie să fi fost cel mai bogat în semnificaţii, de vreme ce a dominat ornamentul textil existent în Spaţ Carpatic. Astfel de imagine a transmis peste treizeci de mesaje, de concepte, dacă ţinem seama de semnele diferite din interior, de numărul de segmente plasate între prelungiri de cele două tipuri folosite ale terminaţiilor spiralice, de variantele cromatice.

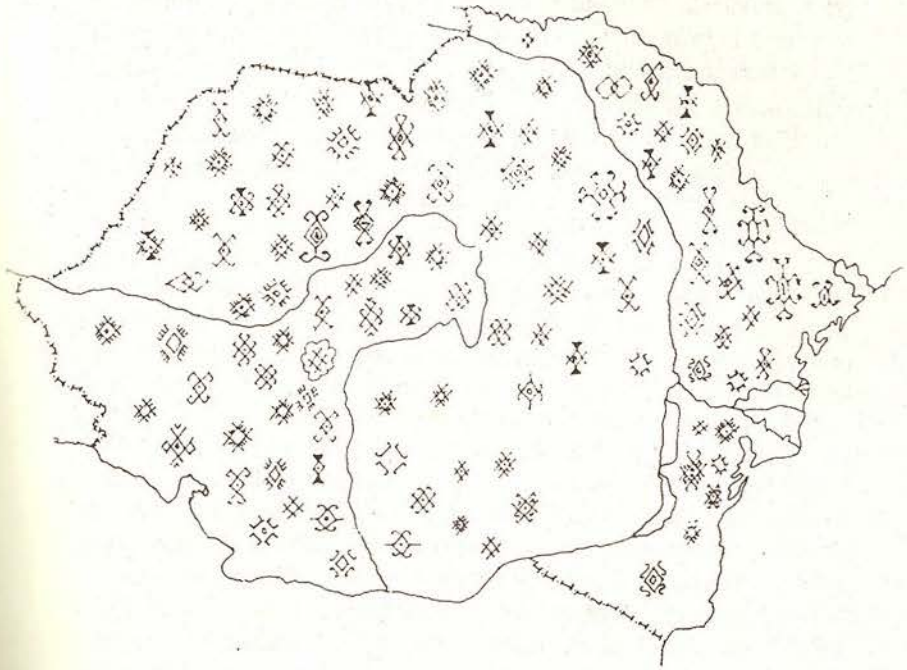

fig. C: Crucea dublă oblică în grafica textilă

Astfel de imagini, în variantele olteneşti ale ceramicii de la Dunăre (anii 1500 i.d.C.), au predominat în grafica vestimentară perpetuă pe Târnave (105; p. 137), a fost sugerată în grafica vâlceană, în cea din Teleorman, din Dobrogea şi din ţinuturile Sibiului (94). De o rară frumuseţe, complexul semn creat la Drăguşeni (Cucuteni A.), a fost brodat pe vestminte în satele Crişului Alb (38; fig. 8, 12, pl. 25, 26), în Ţara Oltului, la Mateiaşi, la Căciulata (54), la Apahida (74), în nord-vestul Olteniei (40; fig. 12), în Belinţul Timişoarei şi în toată Ţara Crişurilor şi a Someşurilor (26; p. 7), la Bardar şi Ruseştii Noi, în Basarabia (164), pretutindeni unde s-a gândit la fel, în legea veche, unde s-au rostit aceleaşi

a fost încrustat în metalul brăţărilor, în coaja „pomilor" funerari, a ocupat spaţiul specific broderiei articolelor vestimentare din piele (54).

Atât variantele spiralice individualizate, cât şi cele create prin asocierea cu rombul sau cercul, prin prezenţa lor în contextul vieţii spirituale au constituit sintagme importante ale lexicului carpatic prealfabetic.

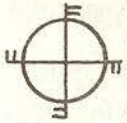

Cercul s-a asociat cu spirala, atât prin conţinutul său ideatic, (acesta simbolizând caracterul perpetuu al mişcării), cât şi prin tehnica alcătuirii lui cu ajutorul curbiliniei. Rombul a constituit cadrul, caseta spiralei, atunci când s-a cerut această combinaţie de semne, dar cercul s-a contopit ideatic, s-a completat reciproc cu spirala. El a fost aura spiralei şi a semnelor „X", „<" a fost format din mici triunghiuri în staţiunea Govora-Sat, din puncte, (mileniul II i.d.C.) (146: 7/60; p. 135), a constituit limitele angrenajului cu palete în rotire, în staţiunea Vânătorii Mici, Ilfov (anii 5250 i.d.C., (146: 2/76; fig. 3/81), a ajutat la precizarea sensului rotirii în jurul axului propriu.

Ca şi spirala, mediul material în care a fost exprimat cercul era determinat de particularităţile inciziei în curbilinie: ceramica – după inventarea roţii olarului – pasta în care se putea inciza uşor, pielea tăbăcită, abaua, metalul prin turnare şi torsionare, osul.

Atât cercul, cât şi semicercurile componente ale izvoadelor, au constituit puncte de interes pentru cei care le aşezau în compoziţii complexe. Astfel, la Drăguş-Făgăraş, pe „băibărici" (pieptare), fetele purtau perechi de cercuri sprâncenate cu arcade în frize, cu perechi de spirale (55; p. 5). La Avrig, în aceeaşi zonă, „călăraşii de nuntă" se mândreau când în frizele frumoaselor pelerine era brodată şi „rădaşca" în perechea semicercurilor unite (55; pl. 27, fig. 49). În această zonă, ca şi în Moldova, în Basarabia, cojocarii aveau un repertoriu al semnelor circulare, nu neglijau brodatul în „onuri mari", în lanţ de cercuri cu arcade semicirculare, lucrau în „creste", nu lipsea „soarele" din tablă cu „brăduţi şi trandafiri" (24). La Veştem, la Roşia, la Vurpar şi la Boian, pe Târnave, s-au apreciat cercurile concentrice în interiorul cercului din puncte, poate pentru policromia firelor cu care erau lucrate (65; fig. 43). În Bazinul Crişului Alb şi pe Someşuri, totdeauna s-au brodat şi cercuri concentrice, policrome, lucrate pe aba (131), ca şi în zona Jiului de Sus unde, pe acelaşi tip de ţesătură, cercurile şi spiralele erau cusute cu găitan diferit colorat.

Cercul şi rpirala au rămas în schiţa coregrafică a horelor, în decorul brăţărilor, în modelajul aluaturilor cultice, în conceptul grafic al olarilor şi al cioplitorilor în lemn.

Unghiul, în aparenţă, s-a înrudit cu rombul. Rombul a fost simbolul fertilităţii, al fertilităţii solului, iar unghiul simboliza viaţa îndestulată. Ideatic, ele au fost apropiate, ca şi prin construcţie, prin desen. În grafica culturii romanello- aziliene au fost alăturate în acelaşi mesaj. Se pare că în gândirea primară au fost două părţi principale ale aceleaşi propoziţii mistice. În mileniul X i.d.C., a fost alăturat rombului, în mileniul VI era folosit drept podoabă a accesoriilor de cult, în mileniul V figura în pictogramele tăbliţelor de la Tartaria şi pe vestmintele „Madonei" de la Rast. În mileniul IV fiinţa pretutindeni în Spaţ Carpatic: la Târgşor-Ploieşti, la Cavadineşti-Galaţi, la Poiana în Pisc-Sibiu, la Dealul Fântânilor-Iaşi, la Soroca, la Deva, la Ostrovu Corbului, la Ohaba-Ponor, pretutindeni. De fapt, nu a existat vatră preistorică unde rombul să nu fi fost printre simbolurile carpatice. El era liantul tuturor semnelor sacre, în toate mediile de exprimare. Cu ajutorul lui s-au scris multe pagini ale vechilor religii. A fost şi a rămas martor al perioadelor istorice antice şi medievale, a rămas după acestea mijloc de înfrumuseţare a tuturor obiectelor, alături de celelalte izvoade, împreună cu care ne-a venit prin tradiţie.

Poate unde era folosit intens în compoziţii diferite şi pe felurite materiale, ori pentru că s-a construit uşor din cele două segmente, a fost folosit în broderie pentru „încheierea" modulilor componenţi ai pieselor vestimentare, pentru alcătuirea chenarelor, pentru proiectarea frizelor etc. Pe lângă acestea, a constituit semn bine delimitat în contextul larg al tuturor simbolurilor. El a umplut golurile dintre romburile înşirate, iar în multe cazuri a dat chip nou semnului de la Dubova, rămânând singur, în locul grupului de unghiuri cu laturi paralele (81; p. 55). Unghiurile opuse la vârf şi cu terminaţii spiralice au fost preferate în alcătuirea „petecului" bănăţean, a „cepsei", a „zgărdanului", a chimirului textil, în grafica scoarţelor şi a peretarelor moldo-basarabene ş.a. Peste tot a fost răspândit în multe variante, cu multe înţelesuri în subtext (94). Iată câteva variante care marchează marile praguri cultice, de la precredinţe, la creştinism, semne frecvente în grafica secolului nostru: X, ><, ><.

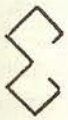

Foarte răspândit a fost semnul ξ,ξ creat în mileniul IV şi difuzat în toate vetrele neolitice. A fost redat în grafica tuturor materialelor folosite în scopuri rituale. Şi-a găsit locul în grafica textilă, din Dobrogea şi Basarabia, la Făgăraş, în Ţara

spiralic, poartă rombul şi crucea cu braţe egale, culbeci şi cercuri concentrice alături de multe alte semne tradiţionale.

Şi crestările în lemn, în alte materiale dure, fiinţează mai cu seamă acolo unde există păduri seculare de stejar, unde sunt oameni specializaţi în menţinerea frumosului şi utilului tradiţional.

Vestmintele, hainele specifice ritualului, precum şi gătelile încăperii sacre a locuinţei, a anumitor sectoare şi unghere ale acesteia, au fost şi au rămas încărcate cu chipurile mistice ale vechilor convingeri. Icoana stă mai bine pe un peretar frumos, sub un fluture de ştergar brodat şi cu horboţică. Vestmintele păstrează în egală măsură amprenta celor mai puternice etape ale dezvoltării cultice străvechi, poartă nota specifică a neoliticului carpatic din care a răsărit cultul nostru solar. Piesele vestimentare ale moldovenilor (Cucuteni), nu se confundă cu cele create atunci pe vetrele oltene (c. Vădastra), cu cele încărcate ulterior cu strălucirile metalice ale epocii bronzului bănăţean. Fiecare semn şi-a păstrat forma şi locul stabilit cu anume rost, în mileniile trecute. Au dispărut verigile, podoabe incomode ce împodobeau gleznele, însă vestmintele nu au acoperit gleznele; a dispărut şi urma particularităţilor dacice, acel paslarg, dar cămaşa bărbătească a rămas cu limitele tot la jumătatea dintre şold şi genunchi, tot încinsă cu brâul atât de bogat în semnificaţii. Costumul de ceremonial nicicând nu a fost întrebuinţat drept haină termoizolatoare. El a întregit atmosfera sărbătorilor de peste an şi riturile celor trei axe ale existenţei: naşterea, căsătoria şi marea despărţire.

fig. 19: Semne noi, în Teleorman

Mulţumită cercului, spiralei şi coloanei, urmele vechilor credinţe alcătuiesc toate schemele coregrafice. Sârba oltenească – de pildă – te duce cu gândul la străvechiul focar cultural al Porţilor-de-Fier, la atributele celei mai vechi zeităţi carpatice, la învârtirea spiralică numai de la stânga spre dreapta, îndepărtat, în sensul căutării răsăritului de soare, pentru o veşnică tinereţe.

În ceea ce priveşte exteriorizările frământărilor lăuntrice, un experiment

este în stare să întărească mai multe ipoteze: o persoană gătită tradiţional, sărbătoreşte, în hainele pe care le-a lucrat cu migală, are un comportament euforic în grupul de oameni. Probabil că, migălind şi purtând semnele sacre, omul intră total în propria-i rezonanţă şi astăzi, ca şi în adunările cultice orgiastice sau în practicile organizate de temple.

Simbolurile şi bunurile purtătoare ale acestor semne, sfinte pentru noi, au fost, există şi vor dăinui cât lumea.

E. SEMNE ARHAICE IMPORTANTE ÎN GRAFICA NEOLITICĂ A STAŢIUNILOR CARPATICE

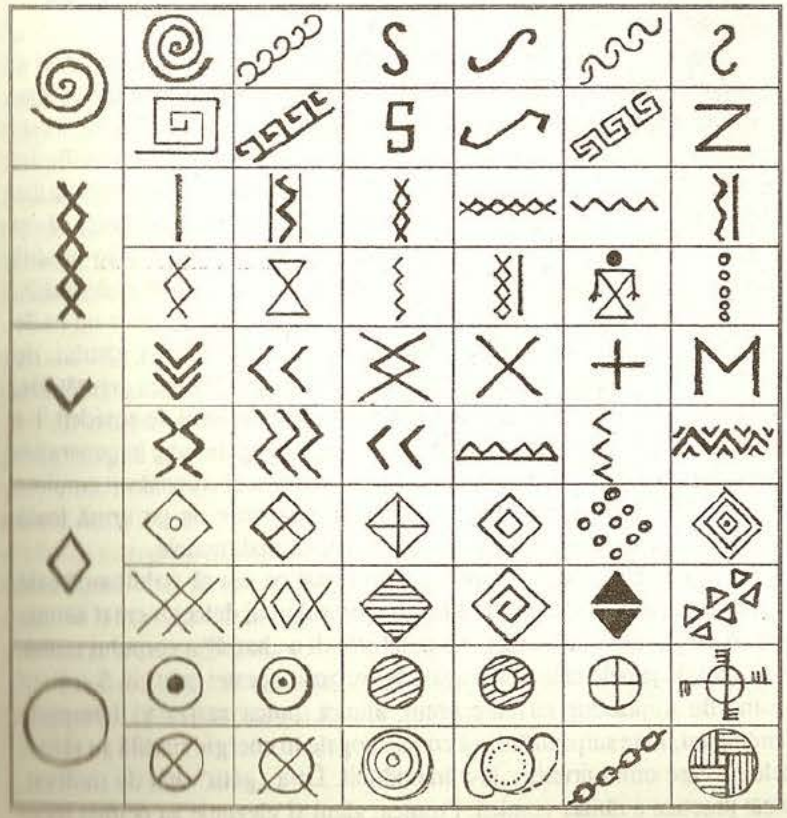

GĂTEALA CAPULUI

În trecutul preistoric, femeile şi bărbaţii deopotrivă aveau preocupări pentru îngrijirea capului, deşi partea cea mai importantă pentru ei era pieptul, lăcaşul sufletului. Femeile, la Turdaş (mileniul IV) se pieptănau cu cărare, la Cârna (1500 i.d.C.) ordonau în coloană şuviţele lăsate pe spate, iar la Truşeşti, în epoca timpurie a fierului, după chipul unei statuete din os, se purta părul liber, în părţi şi retezat la „urechi" aşa cum purtau până de curând bătrânii moldoveni (Fig. 22).

Piesele ve stimentare anume create pentru găteala capului, încă din anii 4000 i.d.C. au constituit un semn al maturităţii, un simbol al rangului ce-l deţinea purtătorul, erau în rândul tuturor podoabelor ce situau omul pe o anume treaptă socială (100). Nu toţi bărbaţii purtau cuşmă (v. *Columna, Adamclisi*), iar femeile, şi astăzi, dovedesc prin „vălitoare" câştigul statutului lor de consacrare (49; p. 49).

Fie că se numeşte ştergar, peşchir, cârpă, maramă, ciapsă, conci, vălitoarea era, de obicei, aşezată peste legătura care strângea părul şi astfel se puteau obţine diferite moduri de găteală (72; p. 14). „Câte bordeie, atâtea obiceie" erau în preocuparea pentru găteala capului, iar mai cu seamă femeile, pretutindeni şi în toate timpurile, s-au întrecut în competiţii tacite (94).

În secolul XIX d.C. s-au înregistrat cele mai bogate forme de găteală, cele mai frumoase piese create în acest scop, toate fiind pe suportul străvechilor datini, pe suportul credinţelor preistorice. Fie el portul săliştencelor, al codrencelor, cel din Ţara Loviştei (107) sau din alte zone, cu toate particularităţile lor (89; p. 25, 27), au permanentizat valorile transmise din generaţie în generaţie, le-au adus îmbunătăţiri, fără schimbări structurale fundamentale. Nu întâmplător gluga (Sagulum, lat.), poate cea mai veche piesă pentru învelitul capului, era răscroită cu clini la gluguş, era încărcată cu franjuri (în anii 100 i.d.C.) şi purta simboluri specifice epocii fierului. Cât de bogată simbolistic este această piesă, se poate vedea din marea varietate a tuturor zonelor, la aceeaşi funcţie, nenumărate moduri de exprimare. Iată câteva exemple de piese tipice după modul de folosire şi anotimp, comune prin conţinutul ornamental şi ideatic:

1. Tulpan – cunoscut şi folosit în Oltenia;
2. Ştergar – în Moldova, Basarabia, Bucovina, Muntenia, Dobrogea;
3. Maramă – în Oltenia, preponderent în Muscel, Gorj, Vâlcea, Mehedinţi;
4. Ceapsă – în Ţinutul Pădurenilor, Banat.
   Ceapsa cu „cormi" în Ţara Haţegului;
5. Pomestelnic – în Făgăraş;
6. Broboadă – în zona Sibiului şi în satele mocăneşti;
7. Vălitoare – pe Târnave;
8. Conci – în Banat, paralel cu ceapsa;
9. Năframă – în nordul Transilvaniei;
10. Caşmir cu ciucuri – în Dobrogea, paralel cu ştergarul.

Prin tradiţie, căciula a fost concepută cu moţ; fie că acesta era din sticlă, din piatră scumpă sau că era croit din acelaşi material, ea se purta cu moţul înalt, ţurcăneşte, plecat spre ureche, cum îi plăcea s-o poarte Mihai Viteazul, sau se purta înfundată, cum prefera Avram Iancu (89). Mai târziu, „tiara" de altă dată s-a transformat şi în funcţie de materialul din care era confecţionată, şi prin schimbarea croiului. Vlad Ţepeş avea căciula bătută în pietre preţioase, iar în secolul XIX se purta căciula roşie cu bordură neagră, paralel cu cele din „pielicele cu miţul ales" (05).

În orice epocă, întregul complex vestimentar a răspuns cerinţelor spirituale pentru care a fost creat, totdeauna a fost actual şi a incitat privirile, datorită acumulărilor din multe milenii ale erei trecute. Herodot, pătruns de admiraţie, spunea: „Tracii luptau având pe cap căciuli din piele de vulpe, pe trupuri tunici, şi deasupra mantale lungi împestriţate. Purtau încălţăminte şi pulpane făcute din piele de căprioară".

În Carpaţi erau tracii cei mai, cei mai...

ALTIŢA

Multe dovezi vin în sprijinul unei analize profunde privind evoluţia vestmintelor deosebite. Hainele care, prin ţesătură şi ornament, întrunesc anumite condiţii, au fost într-un continuu proces evolutiv, dar nu au ieşit din tiparul rigid impus de normele tradiţionale. Întâi, cămaşa a luat forma de clepsidră (mileniul IV), apoi ornamentul a ajuns pe culmi considerabile (1500 i.d.C.), iar în epoca fierului (Adamclisi), când tehnicile ţesutului şi

face excepţie, ea este astfel formată, încât a treia friză, simbolul nefiinţei, să fie aşezat pe stâlpii care duc spre pământ. Altiţa românească este emblema vieţii, un simbol care subliniază concepţia prelungirii acesteia până dincolo de moarte[1]. Amplasarea altiţei pe locul central, totdeauna vizibil, al costumului, întăreşte ipoteza potrivit căreia altiţa este o compoziţie ce poartă semnele începuturilor sacre.

În Oaş, în Maramureş, pe versantul estic al Munţilor Apuseni, în nord-vestul Transilvaniei, semne rombice, spiralice, cu precădere „S"-ul, în locul altiţei. În sudul Transilvaniei, în Munţii Meridionali, predominau frizele „pe negru", în „lung", cu mult spaţiu alb. În satele Câmpiei de Vest se împleteşte „încărcătura" cu table aerate, ieşind izbitor în evidenţă simbolurile specifice spaţiului românesc.

Altiţa originară, cea cu una plus două frize, frecventă într-o mare zonă geografică, este dovada creaţiei nestingherite în păstrarea portului (94) (fig. D). Altiţa cu mai multe frize, sau cea cu tabla polimorfă, constituie o dovadă a gusturilor diferite, precum şi a puţinelor influenţe bizantine (93).

Altiţa, sau simbolurile în lipsa acesteia, răspunde unui ritm al reflexelor, toate au o unică şi nerepetabilă particularitate românească. O scot în evidenţă şi perioadele unor constrângeri care au impus simplificarea compoziţiilor cromografice în portul de sărbătoare (48; p. 714).

În prezenţa altiţei, a maramei, a vestei, a fotei, a vâlnicului sau a catrinţelor, simbolurile capătă strălucire, iar costumul este neegalat în supleţe şi bun gust. Lipsa pieselor din garnitura tradiţională sau hibridizarea simbolurilor, alternanţele haotice de frize şi semne au fost rezultatul influenţei factorilor de ordin social, factori care, vremelnic, au îngheţat totul, dar nu au putut exclude rădăcina, simbolul, stratul spiritual autohton. Fără îndoială, broderia mânecii iilor rămâne un document deoarece, şi ea, întruneşte toate simbolurile carpatice şi aparţine substraturilor convingerilor spirituale de început. Simbolurile, fie ele izolat aşezate sau în compoziţii diferit ordonate, conturează vatra solidă a unei civilizaţii străvechi.

1. Colecţiile: Muzeul Satului – Bucureşti, Muzeul de Etnologie – Chişinău, Muzeele din Iaşi, Cluj, Tulcea, Tg. Jiu, Vâlcea, Argeş, Satu Mare, Oradea, Timişoara ş.a.

SPAŢIUL SFÂNT AL CASEI NOASTRE

Vatra de casă a fost croită pe faţa însorită a pământului, pentru că „razele soarelui alungă răul, aduce veselie, sănătate copiilor şi spor în toate cele bune". Când se aşeza vatra pentru casa nouă, un voinic, cu faţa descoperită spre geana zorilor, făcea semnul crucii de trei ori, apoi înfigea hârleţul şoptind ca pentru sine: „aşa să ne ajute Dumnezeu!". În colţul răsăritean al şanţului de temelie arunca un cap de pasăre şi păr de animal, untdelemn, boabe de grâu şi bani. Pentru sănătate şi smerenie, toate acestea se stropeau cu apă sfinţită şi cu vin. O dată cu înmănunchierea căpriorilor, peste pereţii urziţi, pentru trei zile, se punea în colţul culmii o ramură verde îndreptată cu spicul spre cer, creangă încărcată cu ştergar nou, cu fructe şi panglici, cu bani, la toate acestea adăugându- se toate cele necesare ospăţului de casă nouă. Către sfârşitul lucrului, când se aşezau şi „ciocârlanii", în locul ramurii verzi se ridica „suliţa cerului", acel semn care îndepărtează trăsnetele, furtunile, norii, răul, care aduce soare, sănătate şi spor tuturor celor care se vor naşte şi vor trăi în noua locuinţă.

Numai blestemele mari pustiesc o casă. Şi dacă se întâmplă să se mistuie din această pricină, un veac împlinit, peste această vatră pustiită, „nici plugul nu ară, nici sapa nu sapă, nici loc de odihnă nu poate să fie". De fapt, asemenea mari nenorociri sunt vestite din vreme prin ţipetele nocturne ale cucuvelei şi prin bolile fără leac.

Complexul intim, spiritual, al locuinţei, a fost completat cu poteca ce ieşea către vecini, către neamuri, cu izvorul, cu ştiubeiul curgător, cu moara, cu troiţa şi cuptorul, toate aşezate la răscruce de drum. Poate pacea binefăcătoare ce acoperea aceste locuri făcea ca tot ce creştea în acest perimetru, fie el om sau altă vieţuitoare să tragă la cuibul unde s-a născut. Poate misterul legendelor cultice îngemănate în semnele traforate ale pălimarelor, ale streaşinilor, ori trâmbiţelor, ecoul ce se aude când trec „cele frumoase" pe la streaşina dinspre răsărit, ori toate la un loc, aduc atâta alinare sufletului, încât omul nu şi-a găsit liniştea în afara perimetrului rustic, natal.

Din vechimea fără început, până astăzi, la intrarea în casă te vor

întâmpina trei praguri cu mari semnificaţii. Hora de stobori de pari, aşezaţi precum coloanele, se încheie în cei trei stâlpi ai porţii. Din legătura acestora se ridică pragul peste care trec numai cei veniţi cu gând bun. Legea veche spune că dacă treci pragul porţii eşti frate cu cei din casă. Poate prin bogăţia ornamentului ei, prin compoziţiile simbolistice nepereche, îşi creează un areal sacru, un hotar de unde, spre exterior, începe necunoscutul. De stâlpul porţii se leagă semn că cineva a plecat pe veci, de acelaşi stâlp se prinde şi armindenul – simbolul perenităţii, al tinereţii veşnice, al casei în care veacuri la rând se perindă trei generaţii. De stâlp se prinde bradul nunţii, precum şi ramura botezului.

Cadrul uşii are, de fapt, două praguri: cel de sus şi cel peste care se păşeşte. Pragul de sus, pretutindeni la noi, simbolizează creşterea, tinereţea, ca şi grinda casei. De pragul de sus, ori de grindă, se dădea copilul „ca să crească mare", să fie sănătos, toate acestea după „tăierea moţului", după ce ursitorile i-au stabilit definitiv steaua călăuzitoare. Peste pragul de jos trec toate necazurile şi bucuriile, peste acesta intră mireasa şi ies cei care intră în spaţiul thanatic, peste acesta este hărţuit în tragicul du-te-vino, de trei ori, cel care pleacă pe veci. Pragul uşii este pragul spre altă lume.

Peste pragul ferestrei, prin chenarul acesteia nu circulă decât sufletele înaintaşilor pieriţi, când se bucură de ofrandele primite. Oamenii nu trec acest prag decât cu privirile. Cu cât cresc, aici, mai multe flori, cu atât bucuriile morţilor sunt mai mari. În faţa ferestrei se pun flori de toate soiurile, iar pe sol nu se lasă resturi incomode, nu se face potecă, ci se aruncă numai apa din scăldătoarea copiilor mici. Dintre toate, numai fereastra dinspre răsărit are încărcătura spirituală deosebită. Pragurile, când se trec, niciodată nu se ating cu piciorul.

Respectând filiera evoluţiei sale, casa a înregistrat mai multe etape de dezvoltare în jurul vetrei milenare a focului viu. Pe vatra acestuia se făceau şi se desfăceau destinele, pe vatră se lecuiau bolnavii şi se întremau neputincioşii. Fiecare obiect al vetrei a fost un accesoriu de ritual al cultului purificator: grebla, vătraiul, zălarul, piva de sare, hornul pe care erau chemate spiritele în ajutor, icoane de vatră ş.a. Ţestul, de pildă, are şi acum rolul lui în sfera dură a legilor nescrise, ca şi cărbunii aprinşi. În satele de pe Cotmeana şi Teleorman, şapte ţeste se modelează de către şapte femei vârstnice, după formule rituale precise. Peste lutul umezit şi

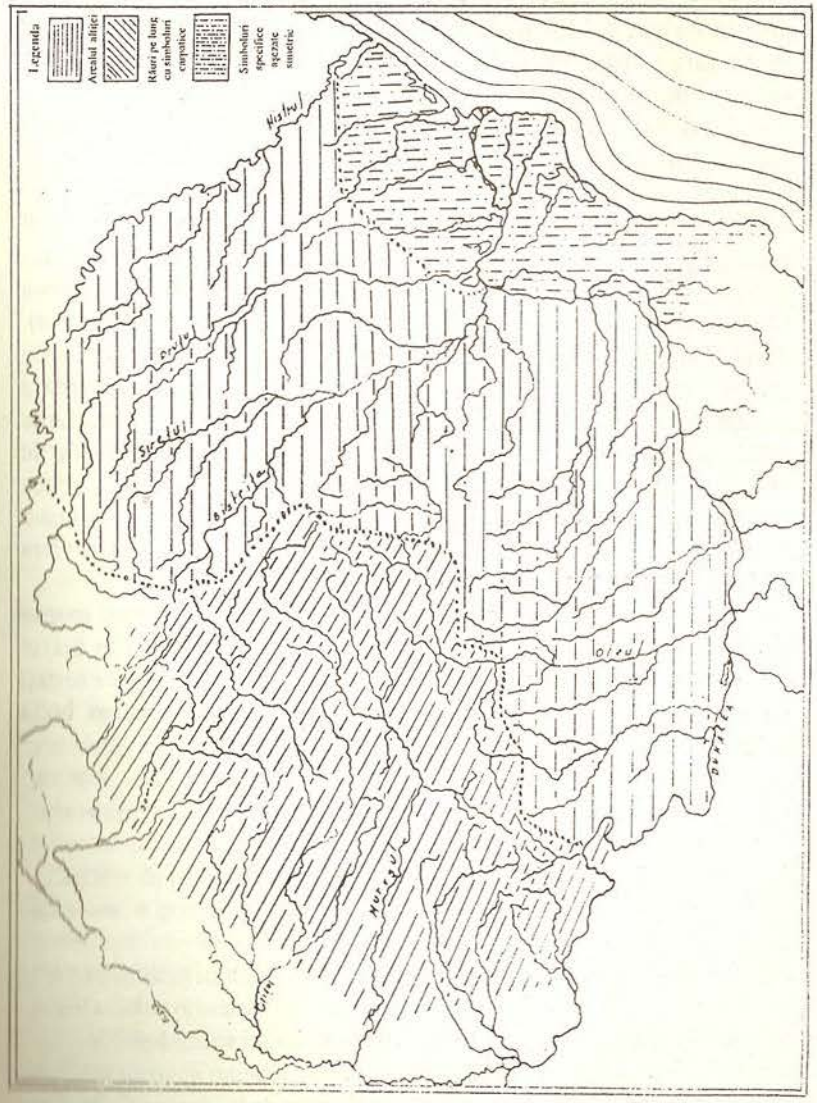

fig. F: Străvechi temeiuri ale arealului altiţei

dospit se aruncă în cruce, de trei ori, trei mâini din pleava spicelor de grâu, apoi se încinge o horă pe ritmul şi durata unui „cântec-descântec din vechi" timpuri adus. (Veta Sandu, sat Martalogi, Argeş.) Şi câte datini şi obiceiuri nu ţin de „căminetele" casei, de sărbătorile unui an!

Când s-a creat locuinţa bicelulară, s-a ales peretele sacru, cel ridicat spre răsărit, şi pe acesta s-a întins cel mai frumos covor. Deasupra punctului central s-a fixat cadrul sacru format din icoană, ştergar, apa sfinţită şi buchetul de busuioc de care atârna „crăciunelul" – colacul modelat în formă de „opt" cu zală deschisă. Cei care aveau venituri mai mici, în locul covorului aşezau un peretar, o scoarţă sau o cergă, acestea fiind ţesute cu mai multă uşurinţă şi cu cheltuieli minime (v. Basarabia). Când s-au ridicat locuinţe cu mai multe încăperi, s-a ales dintre toate „odaia bună", „odaia din deal", ori „din vale", „casa mare". Aceasta a preluat funcţia unghiului sacru, apoi a peretelui sacru cu toate practicile mitice şi mistice ale lor. Sub fereastra „casei mari" s-a aşezat lada de zestre, un alt mare depozit spiritual, tradiţional. S-a adăugat „culmea ţoalelor" pe care sunt expuse toate ţesăturile destinate practicilor rituale. Odaia bună a preluat pe plan superior multe practici cultice, fără ca vatra să simtă golul valorilor transferate.

Aşezate pe prag, în clipe adânci de meditaţie, şi astăzi vezi spaţiul sfânt al casei rustice, îl simţi în tot ce te înconjoară, îl auzi în glasul generaţiilor. Stâlpul cerdacului şi stâlpul funerar, deopotrivă încrustaţi cu aceleaşi semne ale începutului şi sfârşitului, ţin pe umeri bolta propriului nostru univers.

SEMNELE PE MERIDIANE

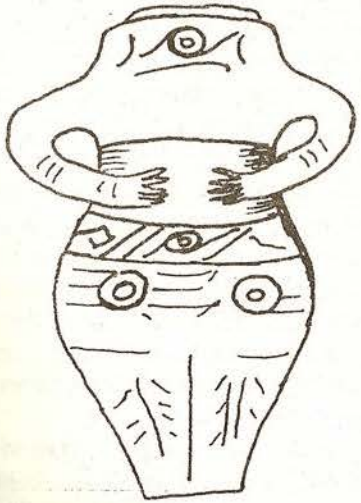

Fig. f.: Figurină purtătoare de simboluri (Vidra, cca 3160 i.d.C.)

DRUMUL SEMNELOR

Multe dovezi arheologice vin în sprijinul celor care susţin că în ţinuturile carpatice s-a petrecut o „explozie" culturală neolitică fără pereche. Din încrustaţiile şi pictura fragmentelor ceramice reiese că **frecvenţa simbolurilor descreşte pe măsură ce sporeşte distanţa spre exteriorul vetrei carpatice,** conturând astfel perimetrul unui cerc activ, generator de puteri miraculoase. În interiorul acestuia, culturile meolitice îşi aveau o grafică proprie fiecăreia, prin ordonarea în benzi a aceloraşi semne comune tuturor. Ceramica bandată, precum şi simbolurile descinse din paleoliticul superior carpatic, au fost elemente de bază în identificarea zonei cultice primare.

În răspândirea radială a semnelor, o prelungire a culturilor carpatice estice a făcut ca nucleul precucutenian să se extindă ulterior, prin marea cultură Cucuteni, până peste Nipru şi Pripet. Fără îndoială că substratul cultic al populaţiei acelor vremuri a fost exprimat cu ajutorul semnelor

inciziocromatice aşezate pretutindeni pe accesoriile cultice, a fost extins, cu predilecţie, spre nordul Mării Negre, şi de aici mai departe, pe drumurile fără de sfârşit ce legau aşezările între ele. Într-un proces evolutiv optim, cultul care interpunea sistemul dual drept cumpănă între bine şi rău, care aducea o alinare frigurilor neputinţei în faţa forţelor neiertătoare ale mediului, s-a răspândit ca fulgerul speranţei cuprinzând, masiv populaţia stabilă. A fost primul pas al expansiunii cultului primar.

Orientându-ne după mărturiile lui Caesar, Plinius, Tacitus, Ptolemeu ş.a., după relicve şi relicte cultice, drumurile principale ale semnelor, zonele unde acestea şi-au înrădăcinat climatul spiritual s-au extins de la Tyras şi Hypanis, printre Marea Neagră şi Marea Caspică, printre aceasta şi Golful Persic, de-a lungul râurilor Cyras şi Arax, peste malurile Indului, până la Gange. Aşezările acestei prelungiri teritoriale trebuie să fi fost supuse credinţei unice, exprimată prin aceleaşi simboluri (Olbia, Tanais, Phasis, Ecbatana, Phra ş.a.), de vreme ce toate dovezile păstrate de Persepolis întăresc ipoteza existenţei unui areal cultic comun, al unei credinţe exprimate prin aceleaşi mijloace.

Locuinţa neolitică de la Persepolis avea încăperi pictate în interior, păstra zeităţi purtătoare de amulete, modela şi picta vase cultice, deci aceeaşi ceramică sacră, aceleaşi fusaiole şi urme de ţesut sacru, practici identice cu cele din Spaţiul Carpatic, din cel cucutenian (134). Surprinde asemănarea semnelor celor două extremităţi ale aceluiaşi spaţiu: coloane triple formate din zigzag, frize cu spirale fugătoare, toate semnele arhetipale carpatice, până şi câinele în poziţie agresivă, întocmai redat ca în staţiunea Valea Lupului (29). Cultura Harappa (finele mileniului III i.d.C.), prin caracteristicile ei cutumiare, pare să fie o replică a culturii carpatice din mileniile V-VIII ale aceleiaşi ere.

Convenţional, s-a stabilit ca cea mai veche comunitate euroasiatică să fie numită „popor indoeuropean primitiv", unitate etnică consolidată între anii 5000-3000 i.d.C. (Fr. Bopp). Această populaţie a avut o credinţă cu dogme precise şi limbă proprie unică. Din dialectele acesteia s-au dezvoltat limbile popoarelor ce au urmat (95; p. 17, 147, 168, 481). Se înţelege de la sine că limba şi credinţa comune se exprimau prin semne comune. Practicile rituale ocazionate de axele existenţiale (naştere, căsătorie, moarte), cele legate de mersul astrelor, de fenomenele fizice etc., au fost comune (cel puţin în structurile de organizare) în acel spaţiu

unic, până la apariţia variantelor tribale. Aceste variante au dezvoltat derivatele şi substitutele simbolurilor triunghiului cultic, dar nu s-au putut îndepărta de obârşie, de fiorul mistic tezaurizat în semnele primare, tradiţionale. Din vechiul fond au rămas cuvinte comune (ex. „prăsad": nume propriu indian şi nume de pom în Basarabia; păr), au rămas multe elemente mitologice comune celor două extremităţi ale spaţiului indoeuropean, au rămas practici rituale asemănătoare, unele datini şi obiceiuri cu elemente comune (144).

De la Porţile-de-Fier ale Dunării, peste Poarta Alanilor, peste Marele Deşert Sărat, până la Delta Gangelui, s-a deschis cândva drumul semnelor sacre. Drumul simbolurilor a legat multe civilizaţii în chingile de oţel ale dogmelor şi, astfel, a fost cu putinţă conservarea urmelor, a imaginilor trecutului imemorial. Semnele au jalonat drumurile influenţelor cultice, sensul deplasării acestora, fenomen înregistrat cu mult înainte de începutul cunoscut al migrării popoarelor. Altfel nu se poate explica prezenţa în Orient a atâtor dovezi de origine carpatică, existenţa acestor simboluri răspândite până peste apele Indului (132). Numai credinţele, convingerile spirituale, au putut înfrunta spaţiul imens şi timpul. Păstrarea cu sfinţenie, atitudinea fermă determinată de convingeri, climatul spiritual generalizat şi puternic înrădăcinat în tradiţii, în datini, în practicile rituale, mistice, extrem de active, toate la un loc au determinat populaţiile, rând pe rând, să se lase cuprinse de marele val al Cultului Solar.

După semnele veşnic active, razele soarelui cultic şi-au îndreptat lumina întâi spre răsărit (62). Apoi au cuprins lumea preantică, în devenirea-i firească.

Influenţele radiale, din punctul focalizator spre exteriorul nucleului semnelor primare, au cuprins întreg spaţiul vecin cu cel carpatic, în limitele perimetrului Vechii Europe, penetrând astfel zonele, relativ dense, ale populaţiei primitive. Apoi influenţele s-au extins, întâi spre nord-nord-est. Aceleaşi semne carpatice, în drumul lor, au descris o săgeată pe traiectoria Cucuteni, nordul Mării Caspice, Lacul Aral, până la izvoarele şi regiunea Iang-ţi-kiang, deci un alt drum paralel cu cel arătat mai sus (126; p. 171). Ferme convingeri spirituale trebuie să fi avut oamenii acelor timpuri dacă la distanţe atât de mari nu lipseau spiralele alungite, spirale duble, opuse (Tell-i-Bacun)! La Hasanlu (Teheran), se redă, în epoca bronzului, roata cu şase spiţe, semn solar bine cunoscut în Carpaţi.

G. SEMNE ALE UNUI SUBSTRAT CULTIC COMUN

Vetre originare în Spaţiul Carpatic	Perioada	Semne identice	Regiuni asiatice cu simboluri carpatice
Hăbăşeşti	mil. V		Cujarat
Tangiru	mil. II		Rajastan
Govora	mil. V		Rajastan
Turdaş	mil. V		Sikkim
Târpeşti, Valea Lupului	mil. V		Assam
Drăguşeni	mil. IV		Pradesh
Vădastra	mil. V		Assam
Cucuteni	mil. V		Haryana
Cuina Turcului	mil. X		Assam
Circea	mil. VI		Cujarat
Gura Baciului	mil. VI		Pradesh
Cucuteni	mil. V		(pretutindeni în Asia)
Cucuteni	mil. V		Cujarat
Cuina Turcului	mil. X		Kerala

Vetre originare în Spaţiul Carpatic	Perioada	Semne identice	Regiuni asiatice cu simboluri carpatice
Porţile-de Fier	mil. VI		Haryana
Tg. Ocna-Podei	mil. III		Cujarat
Cuina Turcului	mil. X		Tamilnadu
Cuina Turcului	mil. X		Assam
(pretutindeni în Carpaţi)			Cujarat, Rajastan, Pradesh
Dealul Fântânilor-Traian	mil. IV		Sikkim

În lucrări prestigioase se subliniază existenţa „motivo di rotante di capridi" în cultura Tell Hassuna. Acelaşi semn, probabil cu semnificaţii comune, era redat pe ceramica preistorică la Balta Verde, pe malul Dunării. Deosebirea constă în faptul că cel de aici, mult mai vechi, nu are elemente zoomorfe (capul de capră) şi nu indică sensul circular, tradiţional al mişcării (29; fig. 466). Elementele zoomorfe folosite ca simbol în mişcarea circulară au apărut ulterior semnelor abstracte, deci începuturilor intenţiei de a stabili sensul mişcării circulare opus deplasării acelor de ceasornic îşi au locul la Vânătorii Mici (cultura Gumelniţa), la Hăbăşeşti, Ghindaru, Drăguşeni, Pârâul lui Istrati (cultura Cucuteni). Asemenea simboluri, numeroase în Carpaţi şi cu frecvenţă în descreştere spre exterior, s-au pictat, în mileniul II i.d.C., în aşezările de la izvoarele râului Huang-ho, semnul ⌋ în cruce era folosit pe Volga ca şi în ţinutul Sikkim, crucea cu aură a îmbogăţit piatra ce acoperea mormântul lui Midas, triplele spirale fugătoare au format chenarul sigiliului cilindric hurrit, ş.a.; toate au constituit şi păstrează fragmente ale vechilor rădăcini.

Credinţele primare, originare, nu au cuprins numai spaţiul vast al culturii de stepă, (spre est-nord-est), ci şi teritoriile din sud, sud-estice. S-au croit drumuri în cele patru puncte cardinale înrădăcinând vechile

semne în benzi, dovezile dăinuind peste milenii. Semnul „M" şi , rombul cu laturi prelungite cele două variante „S" şi crucea cu aura în aripioare luminează drumurile ce pleacă din acelaşi cerc al semnului solar, al semnului cultic din Carpaţi. Pe lângă acestea, multe semne preistorice, precum perechi de volute opuse, spirala unghiulară, arcade cu prelungiri unghiulare , crucea scarată (59), fragmentul coloanei de la Dubova, dinţii de lup cu prelungiri spiralice tip Monteoru ş.a., constituie filonul simbolistic originar, cultic venit şi la sud de Dunăre (107).

Aceste semne carpatice s-au fixat, ca şi cele existente la est de Nistru, exprimate policrom şi în incizie, bandat, în materiale dure şi în textile, cu acelaşi conţinut cultic (183). În repertoriu se evidenţiază şi „floarea de sfândoc", , atât de răspândit în culturile carpatice (tăbliţ a 3), palete spiralate (tăbliţa 5), pătratul cu laturi prelungite, înscris în romburi circumscrise, sau prelungiri în perechi de volute opuse , clepsidra tăiată orizontal , „S"-ulcu terminaţ ii pline. Toate acestea au fost şi sunt predominante în grafica populaţiilor de la nord de Carpaţi (124; p. 45).

În sud-vestul vetrei semnelor originare, simbolurile, derivatele şi substitutele acestora s-au răspândit tot prin difuziune, pe măsura acceptării credinţelor primare. De pe Valea Timocului (136), în aria mare a Balcanilor (129), până la malul Mării Adriatice (18), aceleaşi semne cu frecvenţă în descreştere au îmbogăţit creaţiile arhaice cu urme ale convingerilor cultice întemeiate pe sistemul dual, cu simboluri descinse din zona Porţile-de-Fier, cu acelaşi semn sacru al mişcării circulare (123; p. 45).

Simbolurile s-au răspândit şi peste Câmpia Tisei (91), ajungând până în Silezia (16), dovezi rare găsindu-se, pe lângă grai, în grafica textilelor de interior, (v. „măsăriţele" din Micherechi).

Pentru că, în epoca metalelor, carpaticii puneau accent pe cultivarea plantelor şi creşterea vitelor, o bună parte din această populaţie se ocupa cu ciobănia, într-o vreme în care multe neamuri abia încercau să se constituie în triburi de pradă. Spaţiul de păşune le-a fost nelimitat pentru că un du-te-vino încheia ciclul anual, iar metoda recoltării şi depozitării furajelor nu fusese atunci descoperită. Aşa se explică fenomenul că

populaţiile carpatice stabilite în zone îndepărtate au practicat necontenit ciobănia. Această profesie este o dovadă a vechimii acestor nuclee etnice în zone atât de îndepărtate. Ameliorarea şi creşterea plantelor şi a vitelor a constituit primul mare pas al civilizaţiilor ce au urmat, iar coloniile îndepărtate ale carpaticilor şi-au încremenit valorile în izolare, în credinţele lor, în grai, în port şi cântec, în datini şi obiceiuri, constrânşi fiind de mediul social, adesea ostil lor.

Aşa se face că, supuşi tradiţiei, Guşu Gheorghe cu 15000 de oi şi Costea Ciobanul cu 10000 de oi, în anii 1900 d.C., păşteau turmele pe Muntele Olimp, stabiliţi fiind în satele aşezate de veacuri între Marea Marmara şi Lacul Apolonia (17). Cimpoaiele şi fluierele lor erau împodobite cu romburi, unghiuri, volute suitoare şi cercuri, în frize aşa cum nu se găsesc la alte seminţii.

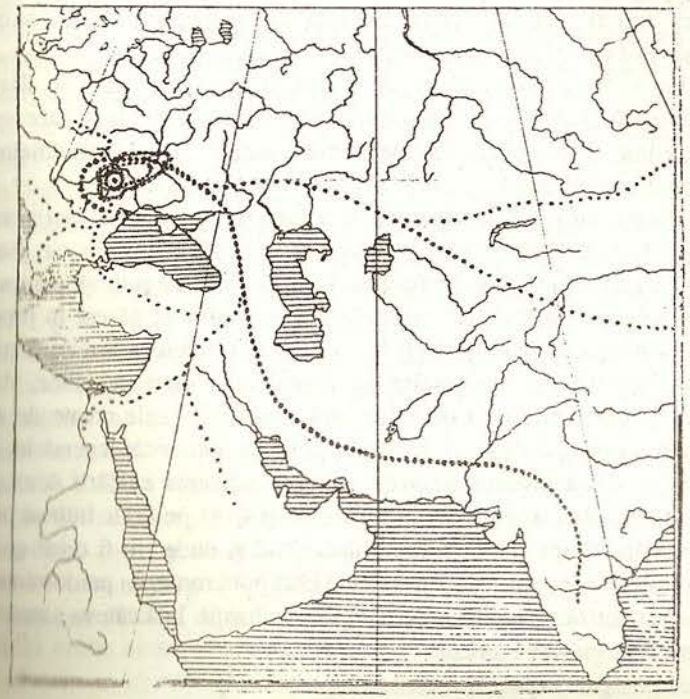

fig. H: Pretutindeni, aceleaşi simboluri

Spre orizontul fierbinte ce leagă oraşele Asalem, Abyaneh, Persepolis, Bam, spre Indii sau prin Marivan spre Ţara dintre Fluvii, colibe circulare cu calota sferică şi cirezile lor de capre împestriţează rar nesfârşitul pustiu. Triburile de nomazi pendulează între munte şi şes, permanent în căutarea hranei pentru animale, îşi reaşează colibele, sezonier, fiecare familie declarându-se temporar stăpână pe o bună parte a deşertului. În colibe austere, omul şi-a sporit confortul cu un plus pe care natura nu i l-a oferit acolo. Cei mai înstăriţi dintre oamenii pustiului îşi acoperă vatra din interiorul colibei cu covoare viu colorate, iar peretarele se prelungesc peste lăzile de merinde, astfel acestea servind ades drept pat. Pe vatra focului, aşezată sub cerul uscat la câţiva paşi de colibă, se fixează tabla pe care se coace lipia, iar în preajmă stau răvăşite câteva ceşti şi nelipsitul ceainic, o căldare pentru încălzit apa, un recipient pentru îmbăiat copiii. Toate acestea alcătuiesc inventarul sumar asemănător cu cel al conacelor de plai, de la noi.

Locuitorii pustiului merg rar la templu, în oraşele luxoase, dar se roagă sub cerul liber şi se simt în siguranţă sub imensitatea boltei acestuia, căci pe drumurile lor fără de sfârşit îi poartă numai credinţa neîndoielnică în atotputernicul stăpân.

Nimeni nu ştie de unde au venit şi unde merg nomazii, căci ei sunt precum valurile sau palele de vânt, precum anotimpurile cu fluxul vegetaţiei. Dar ceva tainic, misterios, îi leagă în spaţiu şi timp, pentru că elementele lor grafice tradiţionale folosite în textile se găsesc în fondul preantic european. Trebuie să fi fost un Babilon înaintea Babilonului, o veche departajare a popoarelor pe fondul unei credinţe unice, dacă izvoadele din ţesăturile nomazilor sunt identice cu cele create de alte neamuri, la mari distanţe şi în civilizaţii mai vechi decât legendele. Nu se ştie când s-a inventat trepiedul pentru susţinerea căldării deasupra flăcărilor; acelaşi trepied care susţine iţele şi spata pe firele întinse între ţăruşi adânc înfipţi în solul deşertului. Când şi unde s-o fi creat codul neveditului? Aceleaşi semne ţesute în benzi policrome, cu predominanţa ocru-roşu par să stea temei nesfârşitelor civilizaţii. Iată câteva elemente comparative cu cele iraniene:

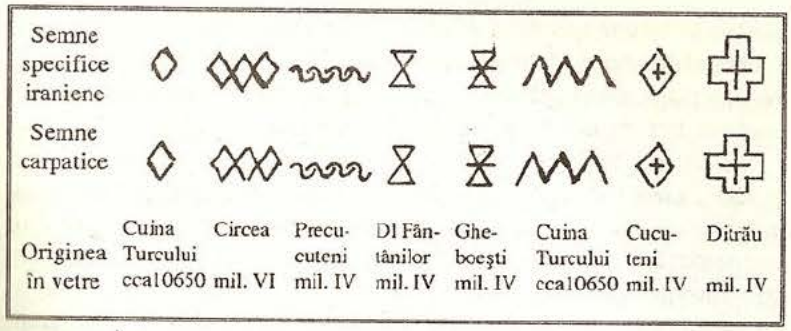

Templul este Universul în miniatură, fiindcă bolta lui este ridicată după asemănarea arcului astrelor, iar între ziduri se ridică nemărginirea imaginată de credincioşi. Desenele de pe cupole înmănunchează, în mozaic şi teracotă, aurul soarelui fierbinte cu albastrul cerului şi cu umbra nopţilor înstelate. Din smalţul mozaicului ies în evidenţă văpaia zorilor şi chipul semnelor ţesute în firele colorate ale nomazilor. Aceeaşi tricromie carpatică (exclusiv albastrul), aceleaşi romburi înscrise în romb, înlănţuite ca pe bolul de la Circea, din mileniul VI i.d.C., acelaşi zigzag ca la Dubova (anii 10650 i.d.C.), aceleaşi cruci cu braţe egale, ca la Ditrău sau Tangâru, toate în armonie perfectă, împodobesc în exterior uriaşele cupole. Acestea stau pe stâlpii zvelţi ale căror capiteluri îşi lărgesc umerii susţinători în chipul spiralelor opuse, sugerând astfel imaginea statuetelor pereche de la Cruşovu (cultura Vădastra), sau Dealul Fântânilor (cultura Cucuteni), semne conturate în anii mileniul V i.d.C.

Este surprinzător să vezi în grafica templelor şi a ţesăturilor populaţiilor sud-asiatice, acelaşi semn predominant, aceleaşi variante aşezate în benzi (137). Şi în aceste zone predomină grafica neoliticului carpatic, „S"-ul în multiple variante, în lanţ, în şir fugător, ori aruncat în frize. Precum o copie perfectă, este redat rombul cu laturi scarate, prelungite spiralic, iar în ţesături, acest izvod are la bază acelaşi cod complex al neveditului, aceeaşi formulă care, probabil, s-a repetat de-a lungul civilizaţiilor precum o mantră. Şi în această zonă geografică există legătura veche dintre templu, ţesut sacru, ceramica rituală şi permanentele adoraţii cu ofrande. Şi aici predomină semnele cu prelungiri spiralice sau cu prelungiri cruciforme, toate acestea fiind încadrate în reţele rom-

boidale de factură specific-cultică. Pe frontispiciul templelor şi în textile, în centrul de interes al graficii acestora, a fost şi a rămas prezent **arborele vieţii** – şi aici redat cu ramurile în trei etaje, sugerând astfel aceleaşi vechi doctrine, treptele celor trei axe ale vieţii terestre.

Pentru că, în Orient, prelucrarea cuprului a excelat în confecţionarea vaselor, ceramica rituală a cedat locul obiectelor din metal. Sub impulsul puternic al tradiţiei a rămas totuşi ulciorul caracteristic ritului înmormântării, un vas cu gâtul lung, în chip de sfeşnic în gura căruia sunt arse miresme specifice ritului. Şi astăzi ulciorul-sfeşnic se aşează lângă cel trecut peste pragul thanatic, lângă jumătatea îndoliată a corpului acestuia, aşa cum, la noi, vasul cu apa nu lipseşte din ceremonialul împrejurărilor asemănătoare.

Vasul este incizat cu o bandă fixată peste mijloc, este pictat cu aceeaşi friză şerpuită, cu milenara noastră bandă care împodobeşte vasele specifice tuturor centrelor de olari.

În practica împodobirii cu găteli nu lipseşte **zgărdarul**, la fel de bogat în aceleaşi semne comune nouă, nu lipseşte colierul, centura şi fruntarul, la toate acestea adăugându-se şirul de monede din aur, din alte piese preţioase. Cu un anume ritual, unele femei îşi desenează cu lut roşu sau brun, trei puncte, deasupra sprâncenei, trei puncte deasupra buzei superioare, o cruce între două puncte aşezate pe barbă ş.a. Toate subliniază ideea existenţei celor două vieţi, cea terestră – temporară – şi veşnicia, toate se bazează pe ritualul folosirii ocrului-roşu, pe relictele precredinţelor carpatice, pe derivatele din filonul cultic comun.

Dacă ţinem seama de asemănarea elementelor grafice răspândite în timp şi în spaţiu, de cadrul cultic în care ele au fiinţat, de cadrul sacru specific alcătuirii lor, sub cupola vechilor civilizaţii s-au întâlnit nemărginirile unei puternice credinţe primare. O dată cu răspândirea preceptelor dogmatice s-au răspândit şi semnele solare, specifice, respectându-se întru totul cele mai mici detalii, cu aceeaşi exactitate şi rapiditate cu care crucea creştină a ocolit lumea.

*

* *

Apreciind tipologia accesoriilor cultice, a obiectelor din ceramică, frecvenţa simbolurilor în compoziţiile grafice, se ajunge la convingerea că **apogeul credinţelor primare a fost înregistrat înainte de primele deplasări tribale,** de deplasările în masă, agresive. Primele credinţe au fost manifestări spirituale proprii populaţiei stabile, iar dogmele acesteia s-au extins radial cuprinzând mulţimea sedentarilor pricepuţi în agricultură şi zootehnie incipientă, legaţi fiind de locuinţă şi de spaţiul sacru al acesteia. Tot după frecvenţa simbolurilor se apreciază că triburile asiatice intangibile, pe vadul deplasărilor lor spre Europa, au anihilat credinţele, au distrus templele, accesoriile şi însemnele specifice. Numai aşa se poate explica frecvenţa redusă a simbolurilor şi chiar lipsa totală a acestora în spaţiul în care s-au stabilit populaţii fără convingeri cultice timpurii, sau în vadul secătuit prin incursiunile repetate, pustiitoare.

Opus forţelor nefaste, preceptele cultice s-au răspândit şi accentuat în zonele căilor cu trafic intens, călăuză fiind litoralul, firul râurilor şi munţii. Frecvenţa sporită a semnelor cultice în grafica textilelor artizanale întăreşte, subliniază importanţa drumurilor preantice al căror trafic intens ocolea Pustiul Tacla-Macan şi pătrundea prin trecătorile U-min-guan şi Ian-guan. Pare surprinzător faptul că, ocolind Pontul Euxin de la Porţile de Piatră spre Munţii Nan-Shan, se găsesc multe dovezi, fosile ale credinţelor Vechii Europe. Semnele specifice neoliticului carpatic au fost redate şi pe vase rituale miceniene, pe ceramica din Phaistos, în anii 1800 i.d.C., fapt ce marchează un alt drum al semnelor, spre sud. Cu aceeaşi migală s- au folosit aceleaşi procedee şi în marile vetre asiatice, ca în culturile străvechi la Vădastra, Gumelniţa, Petreşti şi Cucuteni (130; fig. 56, 57, 70)

Vasele miceniene au fost ornate cu aceleaşi spirale zimţate, cu volute multiple, în „S", cu lanţ fugător din „S"- uri încleştate, semn creat la Cârcea şi generalizat în marea cultură Cucuteni. Este surprinzător că şi în arealul Asiei Centrale, şi în cel sud-dunărean se modelau vase funerare folosindu-se tehnici identice cu cele carpatice. Deosebirea constă în faptul că, în Carpaţi, practica era mai veche cu trei milenii faţă de perioada Yang Shao, când se înrădăcinau practicile europene. În China anilor 2000 i.d.C., se modelau vase funerare

de tipul bolului neolitic de la Cârcea (mileniul VI i.d.C.). Pretutindeni în Asia şi în Europa, bolul cultic se înscria în triunghi echilateral, iar inciziile în forme spiralice cu volute mari, în , erau încărcate cu pastă albă.

Până şi semnificaţia pastei albe era preluată în China perioadei Yang-Shao: aceleaşi tehnici de modelare, aceleaşi procedee grafice, aceleaşi semne subliniate, aceleaşi combinaţii coloristice, probabil acelaşi ceremonial, acelaşi ritual impus de aceleaşi norme cutumiare. Singura deosebire: însemnele specifice perioadei Yang-Shao erau o prelungire cu trei milenii în timp şi o prelungire în spaţiu a practicilor carpatice (43; fig. 7, 8, 10, 11).

După elementele simbolistice existente în grafica ceramicii preantice şi după fondul fosil al graficii textile artizanale actuale, arealul credinţelor primare cuprindea sud-estul Europei şi jumătatea sudică a Asiei, peste Orientul Apropiat şi cel Mijlociu. Marile civilizaţii s-au ridicat pe temeiul credinţelor incipiente, cu mult înaintea organizaţiilor statale şi a mişcărilor de populaţii.

PARTICULARITĂŢI ZONALE ALE COSTUMULUI DE SĂRBĂTOARE

Pretutindeni s-au transmis, de la un mileniu la altul, aceleaşi simboluri, aceleaşi piese vestimentare, în aceleaşi împrejurări şi în egală măsură în toate vetrele şi centrele urbane preistorice. Pretutindeni s-a folosit aceeaşi materie primă, apoi aceleaşi tehnici de prelucrare a fibrelor, a firelor şi ţesăturii. Nici croiul, tiparul alcătuirii piesei vestimentare, nu a suferit modificări esenţiale, dacă se iau în calcul mileniile evoluţiei procesului tehnic al îndeletnicirilor omului preistoric. Probabil că reguli prestabilite impuse de credinţe au determinat o anume ţinută vestimentară în adulaţii, în ceremonie, în împrejurări deosebite. Omul a dialogat cu Cerul, la naştere, pe parcursul afirmării de sine, la moarte. Pentru a se ruga sau pentru a mulţumi Atotstăpânitorului, s-au impus anumite condiţii pregătitoare: curăţenie desăvârşită, îmbrăcăminte aleasă, smerenie.

Simbolurile în alcătuirea mesajelor au luat forme diferite numai pentru ca omul să fie mai explicit. Formele care au dat chip nou semnelor au fost plănuite şi înrădăcinate în practica centrelor urbane, în

aglomeraţiile care apreciau, care puteau da girul lucrului bine făcut. Astfel, prin anii 5000-4000 i.d.C., cu aceleaşi semne, numai în ceea ce priveşte ornamentul, hainele de ceremonial aveau alt chip, diferit de la o zonă la alta, de la un centru la altul, cu note particulare la nivel de gintă; din acelaşi aluat, altă formă a pâinii coapte.

S-au desprins două sisteme esenţiale în grafia cu fir colorat a semnelor sacre: **semnul meandric,** desprins din volutele spiralei suitoare şi **sistemul unghiular,** al Coloanei în zigzag. Primul a excelat în vatra de origine a spiralei – vatra Precucuteni- Cucuteni – iar cel de-al doilea, în zonele Tisa-Petreşti şi Vădastra-Boian.

Arealul carpatic al „Vechii Europe" în mileniile V-IV i.d.C., sub aspect simbolistic, a luat forma unitară, compusă din trei moduli: Modulul **Precucuteni-Cucuteni,** care cuprindea versantul vestic al Carpaţilor de Curbură, Moldova, Basarabia şi întreaga Bucovină, de la izvorul Mureşului şi al Buzăului, până peste Nistru, de la Marea Neagră, până la Ceremuş, apoi modulul **Tisa-Petreşti** şi modulul **Vădastra-Boian-Gumelniţa**. În primul mare grup de aşezări au predominat simbolurile meandrice, iar în celelalte două grupări, sistemul unghiular a fost covârşitor.

Din expresiile grafice specifice întregului areal nu au lipsit predominantele zonale care au creat nota specifică, zonală, iar aceasta a rămas până astăzi. Între anii 5000-3500, costumul de la Vădastra, Ipoteşti, Rast, întrunea elementele sacre ca şi costumul de la Bogata, Boian, Tangiru, Vidra, dar fiecare dintre acestea purta o notă aparte, o tentă specifică.

Dinainte de anii 5000, până la apariţia devastatoare a primelor triburi migratoare, zeităţile populaţiei sedentare carpatice – şi probabil nu numai ele – purtau veşminte cu o notă specifică1

fig. 20: Semne actuale

impusă de culturile care îşi exercitau influenţa. Astfel, atunci s-au cristalizat tipurile de vestminte, de costum în concordanţă cu normele credinţelor şi cu tradiţia fondului simbolistic. În aceleaşi îndepărtate timpuri, din întregul areal al semnelor sacre s-au desprins:

a/ – subarealul costumului moldovenesc (Cucuteni);
b/ – subarealul vestmintelor Podişului Transilvan (Petreşti), exclusiv Curbura Carpaţilor;
c/ subarealul Transilvaniei de Vest (Mureş, Crişuri, Someş, Tisa);
d/ – zona extracarpatică dintre Cerna şi Mureş (Banat);
e/ – spaţiul culturilor Vădastra-Sălcuţa (Oltenia);
f/ – subarealul Gumelniţa, ridicat pe fondul Dudeşti;
g/ – Litoralul Mării Negre aflat atunci sub influenţa culturii Cernavodă I.

După anii 3500, când zeii au fost detronaţi, când credinţele au intrat în clandestinitate, simbolurile – şi costumul de ritual – **au îngheţat în forma lor iniţială** şi aşa şi-au vămuit veacurile, adăugându-li-se câte o scânteie în scurtele răgazuri de linişte.

RELICTE ALE ADULAŢIILOR

Ca şi alte popoare descendente din marile civilizaţii, colectivităţi care mai păstrează importante fragmente din doctrinele lor cultice (China, India ş.a.), populaţia carpatică a conservat în datini şi obiceiuri o seamă de precepte, de norme călăuzitoare. Aici au rămas numai acelea ce constituiau un apanaj al femeii, specific perioadei cultelor secrete. Din adulaţiile şi libaţiile de altădată au rămas numai fragmentele care s-au dovedit viabile prin efectul lor benefic, fie el acesta şi numai sub aspect spiritual. Pentru că practicile tradiţionale nu şi-au găsit un suport nou, evoluat, nu şi-au găsit nici un loc anume în dogmele creştine şi, astfel, au rămas în tiparul rudimentar al vrăjitoriei (106; p. 297).

Cei specializaţi în desfăşurarea unor asemenea scenarii oculte dispuneau de un repertoriu bogat, aplicabil neconcordanţelor cu normele morale şi fenomenelor de dezechilibru. Formulelele lor magice răspundeau tuturor cerinţelor, cel mai adesea vizând şi viaţa de apoi.

Printre cele mai importante scenarii se numără descântecul, ca panaceu al tuturor durerilor fizice şi psihice, blestemul, menit să înlăture discrepanţele morale, „făcătura", creată să împlinească năzuinţele spre desăvârşire. Frecvent, se implorau spiritele morţilor, în ungherul strâmt al cultului vetrei. Pentru prosperitatea familiei aşezate în casă bogată s-a implorat Spiritul Universal, ca şi pentru mântuirea sufletului. Din sistemul dual arhaic s-a luat ades a doua latură, cea a răului, din care s-au creat mijloace pentru răzbunare, până la adâncirea păcatului, pentru aceasta făcându-se apel la forţele malefice. Poate şi din acest motiv relictele adulaţiilor şi libaţiilor, de milenii, au trăit în clandestinitate.

Existau multiple moduri de realizare a adulaţiilor, unele dintre ele fiind active şi astăzi. Se practicau mai cu seamă seara, noaptea, în momente de furtună dezlănţuită, în clipe grele de durere, de spaimă, de ură etc. În rare cazuri, privirile şi palmele erau îndreptate spre cer, dar mai totdeauna vrăjitoarea, goală şi despletită, lovea cu băţul de alun în baltă, în jar, în măgură, scuipa şi blestema, ori aducea la ordin pe cel mai puternic din forţele răului: „nu tu, ăl mai mare, nu tu, ăl mai mare!" până la al şaptelea „încornorat". Acesta, fiind supus total, executa întocmai blestemul sau ordinul.

Din vechile credinţe s-au luat şi anumite elemente metodice adecvate scenariilor de asemenea factură: retragerea în izolare, ruperea de mediu prin închiderea ochilor, dialogul în şoaptă, „suflarea duhului", adică expirarea forţată a aerului din plămâni ş.a. Rar se mai găsesc urmaşi ai iniţiaţilor din lungul lanţ cultic precreştin. Vrăjitoarea de Briceni „scotea necuratul pe uscat, ziua, în amiaza-mare", făcea şi desfăcea ca nimeni altcineva, în ţinutul de nord al Basarabiei, iar Gheorghe I. Maladoi, născut în anul 1900 la Livădeni, pe râul Cubolta, cu răsuflu sughiţat dezlipea răul de pe om şi-l scuipa în dreapta şi în stânga, „lua durerile cu mâna", fie ele trupeşti sau sufleteşti. El descânta bine numai de deochi, de făcătură, de „spăriet" şi de vrajă căci, se zicea printre săteni că numai femeile au harul vrăjitoriei, ele ştiu secretele pentru dialogul cu spiritele bune sau rele; numele vrăjitoarelor nu trebuie pomenit.

Dintre cele mai utilizate mijloace, un loc prioritar l-au avut focul, cărbunii, vâlvoarea, hornul, vatra stinsă. În practici, s- a ţinut seama de acţiunea benefică a „focului viu" şi din interpretarea acestuia s-a izolat latura benefică pentru a se folosi cea malefică, răul. **Apa**, lacul, balta,

învolburările nefaste, „apa neîncepută" (nu izvorul, nu unduirile), apa stătută, apa tulbure, aceasta sub toate aspectele rele a constituit mediul preferabil şi mijlocul indispensabil legat de textul vrăjii. Din asemenea activităţi nu au lipsit **oala nouă** pleznită, lucrată din lut, **plante şi arbuşti**, precum calaparul şi spinul, **metale ascuţite** (cuţitul, securea, cuiul) (114). În nord-vestul Olteniei, pentru blestemul împotriva celui care a furat din casă bunuri diferite, vrăjitoarea arunca pe măgura de hotar iţe, **ciupag** şi **brăciri**, apoi alergând în jurul măgurii, goală şi despletită, scuipa şi arunca cu beţe, cu bolovani, în timp ce, prin text, cerea celui vinovat să se spânzure. S-au folosit şi alte locuri obscure sub acest aspect, precum răscrucea drumurilor, malul abrupt al apelor, **prima jumătatea nopţii**, **cimitirele**, **depărtările** de sat, **zilele grele** ale săptămânii (marţea şi sâmbăta).

De obicei, sufletul celui incriminat era introdus într-o păpuşă din lut, din ceară sau cârpe, şi acolo era supus torturilor prin înţepare, tăiere, prin dezmembrare şi ardere „de viu". Urmau chinurile reale.

Accentul pus pe anumite părţi ale textului, precum şi **repetările** de trei ori, de şase ori, de nouă şi de douăsprezece ori, erau mantre specifice vechilor practici care au însoţit textul descântecelor şi vrăjilor de tot felul.

S-au folosit şi ciudate **unelte de fier**, rudimentar lucrate în atelierele săteşti. Printre „sculele pentru vrăjit", paradoxal, se află şi o parte din semnele sacre, a căror formă amintesc de aceea a rhunelor nordice. Probabil că în asemenea împrejurări se accentua deosebirea dintre bine şi rău, nuanţele sistemului dual pe care s-a clădit conţinutul ideatic al simbolurilor.

În întreg Spaţiul Carpatic au existat obiceiuri de o asemenea factură, care au condus peste timp o infimă parte din tezaurul spiritual pe care era clădită lumea antică şi medievală. Relictele adulaţiilor, răspândite uniform şi diversificate ca mod de aplicare, în tot cuprinsul carpatic, dovedesc existenţa, cândva, a unui mare trunchi cultic.

SEMNE ALE VECHILOR CREDINŢE

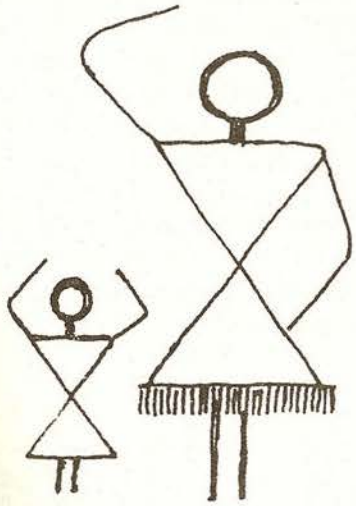

Fig. g: Figurină purtătoare de simboluri (Costeş ti-Basarabia, cca 2700 i.d.C.)

CALENDARUL PĂGÂN

Calendarul străvechi al înaintaşilor noştri se pare că a fost superior alcătuit, dacă ţinem seama de evenimentele de peste an, toate acestea fiind rânduite după anumite reguli precise, în cutume şi datini.

Datinile, de fapt, sunt frânturi esenţiale ale scenariilor cutumiare care, articulate pe canalul evenimentelor de peste an, alcătuiesc conturul calendarului astronomic. Din conţinutul acestora reiese că ziua-lumină, bolta acesteia era împărţ ită în patru părţ i egale. Între răsăritul şi asfinţ itul[1] soarelui, pe arcul drumului luminii a fost stabilit locul prânzului „la patru staturi de om", a fost stabilită amiaza, „nămezile", „pe cumpăna cerului", „chindia" a marcat sfârşitul celui de-al III-lea segment, iar cina marca încheiera căii soarelui, a luminii.

Tot în patru a fost împărţit şi anul, în pătrare exacte, numărătoarea începând cu zilele timpurii ale primăverii, cu semnele de început ale perioadei renaşterii naturii. Fiecare pătrar a avut patru mersuri de lună,

începând cu zilele timpurii ale primăverii, cu semnele de început ale perioadei renaşterii naturii. Fiecare pătrar a avut patru mersuri de lună, deci patru luni, şi începea cu zilele echinocţiului sau ale solstiţiului. Astfel, pătrarele începeau cu 21 martie, 21 iunie, 20 septembrie şi 20 decembrie. Cu excepţia sărbătorii Anului Nou, primele luni ale pătrarelor aveau câte 22 zile, iar toate celelalte însumau câte 23 zile, împărţirea reglându-se după crugul Lunii şi al Soarelui. Spre deosebire de luna a V-a, de luna a IX-a şi de luna a XIII-a care aveau câte 22 zile, în luna începutului de an se adăuga încă o zi, ziua Anului Nou, zi orgiastică. Din patru în patru ani se adăuga o altă zi, a Atotputernicului, mai târziu zisă „a lui Zamolxis" (1).

Iată structura anului calendaristic al moşilor noştri, alcătuită după elementele simbolistice, după datini şi obiceiuri:

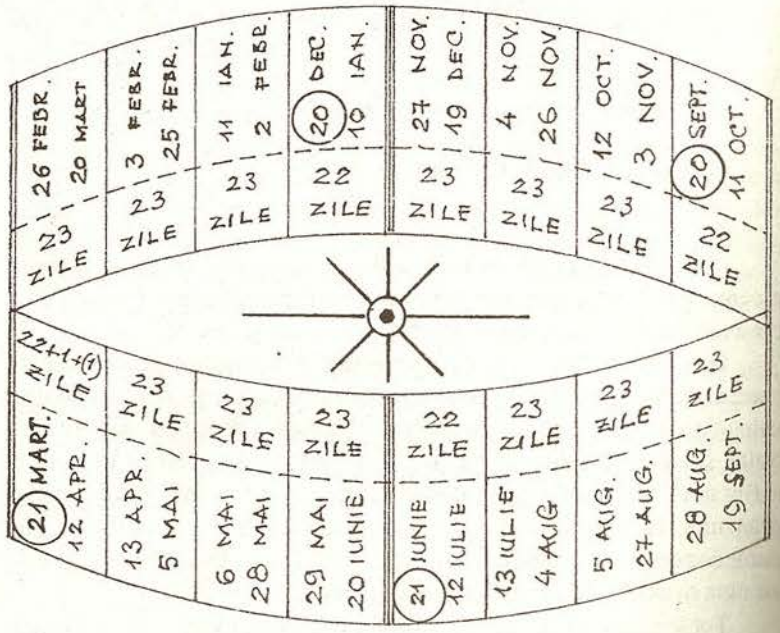

I. Calendarul alcătuit după datini

După calendarul străvechi, atât de bine cunoscut sub aspect astronomic, toate sărbătorile erau rânduite după începutul pătrarelor în funcţie de modificările naturii în ciclul biologic al regnului vegetal. Prin observaţ ii directe s-a stabilit ca lunile anului să marcheze anumite perioade, precum „vremea pusului" şi „culesului", „florarul", „cireşarul", „gustarul", miezul iernii (undreaua), sau al verii (cuptor) etc.

Patru, în astronomia primară, carpatică, trebuie să fi avut un rol esenţ ial. Probabil a fost o unitate de calcul specifică, pentru că se întâlneşte rar şi cu rol deosebit în sfera cultică a acelor vremuri. Nicăieri nu se găseşte alături de **unu**, de **trei**, de multiplul lui trei. Aruncarea solului pământean în patru lăncii era o garanţie că Atotputernicul primea mesajul, astfel făcându-se legătura între Pământ şi Cosmos.

Repaosul, odihnele cultice, timpul destinat rugăciunii, a fost determinat de finele ciclurilor agrare, deci sincron cu mişcarea astrelor, cu cele patru anotimpuri.

Platforma de la Sarmizegetusa rămâne un argument în favoarea stabilirii apogeului astronomic antic. În sprijinul documentelor istorice vin datinile şi obiceiurile urzite pe treptele vechiului calendar al populaţiei autohtone.

Erau mai puţine sărbători, dar cu trăiri interioare intense. Între adunările orgiastice erau clipe de rugă şi mulţumiri care întreţineau un climat cultic permanent. Răsăritul şi apusul soarelui, începutul şi sfârşitul lucrului, clipele de cumpănă, bucuriile şi supărările au îndreptat omul cu gândul spre cerurile suprapuse, spre Cosmos. Acest climat fierbinte era penetrat de marile sărbători calendaristice, de datinile ce subliniau consistenţa acestora.

O ZI NUMITĂ

După calendarul creştin ortodox, în ziua de 9 martie este praznicul Sfinţilor 40 de Mucenici din Sevastia. Acest praznic este suprapus pe o zi de cinstire fără nume, numită ulterior, o zi milenară aleasă pentru purificare, pentru pregătirea începerii unui nou ciclu agrar. În această zi, pomenită mai târziu „de Sâmţi", pentru a o departaja de evenimentul creştin suprapus, în majoritatea aşezărilor arealului carpatic reînvie anual mai multe practici cultice străvechi. Acestea nu au nimic comun cu

dogmele credinţei creştine, dar aduc dovada existenţei unui calendar mut, nescris vreodată, bine alcătuit, după observaţii directe, îndelung verificate şi respectate cu toată sfinţenia.

În Oltenia şi în multe alte localităţi carpatice, în zorii dimineţii Sâmţilor, cea mai vârstnică şi cea mai autoritară femeie din casă, fără să asiste altă persoană, afuma vitele cu un ghem aprins, alcătuit din cârpe numai de cânepă. Desculţă şi despletită, legată la gură ca să nu scape o vorbă în acest moment sacru, ocoleşte casa, anexele toate din gospodărie, trece pe lângă vite şi orătănii, încercuieşte cu trâmbe de fum toate cuibarele şi ungherele, pătulul, jicniţa, teascul, cazaniţa, podul casei şi pimniţa. După acest moment, toate sunt gata pentru anul bogat ce urmează să înceapă.

Până în amiaza acestei zile, bărbatul „retează" stupii. De fapt, prin aceasta se înţelege scoaterea stupilor de la iernat, curăţirea vetrei stupinei, transvazarea familiilor de albine, adunarea fagurilor pentru ceară, recoltarea plusului de miere etc.

Tot bărbaţii curăţă pomii de uscături, greblează grădinile şi livezile, aruncă tot ce este greblat în flăcările împrumutate de la cârpele afumăturii.

Din aceleaşi scântei purificatoare se aprinde şi cuptorul. Spre deosebire de zilele de peste an, în ziua de Simţi se plămădeşte „aluat nedospit" pentru „azime" (V. Mehedinţi, Gorj, Vâlcea ş.a.) Azima, turtită pe cărpător, este unsă cu angoba de cocă şi „înflorată cu furculiţa", în aşa fel ca să apară trei benzi „crucişe" de linii ondulate, paralele, ca pe umerii oalelor de pământ. Scoase din cuptor, azimele sunt unse cu miere şi „împărţite", numite celor morţi. După străvechiul calendar şi după programul acestei zile alese, nu erau zile de repaus, zile de efort cruţat, ci strădanie, chibzuinţă, munca pentru satisfacerea nevoilor materiale şi spirituale. Deşi aceste nevoi erau împletite, îngemănate perfect, aspectul spiritual era mai anevoios de împlinit datorită complexităţii lui.

Din orice produs nou alimentar, întâi s-a numit morţilor, în contextul cultului acestora.

BRADOŞII

Mai cu seamă în ţinuturile Oltului, Cotmenei, Argeşului şi Teleormanului, în locul azimelor de Simţi se plămădesc „bradoşii" – păpuşi din aluat dospit – echivalent conţinutului chiflelor. După ce sunt rumeniţi, sunt unşi cu miere, apoi numiţi şi împărţiţi, deci şi ei păstrează semnificaţia pâinii sacre, a azimelor, în cinstirea strămoşilor.

După contur, după decor, după utilizare şi după semnificaţie, bradoşii sunt idolii preantici conservaţi în tradiţii până astăzi, pe câtă vreme idolii de lut au pierit în faţa noilor doctrine cultice. Bradoşii sunt relicve ale aluaturilor plămădite în templele neolitice, în Carpaţi. Aceste păpuşi din aluat trecut prin flăcările purificatoare au conturul identic cu cel al zeităţilor fuziforme. Idolii din această categorie au picioarele legate strâns, în semn de moarte şi, în acest chip, nu lipsesc din mormintele mileniilor VI-I i.d.C. Astfel, toţi aceşti idoli au picioarele prelungite în ascuţiş, ades cu urme ale legăturilor peste glezne (151). Figurile feminine, fuziforme, precum cea de la Frumuşica (cultura Cucuteni A), cea de la Aldeşti-Oniş cani (cultura Cucuteni A-B), cele de la Vânători şi Cihelăeşti, jud.Neamţ, cea de la Cucuteni-Băiceni sau cea târzie de la Vânvaţinţi, pe malul răsăritean al Nistrului (anii 3500 i.d.C.), individualizează simbolul morţii, simbolul înaintaşilor trecuţi peste pragul thanatic (33).

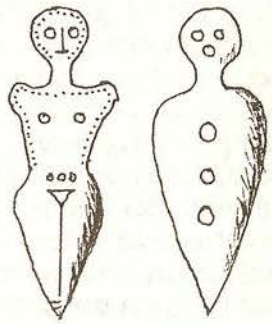

fig. J: Vechi zeităţi în practici actuale
a. Vânvaţinţi, cca 3500; b. Bradoşi, 1994

Bradoşii sunt aceleaşi zeităţi ca cele modelate în lut, deosebirea constituind-o numai compoziţia pastei, semnificaţia pământului (a lutului) şi semnificaţia grâului, a aluatului cultic. Conturul, decorul zeităţilor din lut, prin purificare, au rezistat peste şapte milenii aşa cum au fost redate atunci şi pot fi datate cu relativă uşurinţă. Cele din aluat,

aparent uşor perisabile, au dăinuit în conştiinţa miilor de generaţii ale aceluiaşi neam profund credincios. Aria zeităţilor fuziforme cucuteniene a fost de fapt întreg Spaţiul Carpatic, dacă ţinem seama de frecvenţa, pretutindeni aici, a idolilor de vatră specifici ultimului mileniu precreştin. Este extrem de important faptul că precredinţele şi credinţele precreştine carpatice îşi găsesc astăzi dovada continuităţii în replici identice cu ocazia cinstirii moşilor, la Martalogi-Argeş, şi nu numai acolo.

În ceea ce priveşte decorul, zeităţile din lut au fost ornate cu semne sacre diferite, în funcţie de etapa evoluţiei derivatelor şi substitutelor, deci de „vocabularul" curent folosit într-o anumită perioadă de timp. Bradoşii au rămas astăzi cu următoarele elemente simbolistice din decor:

- ochi mari şi gura deschisă;
- cerc pe locul sufletului;
- cerc pe locul regenerării;
- acelaşi semn marchează locul perpetuării

(Informaţii Tica Ancuţa, Hârşeşti-Argeş)

Toate semnele se imprimă cu ţeava, ultimele trei fiind redate pe un ax vertical. Cele trei semne ale capului mimează masca în clipa trecerii de la viaţa terestră la cea veşnică. Cele trei de pe corp presupun continuarea vieţii fără de sfârşit, aceasta fiind concepţia modelatorilor primitivi. Privind decorul idolilor din aluat (bradoşi), analistul face legătura cu pandantivul rombic de la Lăţeşti-Vaslui (mileniul V), care reduce simbolul zeului morţii la trei puncte mari, încadrate în romb. Interpretând pandantivul amintit, moartea este numai o corecţie pe nesfârşita traiectorie a existenţei.

Bradoşii confirmă prezenţa firului cultic precreştin carpatic, o datină neîntreruptă a cultului înaintaşilor aceluiaşi neam, pe aceeaşi vatră de început.

În zonele în care nu se modelează bradoşi de Sâmţi, pentru cinstirea morţilor se modelează „măcinici". Modelarea se face manual, sau prin ştanţare, cu ambele procedee obţinându-se cifra 8. Aceste mici şi schematice figurine sunt de fapt tot bradoşi, cu aceleaşi semnificaţii.

Deşi în cursul unui an sunt zece sâmbete ale morţilor, luna martie are patru dintre ele, plus Sâmţii, toate în jurul începutului de an precreştin, în jurul echinocţiului de primăvră. Nici una dintre sâmbetele morţilor nu este atât de bogată în semnificaţii cât este ziua de Sâmţi, pentru că aceasta

menţine practicile străvechi în actualitate, îmbină pe cele menite să consolideze etapele vieţii terestre cu cele care amintesc de viaţa fără de sfârşit.

Figurinele feminine fuziforme modelate în lut şi aluat au fost mesagerii omului în dialogul cu spiritele înaintaşilor lui. Figurinele din aluat pun astăzi bornă nouă în derularea mileniilor. Înainte de a primi bradoşi dulci sau măcini unşi cu miere, copiii, desculţi, strânşi în cerc pe bătătura casei, bat cu nuiele de alun în pământ strigând la soare:

Tună ger şi ieşi căldură
Pe la noi pe bătătură.

Şi soarele le aruncă raze de speranţă...

MOŞII

Din punctul de vedere al mitologiei autohtone, Moşii, ascendenţii, înaintaşii, îndepărtaţii trăitori, sunt grupaţi în două straturi: moşii cei apropiaţi şi moşii moşilor, strămoşii.

Dintotdeauna, Moşii şi Strămoşii au beneficiat de cinstire aleasă chiar din perioada când omul preistoric s-a bucurat de primele sclipiri ale gândirii raţionale. Omul de grotă îşi îngropa înaintaşii sub lespezile încăperii locuite şi astfel, protejaţi după moarte, moşii primeau laude şi ofrande. Obiceiul milenar de a cinsti înaintaşii trecuţi peste pragul thanatic se păstrează în mare parte, merge paralel cu practicile credinţelor creştine, fără tendinţa de a se confunda cu datinile acesteia. Îndeobşte sunt cunoscute două mari prăznuiri specifice acestui fapt mitologic: Moşii de carne şi Moşii de oale, evenimente cultice străvechi specifice cinstirii înaintaşilor.

Moşii de carne sunt rânduiţi în apropierea echinocţiului de primăvară, înaintea optimismului generat de reînvierea naturii. Lor, sărbătoriţilor, li se numesc ofrande specifice: piftie în străchini, pentru fiecare străbun numit, şi coliva pe taier, pentru toţi laolaltă. Hrana specifică, strachina, taierul şi coliva sunt patru elemente bine individualizate cultic. Coliva, de pildă, întruneşte condiţiile tradiţionale

numai dacă grâul este zdrobit în pivă, apoi fiert, deşi în urmă cu două milenii, grâul se râşnea sau se măcina la moara cu făcaie. Zdrobirea grăunţelor a rămas o practică specifică perioadei idolilor din lut şi din aluaturi.

Moşii de oale, rânduiţi înainte şi aproape de solstiţiul de vară, este o prăznuire care oferă noi date privind cultul înaintaşilor. Drept ofrandă se oferă numai oale de pământ pline cu apă. Cel care primeşte ofranda trebuie să bea apa, sau să o folosească la pregătirea hranei, interzisă fiind aruncarea apei destinate celui numit. Drept ofrandă este destinat şi vasul, oala. Aceasta trebuie să fie lucrată numai din argilă, artizanal, „ca să fie primită". Sunt excluse vasele din alte materiale şi lucrate manufactural. Cu cât sunt lucrate mai „înflorate" cu simbolurile tradiţionale, cu atât sunt mai apreciate. În această zi, accentul valorii ofrandelor cade pe două articole: apa şi ceramica. Simbolistic, fiecare articol are o încărcătură mare şi conduce tot la perioada neolitică a zeităţilor.

Se zice că moşii vin printre cei vii de trei ori pe an: la Moşii de carne, la Moşii de oale şi la Joi-mari. Ei aşteaptă lângă mormânt şi, dacă nu vine nimeni cu ofrande, aruncă de acolo cu bolovani şi priviri dispreţuitoare spre cei care stau indiferenţi în asemenea împrejurări deosebite.

SĂPTĂMÂNA SĂRBĂTORILOR

În apropierea echinocţiului de primăvară se găseşte întotdeauna şi săptămâna recunoscută prin numărul mare al sărbătorilor ei. După calendarul nou, constituie începutul postului mare, dar în conţinut este marcată de urmele sărbătorilor precreştine, de un şir de restricţii în activitatea zilnică: nu se spală rufe, nu se lucrează la câmp, nu se repară acoperişuri ş.a.

În ordinea bine cunoscută, luni este **Lunea ciorilor**. Se aruncă la păsări grăunţe fierte, fierbinţi, ca ciorile să nu facă stricăciuni semănăturilor. Urmează **Marţea viermilor**. În această zi se împrăştie cenuşa peste grădini, ca plantele puse acolo să nu fie roase la rădăcini. Neţinând **Miercurea strâmbă**, omul necredincios datinii riscă să-i meargă toate pe dos. Respectând restricţiile în **Joia apelor**, se ocolesc pagubele aduse de talazuri şi viituri, de hale şi puhoaie. În ziua următoare sunt de fapt **Douăsprezece vineri**; pe capul celui care ignoră restricţia

cad rele înzecite. Este rău de trăsnet şi înecări. Se încheie săptămâna cu **Sâmbăta lui Toader**. În această zi, toţi ai casei se îmbăiază. Fetele, înainte de răsăritul zorilor, merg neînsoţite la locuri dinainte ştiute de ele, scot rădăcini de homan (Inula helenium), în locul rădăcinilor pun pâine şi sare, rostind, aşezate în genunchi, singurele cuvinte permise în răstimpul obţinerii plantei căutate:

Homane, homane
Eu îţi dau pâine şi sare,
Tu să-mi dai cosiţa mare.
Pune coada fetelor,
Cât e coada iepelor...

Şi, astfel, cei care „ţin" aceste zile mari sunt feriţi de rele, totul le merge din plin de-alungul anului ce urmează. Dacă ţin sărbătoare şi în **marţea trăsnetelor** pentru îndepărtarea norilor cu grindină, şi în **joia verde** când trebuie să se pună ramuri de roditoare în grădini, printre butucii de vie şi în livezi, şi în **vinerea ciumii** păsărilor, vor fi ocoliţi de relele care pândesc zi şi noapte.

Majoritatea sărbătorilor precreştine sunt rugi, nu mulţumiri, sunt un avans pentru etape obiective aşezate în cumpăna duală.

RAMURA VERDE – SEMN AL PARTICIPĂRII

Armindenul este o zi numită a mitologiei carpatice care se apropie calendaristic de praznicul Sf.Gheorghe, fără să marcheze în conţinut începutul lunii lui florar, sau lupta cu răul a Sf.M.Mucenic.

În această zi, în zori, se pun la porţi ramuri înverzite; cei de la munte brad, cei de la deal pun fag, cei de la şes pun salcie sau tei. Ramura verde este un semn a renaşterii naturii adus în pragul porţii, în spaţiul sacru al locuinţei. La Barcani-Covasna, şi nu numai aici, lângă pragul uşii se aşează o brazdă verde pe o tablă de fier, pentru ca în zi de arminden şi încă şase zile după aceasta, „cei care trec pragul să fie sănătoşi ca verdele pământului şi tari ca blehiul".

Deducem astfel că armindenul făcea parte dintre sărbătorile orgias-

tice, din acele întruniri cultice de mare amploare conduse cândva de iniţiaţi şi pentru consacrarea acestora. Întoarcerea de la marile altare ale înălţimilor impunea un semn de participare, un simbol cu puteri benefice adus de pe platourile adunărilor, pus la pragul locuinţei, chiar şi atunci când aceasta era aşezată în apropierea pădurii.

Şi armindenul se aduce în zori, se alege în deplina tăcere ca în mai toate actele cultice de factură precreştină impuse de datinile carpatice.

SÎNZIENELE

Sunt fiinţe fantastice care, în acelaşi timp, poartă binele şi aduc răul. Se mai numesc drăgaice în unele zone şi, ca să nu li se pronunţe numele, conform vechilor credinţe, le mai spun şi „ăle frumoase". În superstiţii s-a stabilit că locul unde zăbovesc ele, uneori, este streaşina dinspre răsărit a casei; călătoresc în geana zorilor zburând în cercuri largi şi sunând în trâmbiţe. Ca să nu fie „pocit", spun locuitorii Podişului Getic, omul nu trebuie să vorbească, nu trebuie să răspundă la provocări şi ele vor merge în drumul lor, potrivit cu menirea ce o au.

Ca să le îmbuneze, omul le-a dat numele unei flori galbene ce creşte în fâneţe. Se spune că, în noaptea de drăgaică, dacă fetele pun sub căpătâi flori de sânziană, visează pe cel cu care se vor căsători.

Tot pentru a îmbuna fantasticele fiinţe, s-au creat adunări anume unde oamenii au beneficiat de momente lipsite de supărări, tolerate de sânziene.

Cum acestea sunt aşezate în calendar la 24 iunie, iar rusaliile în a 50-a zi de Paşti, cele două adunări cultice străvechi au o rădăcină comună, interesantă prin conţinut şi prin forma adoratorie. Sânzienele, uşor sunt puse pe rele. Rusaliile au atitudine asemănătoare. Şi pentru Sânziene, şi pentru Rusalii, omul a pus adunări orgiastice de rugă. Numele lor a fost ascuns, din „Iele", în „ăle frumoase", pentru minimalizarea efectului nefast. De Drăgaică, în Prahova se împart mături de pelin pentru îndepărtarea răului, se împart pui de găină ca să nu vină ciuma în păsări, ş.a. De Rusalii se aduc căluşarii în bătătura casei şi se ia din steagul lor usturoi şi pelin, plante păzitoare de rele. Pretutindeni s-a susţinut că cel „luat din căluş", la Rusalii, sau „cel purtat de Drăgaică", greu şi-a găsit leacul.

Să fi fost cândva o săptămână, două, de rugă împotriva răului? Ar fi însemnat că solstiţiul de vară avea sărbători adoratorii asemănătoare prin conţinut şi formă cu cele ale echinocţiului de primăvară. Să fi fost un mod aparte în marcarea începutului de pătrar?

O RUGĂ CU VECHI TRADIŢII

Paparudele au fost localizate diferit în timp şi în spaţiu. Se pare că descind din neolitic, de când nudul sacru era o condiţie impusă conducătorilor de ceremonial din mileniile V-IV (v. Hora de la Frumuşica). Paparudele formau grupuri de nuduri acoperite cu plante îndreptate cu vârful spre pământ. Nudurile rugătoare sugerau, prin poziţia plantelor, seceta devastatoare. Apa din belşug aruncată din găleată însemna stingerea secetei, reînvierea culturilor.

Paparudele nu aveau dată prestabilită, ele constituiau o măsură de urgenţă împotriva unui fenomen apărut spontan, dar practica era în repertoriul populaţiei străvechi.

În perioada istorică medievală, ruga a fost organizată cu robii moşiilor mari, cu supuşi care acceptau uşor ţinuta indecentă în arhaicul ceremonial.

Numai paparudele au adus şi au păstrat dovada concretă a existenţei nudului sacru în anumite ceremoniale, în canoanele vechiului cult, căci numai iniţiaţii se prezentau astfel şi, împreună cu mulţimea, rosteau mantre care puneau în rezonanţă pământenii cu marele spirit, cu Cosmosul.

GĂTELILE PE TEMEIUL ENERGIEI SUBTILE

Energia subtilă, acea forţă a spiritului organismelor vii, nu poate fi negată atunci când se caută motivaţia existenţei gătelilor. Dacă prin găteli înţelegem anumite elemente de simbol grupate într-un ansamblu pentru cinstirea evenimentelor, semne brodate, sculptate, pictate, aplicate în vederea împlinirii cadrului sacru, se poate presupune şi existenţa unui mobil puternic, în stare să determine formarea convingerilor. Prezenţa

energiei subtile a organismelor vii nu poate fi pusă la îndoială; ea a fost bine cunoscută de străbunii noştri preantici, cel puţin ca forţă stranie căreia i s-au închinat.

La Dubova-Mehedinţi, în urmă cu douăsprezece milenii (C 14) (151), oamenii de grotă au confecţionat din os de cal sălbatic, pe lângă alte obiecte importante, şi amuleta. Au şlefuit-o, au dimensionat-o, au perforat-o pentru fir agăţător, au uns-o cu ocru-roşu şi au purtat-o la gât. Folosirea ocrului presupune că obiectul confecţionat, amuleta, era purtătoare de forţe divine. Şnurul răsucit spiralic avea şi el semnificaţii cultice, mai cu seamă că după treizeci de milenii de existenţă, prin răsucire, îşi însutea rezistenţa fibrelor din care era alcătuit. Faptul că amuleta purtată la gât, permanent, era o taină, poate prima din cele care alcătuiau dogmele secrete de mai târziu.

După mileniul VII, spre sfârşitul erei precreştine, tot mai multe zeităţi purtau amulete la gât şi la glezne. Şi de aici derivă argumentul că asemenea podoabe ale zeităţilor aveau valoare de simbol, erau purtătoare de miracol. Sub impulsul vechilor credinţe, zeiţa-pasăre, influentă în zona Porţile de Fier, purta asemenea podoabe în mileniul V i.d.C. Cu trei milenii mai târziu (v. Tăbliţa de la Cioara), pe aceleaşi părţi ale corpului înveşmântat se aşezau aceleaşi obiecte, cu aceleaşi semnificaţii. În anii 1500 i.d.C. (v. idolii de la Cârna) părţile corpului cu senzori puternici ai energiei subtile au fost subliniate, întărite semnificativ, cu ajutorul derivatelor şi substitutelor din semnele primare (33). Erau alte dovezi care întăreau convingerea că semnele şi obiectele aplicate marcau prezenţa unei forţe interioare, precum şi a legăturilor acesteia cu Cosmosul.

În toate împrejurările determinate de întrunirile cultice, în ansamblul vestmintelor atât de bogat simbolistic, gătelile au vizat sectoare precis stabilite pe harta corpului uman: fruntea, gâtul, zona claviculară ce cuprinde, orizontal, şi partea superioară a braţului, brâul şi gleznele. Acestea au fost împodobite în mod deosebit. Ordonarea simbolurilor în topica lor arhaică, persistenţa unor semne în centrul de interes al registrelor, toate cu sublinieri definitorii în ansamblul adoraţiilor, lasă de înţeles că între simboluri şi epiderma pe care o împodobesc era o legătură majoră de ordin spiritual.

Descompunând procesul tehnologic al amuletei în fazele de execuţie

ale acesteia, se ajunge la concluzia că oamenii de grotă de la Dubova ştiau de existenţa energiei subtile. Ei sesizau prezenţa energiei lăuntrice prin simpla apropiere a obiectelor plane de locul unde puteau fi văzute uşor. Obiectele erau lucrate din materiale cunoscute în anumite etape de dezvoltare: os, corn, piatră, apoi cochilii, ceramică, metale ş.a., toate sugerând sau purtând simbolurile ce stăteau la baza doctrinelor cultice[1]. O experienţă simplă confirmă că orice obiect plat, în contact cu epiderma zonelor amintite, este reţinut de o forţă încă necunoscută. Neputinţa explicaţiei, în toate timpurile a dat naştere miracolului, iar acesta a fost cinstit cu multă pioşenie, cu tot ce era mai scump. Era firesc, necesar, ca amuletele, simbolurile specifice „nudului sacru", să fie aduse ulterior în completarea ansamblului de vestminte cultice şi, împreună, să întregească atmosfera adoraţiilor, să impună nota specifică a credinţelor precreştine.

Energia subtilă – suport cultic străvechi. „Tăbliţa de la Cioara" creată în mil II i.d.C., descoperită în Săliştea Hunedoarei, prin imaginile modelate confirmă faptul că oamenii acelor vremuri aveau cunoştinţă de senzorii energiei subtile şi puneau această forţă lăuntrică la baza doctrinelor lor. Au reprezentat acţiunea forţelor atotputernice prin lama şi tija lancei, prin frunza şi peţiolul plantei în abundenţa vegetaţiei. Fondul plăcii de argint amintită poartă aceste imagini-simbol ale vieţii veşnice, puterea dublă a *unicum*-ului vieţii coborâte asupra celor două personaje. Pe fondul împestriţat cu simbolul axului thanatic (trei puncte echidistante, semnul cucutenian al morţii), un personaj degaja viaţă, iar altul o estompa, mesaj întărit şi de cele două semne răsărite din aceeaşi tulpină pe ultimul registru al compoziţiei.

Cele două personaje reprezintă în relief bărbatul şi femeia, compoziţia fiind singurul document care scoate în evidenţă rolul perechii în circuitul vieţii. Compoziţia de la Cioara îmbogăţeşte conţinutul

1. V. Vasilescu: în comunicarea „Gătelile pe suportul energiei subtile", susţinută la Academia Română în noimbrie 1993, am demonstrat existenţa energiei subtile şi a susţinut că aceasta este proprie tuturor fiinţelor, până în clipa sucombării. Energia este pulsatorie, nu este transmisibilă voit, nu este influenţată de stările emoţionale, nici de afecţiunile organismului. Caracterul pulsatoriu se pare că este influenţat de acţiunile energiei cosmice şi în măsură mică şi de factorii mediului gravitaţional.

reprezentării „Gânditorului" de la Hamangia şi a perechii acestuia. Compoziţia de la Cioara redă detaliat şi complet generalizarea, abstractizarea convingerilor cultice ale populaţiei carpatice stabile.

Perechea scoasă în prim-plan evidenţiază rolul şi specificul sexului. Femeia primeşte energie cosmică şi, multiplicat, o răspândeşte, încheind astfel circuitul veşniciei (v. semnul lănciilor), spre deosebire de bărbat care acumulează energia necesară pentru a anihila forţele asemănătoare care îl împrejmuiesc. Femeia este pieptănată cu cărarea pe creştet, iar bărbatul îşi aruncă pletele peste cap. În primul caz este semnul cochetăriei senine, iar în al doilea caz o dovadă a autorităţii dure. Ambele personaje poartă aure puternice în jurul capului, sunt conturate cu şir de puncte mărunte, drept semn că sunt depozitare de energie subtilă. Ambele au crater în dreapta pieptului, semn al centrului spiritual. Femeia este mai bogată în energii puternice, dovadă fiind semnele mari ale aurei coborâte pe gât şi pe clavicule spre braţe. Ea are semnul triplu al unghiului perpetuării energiei, iar bărbatul poartă dublul aceluiaşi semn şi spadă, ambele simboluri ale atitudinii autoritare. Centurile şi brăţările rămân identice în timp şi spaţiu, dar femeia are verigi de valoare şi botine, caracteristice căpeteniilor, în vreme ce bărbatul poartă opinci cu moţ şi nojiţe strânse spiralic peste obiele, precum soldaţii de mai târziu sculptaţi pe metope, la Adamclisi.

Privind ansamblul compoziţional al plăcii metalice destinate placajului de interior, se desprinde uşor importanţa ce se dădea laturii spirituale ce definea omul. Întreaga compoziţie este alcătuită după canoanele dogmelor existente atunci, pe raporturile dintre indivizi, dintre aceştia şi forţele care îi stăpânesc. Se subliniază rolul de tutelar al femeii în manifestările cultice şi rolul de tutelar al bărbatului în apărarea valorilor cultivate de femeie.

MOTIVAŢIA ADORAŢIILOR

Sărbătorile numite, sărbătorile nenumite, dar existente pe lista manifestărilor cultice anuale şi acţiunile spontane nenumite, au constituit mijloace de comunicare ale omului cu Cosmosul. Este interesant de constatat că, prin conţinutul lor, în toate manifestările adoratorii de peste an, omul a căutat să anihileze răul, protejându-şi astfel bunurile de care

îşi lega existenţa. Din imaginile răzleţe ale manifestărilor cu conţinut precreştin se observă tendinţa de a proteja prin rugă şi mulţumiri culturile şi animalele de care era legat cu toată fiinţa. A crezut în unica forţă atotputernică, şi-a creat un cult al strămoşilor, şi-a uşurat pragul de trecere spre viaţa veşnică creându-şi convingeri ferme. Reconstituirea calendarului precreştin, carpatic, va scoate la lumină noi dovezi privind civilizaţia şi cultura înaintaşilor, va sublinia o particularitate: în subtext, calendarul precreştin autohton urmărea protejarea culturilor şi a vitelor, era un calendar specific sedentarilor, un calendar agro- pastoral.

fig. 21: Trei semne sacre

Datele nescrise ale acestui calendar constituiau căi de neabătut, legi pentru fiecare, eşalonate în concordanţă cu cele ale naturii. Iată câteva menţiuni calendaristice:

- când răsare brusturul poţi sămăna în grădină;
- după primul fulger primăvăratec poţi scoate plugul;
- la primul tunet plezneşte sămânţa pusă în pământ;
- când vezi floarea de rug poţi pune cânepa;
- când zorile prind toiegele pe cer (un grup de stele), vitele au iarbă pe săturate.

Astfel, toate operaţiile principale în lucrul pământului şi în creşterea vitelor au avut şi au trimiteri la fenomenele ciclice astrale, la cele ale naturii, în general, de care omul a fost permanent legat obiectiv.

Adoraţiile, ruga şi mulţumirile au fost totdeauna motivate.

MEMORIA LEMNULUI

În fitomitologia română sunt menţionaţi arborii sacri fără de care „facerea lumii" nu ar fi fost cu putinţă (114; p. 482). Atât de important a fost **bradul** în veacul veacurilor trecute, în derularea timpului, încât şi astăzi acest arbore se menţine cu aceeaşi măreţie în datini şi obiceiuri. Poate de la înălţimea arborelui primordial a rămas rădăcina obiceiului ca în ţinuturile de nord ale Moldovei, copilul, când se naşte, să fie înfrăţit cu un pui de brad şi amândoi să crească sub îngrijirea atentă a părinţilor. Prelungită în timp, tot ramura bradului s-a întins peste riturile celor trei axe ale existenţei omului. Astfel, ramura bradului nu a lipsit de la căpătâiul noului născut, a fost prezentă cu un anume ceremonial al ei în toiul nunţilor, deci a marcat etapa recunoaşterii de sine în ciclul vieţii terestre, iar cu spicul în semn de necreştere a rămas drept semn al pragului thanatic, şi astăzi, ca în mileniul VI i.d.C., în inciziile încărcate cu pastă albă, la Ariuşd (109; p. 86).

Stejarul, prin măreţia lui, prin rezistenţa în timp şi prin fibra-i puternică, a fost permanent model pentru omul creator şi purtător al normelor morale. Tăiate în iarnă, la sorocul nopţilor fără lună, tulpinile uriaşe ale falnicului arbore au fost transformate în „uşi", în „tălpile" temeiului de casă, de sălaş, de pimniţă de plai, au fost temeiuri pentru pive şi pentru morile cu făcae. Din stejar au fost clădiţi pereţii bisericilor, s-au înălţat troiţele şi stâlpii, fie ei funerari sau ai pridvoarelor.

Paltinul a marcat dintotdeauna locul pentru înălţarea rugăciunii. În perioada cucernicilor voievozi se respecta cu stricteţe obiceiul ca pristolul unei biserici să fie dimensionat pe tulpina înrădăcinată a unui paltin, pentru că numai acesta înlesnea înălţarea spre Cer a rugăciunii în grup. Se spune că în ţinuturile Motrului de Sus, haiducii lui Tudor se odihneau numai la adăpostul paltinului, ca să fie ocrotiţi (V. toponime: la Paltini, la Paltinul înfierat, la Paltinul lui Trăilă ş.a.)

Lemnul de **păr pădureţ** a fost recunoscut ca „lemn tare ca fierul" şi din el s-au lucrat „babele" şi „moşii" pivelor, piva şi maiul pentru zdrobit sarea, pecetarele, „gâsca" morilor şi a războaielor de ţesut, ciocănelele pentru toacă ş.a. Ca şi **carpenul** necesar „măselelor" pentru pârghiile de transmisie a energiei hidraulice, lemnul de păr sălbatec şi-a câştigat suflul sacru prin rolul care l-a împlinit în alcătuirea accesoriilor cultice. Ca şi lutul ales din carieră cu un anume ceremonial, şi lemnul destinat

trebuinţelor cultice, trecând prin filiera adoraţiilor, a căpătat strălucirea mistică a veşniciei. Forma de clepsidră a maiului pivei de zdrobit sare îmbină elemente arhaice de valoare când este asociat cu recipientul pivei, cu sarea, cu efortul omului şi cu atributele zeiţei-clapsidră.

Semnificaţii cultice au împlinit şi alţi arbori: **fagul, salcia, teiul**, toţi **pomii fructiferi** ameliorati şi cu ajutorul practicilor cultice.

Frunza arborilor sacri, precum a teiului hărăzit pentru armindeni şi icoane, a stocat elemente de ordin spiritual, ca şi floarea mărului dulce, ca şi frunza de fag, au simbolizat vitalitatea caracteristică începutului, primăvara, tinereţea.

Pe lângă arbuştii care au stat de veghe pe pragul dintre bine şi rău, în acest rol dual, bâta din lemn de corn şi fluierul de soc, ambele având reversul duhului bun, au stat pe pragul prioritar al preferinţelor mistice, în mitologie. Întâi a fost aşezat alunul, pentru vărguţe şi pentru imaginara lui floare mică, albastră care trăieşte numai o clipă, în noaptea Sfântului Gheorghe. Apoi a urmat viţa-de-vie, dătătoarea băuturii sacre şi pricina de îngrijorare pentru înţeleptul Deceneu.

Busuiocul, calapărul, plantele toate aducătoare de sănătate (terapeutice), cele recoltate pentru coloranţi, cânepa recunoscută pentru fuior şi pentru fumigaţii, fiecare dintre ele au avut loc propriu în ritualul cultivării, recoltării şi folosirii, toate, toate au rămas în practicile empirice, în datini.

În spaţiul sacru al locuinţei sale, omul a stat legat cu lanţul greu al dorului de ţinut natal. O dată cu naşterea, omul acolo a intrat în rezonanţă cu Cerul şi oricare i-ar fi fost gradul şi motivul înstrăinării, spiritul nu s-a putut desprinde din traiectoria primelor vibraţ ii. De fapt, toate vieţuitoarele au intrat în unicul lor spaţiu format după naştere. Spaţiul spiritual al omului, spaţiu atât de încărcat simbolistic s-a împărţit în compartimente inconfundabile funcţional:

- locuinţa cu un uriaş complex de elemente spirituale: vatra focului, colţul sacru, uşa, fereastra, grinda, streaşina, culmea, coşul, pragurile, stâlpii, suliţa ş.a.;
- bătătura străjuită de poarta ale cărei praguri sunt bine definite spiritual;
- grădiniţ a cu flori, prisaca, locul de întâlnire cu spiritele înaintaş ilor pieriţ i;
- grădina de legume, ograda, via;
- ţarina, livada, ogorul, plaiul;
- pădurea, izvorul;
- poteca, drumul cu răscrucile lui bogate în duhuri.

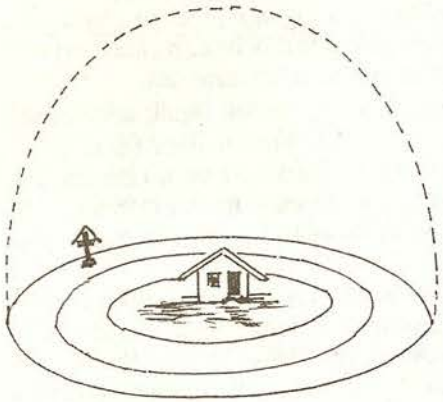

fig. K: Spaţiul spiritual al locuinţei

Prinse în hotarul sacru, consfinţ it prin jurământ cu brazda pe cap, sau cu mâna pe piept, toate concentrele delimitate prin particularităţile aceluiaşi trunchi simbolistic formează spaţ iul intangibil spiritual. Când pragul axului thanatic se apropie, apare setea imaginilor de început ale undelor de rezonanţ ă şi astfel se încheie ciclul pământean sub cupola spiritului veş nic viu prin semnele sacre.

În memoria lui, lemnul a însumat în conceptul dual toate practicile cu efect benefic, alături şi în opoziţ ie cu interpretările malefice. Individualităţile vegetale au constituit în sine simboluri, sau au purtat asemenea semne. Cele supuse forţelor răului, cele destinate vrăjilor, „făcutului şi desfăcutului", trebuiau să aibă spini, noduri, coajă aspră, gust rău, urât mirositoare, putregăioase. Forţele malefice au fost cuibărite în oale ciobite, în lemn trăsnit, în ţepuşe şi tăişuri.

Până în deceniul de pe urmă au rămas multe obiceiuri care au continuat firul permanenţei, rămânând puternic înrădăcinate în practicile cultice. În locul stâlpilor funerari s-au ridicat troiţe, totdeauna acestea, ca şi stâlpii, purtând în primul rând semnele cultului solar (73; p. 10, 63, 206, 453, 458). Stâlpii funerari au marcat locul de veci al înaintaşilor, iar troiţele erau semne de hotar, pavăza dală, sprijin la răspântie de drum în clipe de cumpănă, semne la izvoare şi dejugători etc. Alte obiecte de simbol, purtătoare de simboluri, precum furca de tors, tiocul de coasă, toporâştia, cornul de praf de puşcă, sau cel de vânătoare, bâtele ciobăneşti ş.a., toate au căpătat valenţe spirituale prin funcţiile şi prin topica semnelor cu care erau împodobite. De pildă, cu nuiaua de alun, copiii desculţi băteau pământul bătăturii, îngropând frigul şi cerând soarelui căldură. Din nuiaua de alun se confecţ iona toiag pentru spiritul înaintaşilor, după ce era decojit şi afumat în chip de spirală suitoare.

Pentru această ofrandă, nuiaua se tăia în ziua de 20 decembrie, în ziua pragului dintre pătrare, în ziua de Ignat.

Ca şi alte materiale, lemnul a păstrat întraga paletă simbolistică specifică Spaţiului Carpatic. Au rămas toate semnele aşa cum erau în etapa de vârf a culturilor neolitice, au rămas în egală intensitate, în toate ţinuturile. Uşor se observă semnul cucutenian la Boiceşti-Dâmboviţa, cel arhaic de la Cârcea, la Rădăuţi, cel de la Duhova preistorică, pe porţile din Gorj, sau pe furcile cu aripi la Săliştea Sibiului (50).

Cu simboluri autohtone au fost ornate blidarele la Fundata- Braşov, mesele, lăzile şi cutiile cu acte în Oltenia, grinzile odăilor în Banat, leagănele copiilor, porţile maramureşene, cele din Lăpuş, din Gorj şi Vâlcea etc. (101; p. 33, fig. 7, 22, 33, 72, 73). Pretutindeni, toate bunurile din casă, inclusiv sărăriţele şi pivele au fost împodobite cu semne sacre, acestea continuându-şi firul neîntrerupt până la finele mileniului al II-lea creştin, şi vor mai toarce mult din caierul vremii.

Spaţiul cultic tradiţional a permis ca aceleaşi obiecte cu funcţii benefice să întrunească, în ritul adecvat, şi funcţii malefice, să slujească forţele răului în blesteme şi răzbunare. În ţinutul Motrului de Sus, iţele puse pe măgură de mâna unui nud, noaptea, înainte de cântatul cocoşilor, şi lovite cu pietre de femeia-vrăjitoare, scuipate, înţepate, hulite în priviri şi mantre, împlineau vraja şi blestemul în trei zile, ca şi stingerea lumânării de ceară în vin, ca şi porunca dată Tartorului de către vrăjitoarea-nud, la bătaia în oală spartă, la vâltorile iazului. De reţinut că iţele aveau fuştei de alun, iar oalele au fost totdeauna sacre.

Aceleaşi semne primare, aceleaşi simboluri carpatice au fost mereu şi pretutindeni în spaţiul nostru cultural. Totdeauna troiţa din stejar s-a ridicat pe hotarul dintre bine şi rău, totdeauna simbolul a fost exprimat în materiale dure, în lut şi aluaturi, în textile, în cântece, în mişcare şi gest, a subliniat tăria substratului cultic, magia specifică locurilor (115).

Fără tăria credinţelor precreştine, a cultului solar, nu ar fi fost cu putinţă menţinerea activă a semnelor sacre, acestea nu ar fi existat. Niciciând nu s-a putut individualiza un stâlp fără „mărul" tăiat în patru, fără rozeta formată din trei „crâstăţuri", din trei „S" suprapuse radial pe ax, , fără roata cu şase spiţ e, fără unghiuri rânduite în coloană, fără romburi şi cruci, cercuri concentrice, toate în topica cerută de scopul

obiectului incrustat (V. colecţiile muzeelor din Sibiu, Cluj, Oradea, Tg. Jiu, Craiova, Iaşi, Cernăuţi, Chişinău) (56; p. 54, 204).

Pentru exprimarea în semne cultice, folosind „alfabetul" preantic din Carpaţi, s-au utilizat tehnici specifice şi unelte perfecţionate continuu. Astfel, semnele au fost încrustate, pirogravate, traforate, pictate, presate, sugerate prin mişcare şi gest, obţinute prin efectul de lumină şi umbră ş.a. Pentru alcătuirea cârjei sufletelor (a „colinzii"), bâţul de alun a fost afumat cu lumânarea de ceară peste înfăşurarea spiralică, suitoare, cu coaja de tei.

Ca şi ceramica sacră, textilele, pâinea de ritual, dansurile cultice, ca toate acestea luate separat sau global, lemnul a stocat acelaşi fond spiritual, aceleaşi precredinţe şi credinţe precreştine, acelaşi sistem de „scriere" în dialogul mut cu Cerul. Acest sistem de comunicare cu forţele atotputernice a fost propriu civilizaţiei carpatice, a fost intens folosit în adoraţii, în magie, iar lemnul a avut loc important în efervescenţa cultică.

RITMURI ADULATORII

Caracterul dual al vechilor credinţe s-a înrădăcinat în scenariile cântecelor şi ale jocurilor adulatorii. Din perioada când omul a simţit nevoia să se exprime şi cu ajutorul gestului, cu ajutorul mişcărilor, le-a pus pe acestea, în ordine firească, alături de sunetele provocate, alcătuind astfel, mereu, noi forme de exprimare. Durerea sau bucuriile au creat cele două mari grupe prin cântecele cărora s-au exteriorizat trăirile lăuntrice. În aceste împrejurări s-au născut cântecele, în cuprinsul cărora resimţindu-se durerea proaspătă, sfâşietoare (bocetul), durerea latentă, perenă (cântecul de jale); şi tot din nevoia de exteriorizare s-au creat cântecele de voie-bună, de bucurie deplină.

În Cântecul şi dansul de ritual – pentru că toate cântecele şi jocurile au constituit coloana de susţinere a exteriorizărilor dictate de împrejurări cultice – au fost clădite pe efecte de sonorizare şi mişcare, folosindu-se toate mijloacele la îndemână. Sacadarea ritmurilor a impus o anume tehnică a modulării mişcărilor, iar percuţia, loviturile în corpuri sonore au fost repetate în ecoul mantrelor, a scenelor adulatorii, folosindu-se obiecte dure, alese: scânduri, corpuri plane, metalice, rezonanţa cavităţilor, tobe ş.a.

Cel dintâi mijloc sonor folosit în acest scop pare să fi fost spărtura din lemn, în lungul fibrei – toaca – adăugându- se apoi, în ultimele două milenii precreştine, clopote mari şi mici, cazane, bare ş.a. Clopoţeii s-au purtat la picioare, intrau în gama bogată a gătelilor, acestea toate fiind lucrate cu mult rafinament în turnătoriile transilvane ale mileniului II i.d.C.

Interesant este că se păstrează la români legătura organică structurală între percuţia melodică străveche şi relictele coregrafice arhaice. Această îngemănare este dovada originară a întregului, a expresiei adulatorii, a ritmului ancestral pe care sunt urzite mişcările, gestul, expresia.

Toaca, desfăşurarea compoziţională a percuţiei, după modelele actuale se împart în patru „soroace" (169). Compoziţia specifică a cultului creştin ortodox român a fost verificată la Mânăstirea Neamţu şi la Mânăstirea Slatina, la bisericile din Baia şi Mălin-Pîraie (pr. Gh. Brădăţean), la mânăstirile Tismana, Capriana şi la Catedrala din Alba-Iulia. Toaca, în cele patru mari registre ale ei, constituie tiparul ritmic al majorităţii jocurilor arhaice româneşti. Dacă retragem muzica în toiul jocului, observăm că ritmul percuţiei s-a suprapus pe cel produs de loviturile tălpilor pe solul bătăturii jocului. Legătura ritmică se simte uşor între toacă şi jocurile rituale, în primul rând între aceasta şi Căluşul oltenesc, Tropotitura din Maramureş, Bătuta moldovenească. Relictele, dovezile cultice atât de vechi, în derularea timpului şi-au schimbat în foarte mică măsură interpretarea, semnificaţia. Toaca a chemat la rugăciune şi a îndemnat la adoraţii prin mişcările ordonate ale jocului ritual.

Cântecul şi jocul au fost şi sunt utilizate numai în anumite momente: la praznicele de peste an, la sărbătorile prilejuite de axele existenţei (naştere, botez, nuntă, moarte), în clipele când sufletul se manifestă în acte explozive, în exteriorizări vizibile. Toaca, în cele patru soroace ale ei, cu multitudinea de variante, marchează stepul, lovitura pe sol a tălpii jucătorului, oricare ar fi dansul ritual executat. Hora în cerc închis, prin desenul coregrafic, redă pulsul soarelui adus din vechiul cult, iar cea cu terminaţii spiralice simbolizează mişcarea perpetuă. Ambele aspecte au acelaşi schelet ritmic bătut în toaca de lemn, mereu, de la utrenie până la vecernie. Dacă sufletul nu piere, nu vor pieri nici ritmurile adoratorii, nici toaca, nici cântecul, nici jocul arhaic.

DESPRE PÂINEA SACRĂ

Dintre toate plantele care au adus îndestulare, grâul a fost cultivat şi pentru trebuinţe spirituale. Boabele de grâu au constituit un simbol al belşugului în urările de început de an agricol, au fost folosite în vechile şi noile credinţe, în vrăjitorie şi blesteme, iar pleava spicelor s-a adăugat în lutul cu care se modelau vase, se zideau cuptoare şi se ridicau pereţii locuinţelor. Dintotdeauna a hrănit vieţuitoarele îmblânzite şi nu a lipsit din ofrande, pentru că spicul era folositor numai după ce aduna de la soare tot aurul forţei vitale.

Pentru hrana omului, bobul de grâu întâi a fost zdrobit în piva de lemn, sau de piatră şi fiert în vase de lut. Aceeaşi hrană în aceleaşi condiţii de pregătire s-a oferit deopotrivă şi spiritului înaintaşilor. Când s-au inventat mijloacele de măcinare, (râşniţa, moara) compoziţia alcătuită din boabe de grâu sumar zdrobite şi fierte a rămas numai pentru ofrande, dar atât de înrădăcinată a fost practica, încât şi astăzi continuă să se menţină cu convingeri cultice, ca în templele mileniului V i.d.C.

Transformarea boabelor în făină şi obţinerea azimei, din punct de vedere cronologic pare să fie al doilea produs obţinut din grâu. Azima presupune câteva practici cultice specifice, consolidate tot în perioada templelor neolitice. Din timpuri străvechi, azima este o îngemănare a grâului cu apa şi tot de atunci, pe faţa ei se imprimă simbolul apei, izvorul vieţii. Azima nu a lipsit şi nu lipseşte din riturile celor trei axe: ea aduce ursitorile pentru hotărârea destinului; se rupe deasupra creştetului femeii noului cămin şi de pe cap se aruncă în pătrarele anului; marchează pragul de început al anului agricol; se duce în dar la zile mari şi – cu frică de blestem – se frânge, nu se taie cu cuţitul. În epoca metalelor, azima era sacră, iar cuţitul se făcea cunoscut ca unealtă ucigătoare.

Fără întrerupere, aluaturile dospite şi purificate pe vetrele cuptoarelor au purtat semnele sacre, redate după tehnicile şi datinile specifice, pentru că omului tuturor timpurilor, pâinea i-a rămas pâine şi aceasta a păstrat toate straturile ei cultice. Din perioada templelor neolitice şi a idolilor, modelarea aluaturilor a mers paralel cu modelarea lutului, ambele cu ritual specific, în cadrul unui scenariu cultic. Şi când credinţele primare au fost considerate „păgâne", produsele din făina grâului, toate

modelate de femeie, au păstrat acelaşi suflu puternic spiritual. Aceleaşi semne au marcat evenimentele din viaţa omului şi raportul acestuia cu forţele nevăzute, aceleaşi semne au marcat evenimentele de peste an. Pentru că aluatul permitea torsionarea, modelarea, în vederea obţinerii simbolurilor, pâinea a constituit mijlocul de exprimare eficace, permanent în adoraţii; a fost, de milenii, rugăciunea zilnică, prin ritualul plămădirii, al modelării, al purificării şi al împărţirii ca ofrande.

Paralel cu modelarea, ca procedeu în exprimarea simţămintelor s-au folosit presarea şi colajul; toate au fost admise în procesul pregătitor pentru ritual. În secolele pragului dintre ere s-a născocit imprimarea cu ajutorul „pecetarelor", a unor ştampile sculptate din lemn de esenţă tare, în piatră, în metal.

De-a lungul timpului, pâinea cultică, atât de încărcată cu simboluri, s-a grupat, funcţional, în mai multe compartimente rigid conturate. Astfel, s-au creat ofrande specifice adoraţiilor **pentru mulţumire**, pentru împlinirea dorinţelor. Cu totul aparte arăta ornamentul şi forma pâinii **destinate sufletelor** înaintaşilor. S-a folosit pâinea **pentru răsplată** (v. ritualul homanului), când omul vrea să se achite de o datorie, să nu rămână împovărat. S-a folosit pâinea rituală în rugă, în avans a ceea ce ar fi dorit să se împlinească. Potrivit destinaţiei, fiecare tip de pâine rituală are combinaţii simbolistice proprii, aşa cum s-au păstrat vreme îndelungată.

Întotdeauna şi pretutindeni, creştin-ortodoxismul a tolerat valorile cultice tradiţionale şi astfel, printr-o împletire fericită, pâinea sacră a menţinut şi a dezvoltat familia celor zece semne primare. Dintre toate cele trei mari vetre neolitice (Gumelniţa-Vădastra, Petreşti-Tisa şi Cucuteni), egale prin intensitatea credinţelor primare, uriaşa vatră Cucuteni a fost cruţată în secolele de pe urmă de influenţele multiplelor confesiuni şi curente, fapt ce a condus la menţinera robusteţei datinilor. Mai mult ca oriunde, la noi, pe vatra culturii Cucuteni, pâinea sacră a păstrat toate valorile spirituale concentrate în conţinutul ideatic al precredinţelor şi al credinţelor precreştine. Din arealul moldovenesc, luând punct de referinţă numai Basarabia, se pot astăzi izola peste 15 tipuri de aluaturi rituale care poartă elemente arhaice.

Se remarcă astfel urme ale idolilor fertilităţii şi perpetuării ce ne leagă de mileniul V i.d.C., cu colacii numiţi prin alcătuire pe vârstă şi gen: „pupăzoaie", „pupăză" şi „pupăzoaică" (155). Drept replică la gen,

prin modelare, se împletesc „nodăţ eii" pentru băieţ ii colindători, „mânuţe" şi „suveicuţe" pentru fetele harnice, colac pentru „cârcee", pentru cei cu plugul, „colac băieţesc" şi „colăcei" pentru cei mici. Toate constituie un ecou al adâncurilor.

Un rol însemnat în modelarea aluaturilor cultice l-au avut sărbătorile de peste an, fie ele mai vechi, sau cele legate de calendar. Oricum s-ar numi ca semn al vârstei, Moş Crăciun, Crăciun, sau Crăciunel, pe toată vatra cucuteniană, colacul ce se modelează anume pentru această zi se împleteşte sub forma de „opt neîmplinit" 8 , asemănător semnelor prealfabetice cunoscute bine şi de carpaticii secolului I i.d.C., şi de plutaşii de pe Bistriţa, la începutul secolului nostru, sau de dimierii de la Jaleş. După alte surse, acest tip de colac era plămădit şi numit zilei de Ignat (20 decembrie), păstrându-se la icoană timp de un an, deci cu acest semn se marca pragul unui pătrar bine stabilit astronomic şi în datini (Informaţii Gh. Apostol, Truşteni-Basarabia).

Un alt semn, „opt împlinit", 8 se împletea pentru cinstirea zilei de 21 martie, sau a zilei de 9 martie, sau marca începutul anului agricol. Semnul a plutit peste valul marilor transformări şi a rămas.

În pâinea rituală, şi nu numai aici, s-au păstrat şi alte semne bine cunoscute de populaţia carpatică, atât în era precreştină, cât şi după aceasta. Din întreaga gamă simbolistică a aluaturilor nu au lipsit niciodată semnele primare: spirala din „împletituri" sau „culbeci", „rumba" (rombul), „aripioarele" sau „cârligele" (unghiul, „vălurelele", „cercul soarelui" ş.a. Pe lângă semnele primare şi derivatele din acestea au rămas şi 8 , 8, 8, 8, ✳ , semne cu nou conţ inut ideatic, cu recente funcţ ii, toate cele vechi şi noi, la un loc, întărind aura crucii creştine.

Prin conţ inutul ideatic al formei plastice, al simbolurilor, prin înfrăţirea grâului cu apa şi cu focul, pâinea sacră a rezistat tuturor timpurilor şi dogmelor, a fost mai tare ca piatra şi ca fierul.

POMUL VIEŢII

Este un simbol al vieţii, fie ea aceasta cea terestră sau cea specifică axului trecerii. Ca toate simbolurile, nu numai forma semnului, ci şi poziţia acestuia a exprimat starea de fapt inconfundabilă a existenţei omului. Ramura cu spicul spre cer, în poziţia de creştere, a reprezentat viaţa terestră, creşterea fiind un element specific ciclului pământean. Ramura sau pomul cu spicul în declin, întors către spaţiul subteran, a marcat vârsta de după moarte precum şi pragul dintre cele două vieţi, locul de trecere dintre acestea.

Rezistenţa în timp a simbolului a fost în atenţia celor care au împlinit ceremonialul ocazionat de naştere, de căsătorie sau de moarte. Întotdeauna, pomul a fost ales din specia arborilor ale căror ramuri nu se ofileau repede. Din acest motiv a fost ales bradul, în zonele unde acesta creştea din belşug. Tot pentru menţinerea simbolului, „bradul" botezului, sau al nunţii, la sfârşitul ceremonialului se lega într-un pom fructifer, în măr de obicei, pe axul coloanei acestuia, sporind astfel semnificaţia, prelungind-o spre veşnicie, spre Cer. În cazul când în apropierea locuinţei nu era pom fructifer, ramura botezului sau a nunţii se arunca pe acoperişul casei şi acolo se păstra până la descompunerea ramurilor.

Ramura, sau „Pomul vieţii", erau investite cu puteri divine în timpul ceremonialului specific ocazionat de eveniment. Un anume scenariu cu cântece şi jocuri străvechi era pentru pomul botezului, altul pentru „bradul nunţii", în toate împrejurările „găteala" făcându-se după canoane precise, inconfundabile. Dintre podoabe nu a lipsit beteala, mărul, banii, simbolurile plinătăţii. În Oltenia, ramura împodobită era ridicată în cea mai înaltă prăjină fixată în bătătura nunţii şi numai când mirele reuşea să o coboare, alaiul pleca de la casa miresei. La Costeşti-Hunedoara „pomul de moarte" trebuia să măsoare tot atâţia metri, câţi ani împliniţi avea „feciorul cumindat". Pretutindeni, „Pomul morţii" era ales din pădure de plop, iar în coaja tulpinii lui erau încrustate simbolurile carpatice în registre purtătoare de mesaje. În toate împrejurările s-a respectat o anume tipologie în ordonarea semnelor, asemănătoare cu frizele şi registrele inciziilor care au împodobit ceramica sacră străveche. Pe urnele davelor de la Sprâncenata (88; pl. 10), pe cele ale burilor, pe Olt (10), pomul cu trei perechi de ramuri şi cu spicul în declin era înrădăcinat într-un cerc

ornat cu o pereche de segmente gemene. Probabil că cercul astfel însemnat reprezenta pragul terestru ce despărţea cele două vieţi.

Ramura cu spicul în declin, simbolul morţii, a fost creat în colectivităţile celor mai vechi culturi carpatice. Se menţin dovezi potrivit cărora simbolul (ramura în bernă) se utilizează pe la finele mileniului VI, în staţiunile din sud-estul Transilvaniei, la Leţ, apoi la Sf. Gheorghe şi în multe aşezări ale epocii metalelor (146:2/56; p. 241; K. Horedt). Se pot aminti şi alte vetre importante ale aceluiaşi spaţiu spiritual care păstrau aceleaşi practici, aceleaşi simboluri: Poeneşti-Vaslui, Dunăreni, Gogoşu-Balta Verde ş.a. (32; p. 241).

„Pomul", ca simbol al celor trei axe, a trecut în mileniul creştin fără ca semnificaţia, probabil şi ceremonialul, să fie schimbate structural. În primele secole creştine, populaţia carpatică respecta legile pământului, însemnând urnele cu ramura în declin (11; p. 333, pl. 117/15).

Ca simbol, pomul în creştere a fost redat atât pe ceramica ritualului vieţii terestre (nuntă, botez) (143:5/75; pl. 2/19), cât şi în crestăturile mobilierului de interior, sau în pictura acestuia. Dulapurile, dar mai cu seamă lăzile de zestre, au evidenţiat, printre alte simboluri, pomul vieţii, al prosperităţii (v. Balta Mehedinţi, Chirşia-Cloşani (149)

În mitologia românilor, Pomul vieţii a legat un lanţ al credinţelor empirice şi al datinilor, de la arborele primordial, la „pomul numit", „înfrăţit" cu fiecare nou- născut, în Bucovina. „Hora bradului", „Cântecul bradului", „bocetul la pom", semnele pomului în ornamentul pâinii cultice şi pe ouălele încondeiate (166), sunt câteva aspecte dictate de normele străvechi ale precredinţelor carpatice. În grafica textilelor de interior s-a găsit mediul ideal de exprimare. Zecile de variante ale pomului, în scoarţele olteneşti, au dovedit puterea de creaţie, de ridicare continuă, pe un plan superior, a aceluiaşi simbol străvechi. Covoarele moldoveneşti au rămas unice în felul lor prin îngheţarea semnului în tiparele arhaice, prin interpretarea poziţiei ramurilor, prin semnificaţia tulpinii, prin sugerarea unui presupus dialog între elementele constitutive: pom, om, soare, elemente cosmice (118).

Din cromatica Pomului vieţii s-a izolat a patra culoare-simbol, verdele. În epoca târzie a metalelor s-au izolat pigmenţii şi s-au vopsit firele pentru ţesut şi broderie.

Verdele a mijlocit apariţia Armindenului şi acesta a încununat stâlpul porţii, în florar aducând astfel nou sens ramurii milenare.

De peste opt milenii, arborele primordial ne-a ocrotit spiritul.

DĂINUIE ECOUL DANSURILOR RITUALE

Se zice că de Rusalii trebuie să-ţi joace căluşarii în bătătură. Altfel casa îţi va fi bântuită de rele; vitele, păsările şi mai cu seamă copiii, vor fi luaţi din „căluş" dacă „mutul" nu-şi va aduna iscoadele celui „ducă-se pe pustie". „Şi dacă – Doamne fereşte! – se întâmplă ceva, numai frunza de usturoi şi crenguţa de pelin luate din steagul căluşarilor vor aduce leacul".

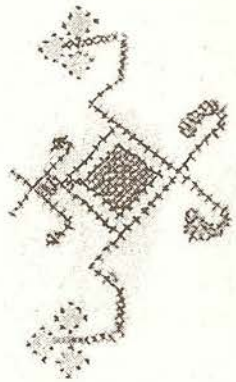

fig.22: O imagine din epoca bronzului

Descompunând etapele acestei datini, se conturează chipul celui care deţine secretul cultului (mutul), apoi vătaful grupului, stegarul care primeşte şi ofrandele, cei şapte jucători care susţin grupul adorator. Panglicile albe şi roşii, foiţele metalice sclipitoare, clopoţeii la picioare şi încărcătura simbolistică a broderiei veşmintelor – toate acestea conduc la concluzia că dansul „Căluşarii" îşi are rădăcinile în etapa de început a epocii bronzului, în mileniul II i.d.C. Atunci se confecţionau clopoţei pentru verigi şi brăţări, atunci se punea mare preţ pe aplicele din metal alb şi roşu, pe sclipirile în cele două nuanţe sacre, atunci se afirma din plin conducătorul teocratic şi iniţiatul în ceremonial.

De fapt, dansurile româneşti cu elemente rituale îşi au începutul mult mai devreme, dacă ţinem seama de reprezentările de la Cucuteni, Ghelăeşti, Traian-Dealul Fântânilor (anii 4000) (151: 25/74; p. 166, fig. 1), de dansul ritual de la Gumelniţa (mileniul IV) (2), de „Dansatoarea de la Tăut" – Arad, care, în vârtejul ei, îşi etala eşarfa, deosebită în aceleaşi îndepărtate vremuri.

În repertoriul coregrafic românesc sunt multe dansuri care păstrează elemente rituale precreştine. După desenul mişcărilor, ele pot fi grupate în dansuri spiralice şi dansuri circulare, ambele fiind singurele modalităţi specifice adunărilor spontane ale mulţimii. Dansurile se prezentau în

mijlocul grupului pentru ca acesta să ia parte activă la ceremonial, să se suprapună pe ritmul strident şi pe gestul pregnant semnificativ.

Ca în toate timpurile, dansurile spiralice se desfăşoară numai de la stânga spre dreapta – îndepărtat stânga – după mersul astrelor. Hora are un lider autoritar, este formată din perechi, acestea adesea afirmându-şi aici, public, intenţia formării unui nou cămin, majoratul, probele de rezistenţă, priceperea şi hărnicia. Dansurile circulare sunt formate tot din perechi, după aceleaşi străvechi tipicuri. Spre deosebire de dansurile structurate în volute suitoare, cele circulare mimează pulsaţiile soarelui prin mişcări spre dreapta şi stânga perechilor, paşi combinaţi cu cei spre interior şi exterior. Spre deosebire de aspectul furtunos al declanşării energiilor în spirală, mişcările în cerc sunt calme, sunt încărcate cu tandreţe şi căldură (V. „Lina" de pe Mureş, alături de „Sârba" lui Dincă Schileru).

Precum a fost în toate timpurile, axul este reprezentat de sursa care comandă mişcarea ritmică respectând formule îndelung verificate, iniţiate cu scopul creării atmosferei euforice. De-a lungul timpului s-au folosit mijloace producătoare de sunete puternice, percuţia (lovirea) fiind printre primele surse alături de articulaţiile graiului. Şi astăzi, toaca liturghică păstrează ritmul dansurilor noastre rituale, străvechi (v: *Romanian Bizantine Liturgy* – România, 1970).

Hora românească îşi deapănă firul milenar pe fondul cântecelor care au adorat zeiţa-mamă, zeiţa perpetuării. Şi imaginea conturată în subiectul cântecelor poartă încărcătura mistică a zeităţilor, se ridică pe substratul credinţelor precreştine. Soarele, luna, stelele, natura în plinătatea ei, toate sunt luate părtaşi la adoraţii în dialog cu forţele care ocrotesc atributele zeiţei-mamă.

fig. 23: Codul împletirii

Dansurile urzite pe cântec au fost specifice adunărilor orgiastice, şi aşa au rămas, deşi în ritual au fost şi dansuri fără cântec, şi cântec fără dans. Aceste două tipuri de pe urmă,

poartă povara grea a durerii de când lumea şi cât va fi lumea.

Dacă dansurile rituale aveau numai caracter adorator, cântecele ritmate care ordonau mişcările întruneau acelaşi conţinut ideatic. Nu ne surprinde, astăzi, conţinutul unic al cântecelor noastre urzit, fără excepţie, pe tema cuplului, pe simbolul perpetuării întronat de zeiţa-mama, de zeiţa încoronată a grânelor, în mileniile V-IV i.d.C.

SEMNAL DIN ADÂNCURI

Ceramica actuală de ritual a supravieţuit tuturor modificărilor survenite de-a lungul timpului. În epoca metalelor s-a despărţit de cea destinată uzului casnic, aceasta îmbrăcând cu totul alte forme, impuse de alte scopuri. Ceramica rituală a rămas după această despărţire cu aceleaşi caracteristici cerute tradiţional de ritul caracteristic axului thanatic: purtătoare de semne adoratorii şi componente a practicilor rituale. Acest tip de ceramică poartă şi astăzi aceleaşi amprente ale perioadei când vasele de cult se lucrau în temple, cu un anume ceremonial divizat pe etape, de-a lungul acestuia înşirându-se toate fazele de lucru de la plămădirea pământului şi modelare, până la purificarea prin ardere şi împărţirea ofrandelor. Patina mileniilor V-III i.d.C. este confirmată şi de persistenţa cromoinciziogramelor bandate, care nu au suferit modificări importante, şi de slaba evoluţie a tehnicilor şi uneltelor specifice – evoluţia fiind abatere condamnabilă de la cutume –, de practicile cultice care au supravieţuit modificărilor rituale majore intervenite între timp. Întâi, **femeia** modela lutul, ea fiind şi conducătorul ceremonialului, apoi bărbatul a luat conducerea ceremonialului, iar olarul a rămas legat de cei trecuţi în clandestinitate, de cei care ţineau de vechile rânduieli. Ceramica rituală, astăzi, ca un clopot, ne aduce semnele din adâncuri, ne confirmă un semn al pământului.

Piesele ceramice care au rezistat în răstimpul atât de dur, sunt bine cunoscute de acei olari care nu şi-au transformat ungherele în ateliere manufacturale, de cei care şi astăzi combină olăritul soroacelor cu lucrul ogoarelor şi cu creşterea vitelor, aşa cum a fost în veacuri. Sunt patru piese incontestabile în ritual: **taierul** şi **străchinuţa**, **ulcica** şi **ulciorul**; primele două fiind destinate ca recipiente pentru hrana celor trecuţi peste pragul thanatic, iar următoarele fiind recipiente pentru băuturile sacre.

Taierul este platoul pe care se aşează ofranda din grâu zdrobit şi fiert, după aceleaşi practici şi reţete ale începuturilor cultice, iar în străchinuţe se aşează şi astăzi ofrande specifice sezonului, de obicei fructe proaspete de sezon, negustate. În ulcică şi ulcior, ca întotdeauna, se oferă băutura moşilor şi strămoşilor, aceasta fiind apa sau vinul. Dimininutivul folosit în numirea vaselor subliniază funcţia cultică a acestora pentru a se deosebi de cele destinate folosinţei zilnice, de strachina, de oala, aşa cum tot funcţia impunea forma şi decorul pentru a se deosebi, în ultimul mileniu precreştin, chiupul de amforă.

Dozarea componentelor lutului, precum şi tehnicile de prelucrare şi finisare, nu au suferit modificări structurale şi nici sistemul de arondare a satelor în alcătuirea plaselor de olari (de dimieri, de spătari ş.a.), nici modul de plată în natură: „una, la cap", „două la cap", adică un conţinut de cereale pentru un vas, două conţinuturi pentru obiectul ceramic primit. Nu se putea ca la două-trei sate vechi să nu fie un olar, acolo, pe centurile colinare ale Carpaţilor, în vetrele carierelor arhaice de argilă, de luturi colorante şi de lemn necesar cuptoarelor. Producătorii vaselor cultice au legat practica lor de anumite date calendaristice, astfel cuptoarele lor fumegau numai în ajunul „moşilor de oale", al „moşilor de vară", de Sâmţi, de Rusalii, de Sf. Gheorghe ş.a., pentru că „aceste zile mari nu trebuie să treacă fără oale noi". În această localitate din care s-a reţinut citatul (Lupoiţa-Motru), în noaptea de Sf. Gheorghe, în livadă, lângă focul activ întreţinut, stă pus un scaun cu trei picioare destinat odihnei morţilor. Lângă scaun este un ulcior nou plin cu apă de izvor, aşezat pe un ştergar brodat, cu grijă întins pe iarbă. În această zi, morţii trebuie să găsească ogrăzile şi ţarinile curate, haine cu broderie nouă, vase noi din care să fie serviţi. Şi unde a fost lege, nu a fost tocmeală...

Ornamentul este mult simplificat faţă de cel din mileniile trecute, dar au supravieţuit semnele arhetipale, cele care nu au cunoscut întreruperi. Nu lipsesc semnele sacre, bandate: simbolul apei, cel al belşugului, coloana, simbolul energiei şi regenerării ş.a., cele obţinute în sincron cu mişcarea circulară. În concepţia înaintaşilor, roata olarului era o mandala, nu un mijloc tehnic. Nici astăzi nu lipseşte spirala aşezată pe adâncul străchinuţei sau al taierului, nu lipseşte grupul de linii circulare, ondulatorii de pe umărul vaselor purtătoare de lichide. În târgul olarilor de la Iurceni-Basarabia, olarii rămaşi credincioşi tradiţiei au adus

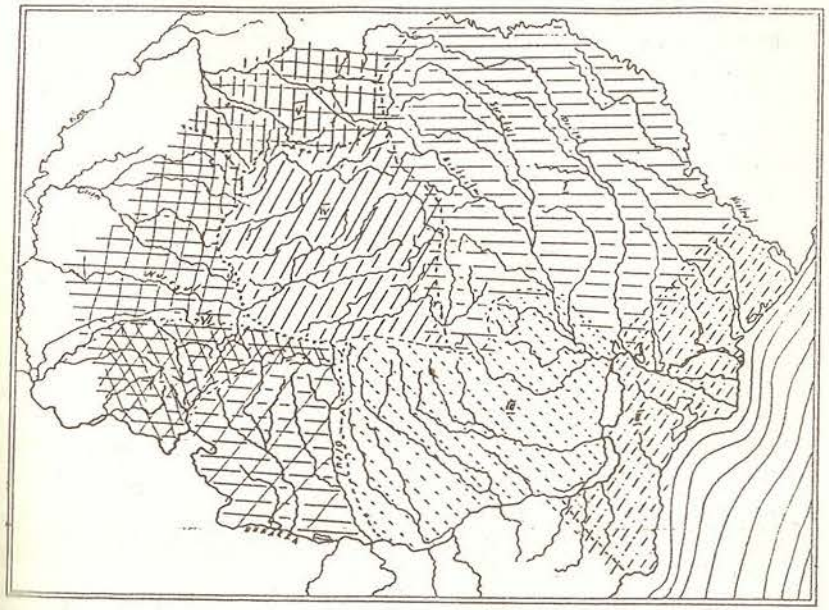

fig. L: Particularităţi simbolistice ale aceluiaşi trunchi

în anul 1992 o apreciabilă cantitate de „ulcele de moşi", toate incizate cu ramura de brad plecată spre sol, semn identic cu cel redat în era precreştină la Ariuşd, în mileniul VI, sau cu cel incizat în Dunăreni, în anii 1500 i.d.C.

Sunt vase de lut mult mai „frumoase", unele lucrate din argilă „la gaiţa", altele modelate în pământuri fine, lucrate din porţelan, din sticlă, din mase plastice viu colorate şi înflorate, dar acestea, după afirmaţiile recente ale femeilor din ţinuturile argeşene, „nu sunt primite". Când se sloboade apa la sâmbăta morţilor, când tărtăcuţa duce pe apă lumânările aprinse spre Vămile Cerului, „dacă taierul nu este făcut de olarul-olar, cu frică de Dumnezeu, plezneşte ori acreşte coliva". (Afirmaţiile aparţin Mariei Stănescu din Martalogi-Argeş.)

Dovezi ale penetrării adstraturilor cultice, pe vertical, până astăzi, menţinerea practicilor străvechi şi în ceramică prin prezenţa accesoriilor cultice, confirmă puterea vechilor dogme de a se menţine în contextul datinilor noastre. Ceramica de ritual mărturiseşte, susţine că civilizaţia carpatică, neobstrucţionată vreodată, a fost nepereche şi a rămas fără egal.

VEŞNICIA PRIVITĂ ÎN PERSPECTIVĂ

Fără îndoială, simbolurile au dăinuit vreme de peste 10-15 milenii şi vor fiinţa multe veacuri, pentru că fac parte integrantă din natura spiritului nostru. În adoraţiile adresate forţelor atotstăpânitoare, omul a folosit dialogul intim, şoptit sau mut, precum şi exteriorizări zgomotoase, pline de fast, impresionante. Asemenea adunări au impus pregătiri preceremoniale ieşite din practicile zilnice, comune, totdeauna preluate în lanţul generaţiilor. Pentru a lua parte la ceremonialul cultic, participantul îşi completa pregătirea psihică cu accesorii menite să întărească atitudinea, cu diferite obiecte supraevaluate, cu semne, cu regim de cruţ are, toate acestea sub girul dogmelor dintotdeauna existente, materializate prin semnificaţia imaginilor.

Trei factori au concurat la menţinerea în stare activă a tezaurului cromoinciziografic al civilizaţiei carpatice: adorarea mistică ridicată la rang de teză fundamentală, caracterul pragmatic al adoraţiilor mistice şi gradul înalt de perisabilitate al materialelor purtătoare de simboluri.

Pe parcurs, ceramica şi-a pierdut locul prioritar în ceremonialul cultic specific axului thanatic. Şi-a pierdut locul în favoarea textilelor, a aluaturilor, a lemnului. Acestea au constituit mediul prielnic exprimării repetate prin simboluri.

Lemnul a rămas materia primă preferată a omului pentru satisfacerea nevoilor lui materiale şi spirituale, lemnul a rămas prioritar. Din lemn, carpaticii şi-au clădit casa şi anexele, din lemn şi-au ridicat lăcaşe de cult. Şi-au construit uneltele şi acareturile, toate cu îmbinări ingenioase care au ţinut locul metalului deficitar în gospodăria autarhică. Să ridici casa fără cuie de fier, să clădeşti biserica dintr-un lemn, să înalţi până la acoperiş pive şi mori cu făcae şi să nu foloseşti metal – este o dovadă a practicilor desăvârşite în timp îndelungat şi păstrate în condiţii de izolare.

Carul, în Carpaţi, nu s-a confundat cu căruţa cu coviltir, ci a fost făcut să transporte numai bunuri necesare în gospodăria stabilă.

Construcţiile din lemn au durat două-trei secole, în cazul când nu au fost calamitate. Pâinea sacră a fost păstrată câteva ore de la purificarea aluatului, veşmintele au rezistat cel mult o generaţie, dar ornamentul acestora s-a perpetuat la nesfârşit, pentru că a fost impus de legi nescrise, dar autoritare.

Conceptele tradiţionale au dictat ca ornamentul fiecărui bun alcătuit să fie identic redat, sub aspect funcţional şi cutumiar, chiar şi în cazul când evoluţia impunea o topică nouă a vechilor semne. Zidirile din piatră nu ar fi permis horbotă de semne, ornamentul simbolistic atât de complex, din cauza dificultăţilor în sculptare. Şi, dacă era cu putinţă un asemenea ornament, rezistenţa zidurilor, dăinuirea lor în timp, ar fi alterat interesul viu al reclădirii după tipicul tradiţional cu mesaje în text. Civilizaţia materialelor perisabile a permanentizat grafica sacră, a permis repetarea la intervale scurte, memorarea. A menţinut intensitatea climatului cultic tezaurizat în tradiţii. Merită ştiut că fiecare operaţie tehnică în procesul obţinerii unui bun casnic era pusă într-un cadru strict, axiomatic, în chenarul unei cutume, al unei datini. De pildă, pentru obţinerea unui ştergar s-au împământenit 237 de practici cutumiare de unităţi cultice şi pe scheletul acestora s-au urzit firele, s-a bătut, s-a brodat şi s-a înălbit ţesătura. Etapele cutumiare şi cele tehnice au fost înşirate de-a lungul întregului proces, etapele fiind începute şi sfârşite cu rugă sau mulţumiri.

Preceptele cultice au fost îmbrăcate în haina sărbătorilor de peste an, au fost influenţate de mersul anotimpurilor, de axele existenţei, iar materialele perisabile folosite în redarea însemnelor au contribuit la menţinerea climatului spiritual exprimat prin acestea. Cei trei factori care au concurat la veşnicia simbolurilor au făcut din acestea imagini superioare statuilor şi nu au permis ca tradiţiile cultice să piară pietrificându-se în legendă.

Oricând se va vorbi despre simţămintele lăuntrice, despre cucernicie, despre decorul pâinii şi al veşmintelor, despre filigranul porţilor şi al pălimarelor, despre climatul sfânt al sărbătorilor, nu se va începe cu „a fost odată". În aşezările urbane, vitregite de mediul cutumiar, supravieţuitorii şi-au improvizat cadrul firesc ţinând ades în captivitate animale, păsări şi flori. Ei nu au ştiut că veşnicia, munţii, apele şi

sufletele nu se reclădesc, ci au ştiut că se menţin în legea lor, în permanentă rezonanţă cu Cerul.

EPIFANIILE ZEIŢEI-MAMĂ

Cultura Cucuteni a fost de fapt marea cultură premiceniană, vatra civilizaţiei preantice, după cum a subliniat von Stern, în anii 1902-1903, referindu-se la staţiunea neolitică din Petreni- Basarabia, Laszlo Ferencz, despre staţiunea Ariuşd, în anul 1911 şi polonezul Marian Himner, în 1913, cu ocazia susţinerii tezei de doctorat la Sorbona (02; p. 15). Civilizaţia cultică Cucuteni, desfăşurată într-un spaţiu vast, a cuprins în epicentrul ei toate staţiunile neolitice ale Carpaţilor Orientali şi, în cele şapte milenii următoare, le-a întărit impulsul mistic iniţial cu reverberaţii permanente. În epoca idolilor de lut, zeităţile aveau epifanii, astfel subliniindu-şi, prin chip prefăcut, prin atitudine disimulată, deopotrivă intenţiile benefice şi malefice. Era o expresie a caracterului dual, în mistica străveche.

Pe vatra oricărei staţiuni din Moldova, la Târpeşti-Neamţ, de pildă, practicile mistice premiceniene nu au dispărut, ci s-au amplificat mereu, precum un bulgăre de zăpadă în rostogolire. Au rămas măştile epifaniilor, iar apoi, acestora li s-au adăugat altele născute sub impulsul împrejurărilor sociale, obiective. Din acele vremuri începând, pretutindeni în Spaţiul Carpatic s-au practicat jocuri cu personaje mascate, menite astfel să sublinieze anumite zile din an, dar masca în sine, cu sublinieri ale comportamentului, ale caracterului, ale vârstei, ale faptelor duale, numai în climatul cultic cucutenian s-a alcătuit şi s-a folosit. Dintotdeauna, la Târpeşti au fost active măştile impuse de evenimentele sociale importante, de impactul creat de acestea: Anul Nou în lupta cu cel vechi, Dracul, Doctorul, Ofiţerul, Negustorul, Căldărarul etc., toate subliniind anumite etape istorice puse în cumpăna arhaică dintre bine şi rău.

Din mitologia cucuteniană a rămas masca ursului, îndeobşte ştiindu-se că acesta era epifania „Atotdăruitoare", a zeiţei-mamă, a zeiţei naşterii şi a vieţii (42; p. 82). Niciodată, vreme de peste şase milenii, nu a lipsit de la adunările orgiastice prilejuite de anumite sărbători. Ursul jucând, în contextul unui anume scenariu condus de ursar, a adus în bătătura casei

sâmburele speranţei de bine, de sănătate şi de belşug în toate cele necesare traiului. Ursul, sau simbolul acestuia (masca lui) au avut darul să alunge răul, durerea, neşansa.

A doua epifanie a zeiţei-mamă a fost berbecul, masca acestuia. Frecvent se aminteşte că berbecul a fost îmblânzit în sud-estul Europei. Se poate ca acest proces de apropiere a animalului de om să se fi făcut sub impulsul credinţelor primare predominante în acest spaţiu, de vreme ce zeiţa-mamă făcea parte atunci din palmaresul celor peste zece zeităţi locale, iar masca berbecului definea atributele acestei zeităţi. Oricum am eşalona datele, masca berbecului a fost folosită în ritualurile neolitice, a traversat epoca metalelor, a existat fără întrerupere în adunările rituale ale înaintaşilor.

Cele două măşti, a ursului şi a berbecului, ne leagă de firul vechilor credinţe, de civilizaţii nepieritoare, dovadă că nu lipsesc din adunările entuziaste ale sărbătorilor de iarnă, din practicile cu caracter benefic de peste an.

Pe Omul Spaţiului Carpatic „masca îl face ceea ce el a năzuit să fie: HOMMO RELIGIOSUS" (Mircea Eliade – Originile mitico-rituale).

Când religiile au constituit hotărâtă formă a conştiinţei sociale, simbolurile străvechi aşezau substanţa datinilor pe temeiul legilor nescrise.

VEŞNICA ZIDIRE

De peste douăsprezece milenii, populaţia carpatică, închisă în vechile ei concepte, a fost deplin religioasă. A crezut în unica forţă atotstăpânitoare, în puterea care dirija viaţa şi zidirea veşnică.

În dialogul cu Cerul, prin impulsuri primare, sedentarii carpatici imprimau, modelau, pictau, ciopleau şi brodau semnele aducătoare de bine. În semn de preţuire au folosit şi materialele cele mai scumpe şi utile lor, iar prin sârguinţă şi-au ridicat model unic pe soclu de cult.

Simbolurile au constituit mijlocul de comunicare, legătura cu forţele atotputernice. Prin ordonarea semnelor în benzi, străbunii ne-au alcătuit prima cazanie.

Numirea, scrierea cea nouă, ruga cu glas tare, au fost considerate ca

fiind fătărnicii, au fost interzise prin cutume. Şi legea veche a fost lege multă vreme.

Credinţa era că simbolurile ţin loc de templu, că luminează, că împlinesc ruga, şi aşa au rămas în conştiinţa umililor.

Cine a alcătuit simbolurile şi le-a purtat cu pioşenie, a simţit profund euforia sărbătorilor, uşurarea păsului lăuntric şi, prin acestea, s-a apropiat de bine, de împliniri.

Prezenţa masivă a veşmintelor specifice culturii Petreşti, pretutindeni astăzi în satele de pe versanţii Meridionalilor, prezenţa masivă a semnelor solare în împletirea firelor, în sculptura porţilor maramureşene, prezenţa în datini a vechilor semne şi practici rituale, constituie o întreită dovadă a continuităţii marilor valori spirituale.

Pentru veşnicie, semnele Cerului au încremenit în semnele Pământului, întru înălţarea Omului.

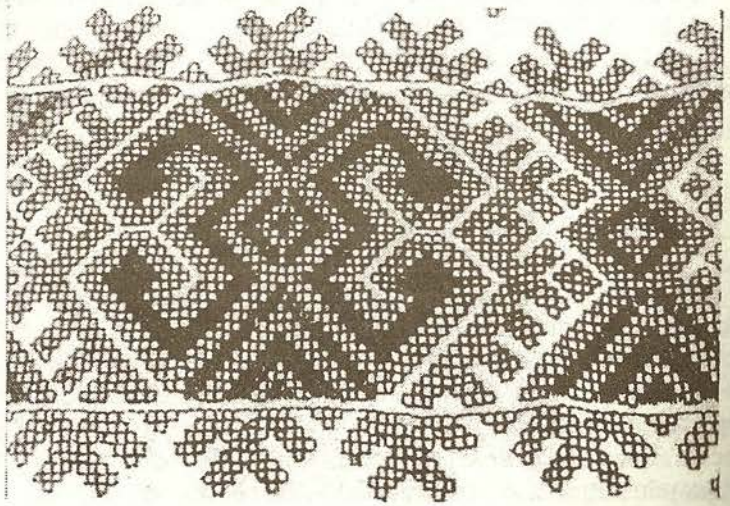

fig. 24: Imagini nemuritoare

RÉZUMÉ

Dans son livre *Les signes de la terre*, Virgil Vasilescu continue l'étude des symboles de la région carpathique, pour toute la période chrétienne. Après une succinte présentation des civilisations primitives et anthiques telles qu'existantes jusqu'au seuil du I-er siècle, apres avoir mis l'accent sur les charactéristiques culturelles des populations daco-gètes, l'auteur se propose d'analyser en detail, sous leur aspect spirituel, les manifestations spécifiques au milénaire de grands troubles sociaux. Ainsi, il met en évidence l'existence et le rôle important de la population locale éparpillée par les vagues successives des tribus; l'auteur souligne aussi l'importance des agglomérations isolées, celles-ci ayant conservé et perpétué les valeurs culturelle qui leurs étaient propres.

Les lois anciennes du culte toujours observées, ont permis à la population sédentaire de la région carpathique le maintien non-interrompu d'une graphique mystique fondée sur les mêmes anciens modèles. La céramique destinée a l'usage sacré, le pain consacré et si souvent présent dans les rites, les vêtements, des accessoires aux significations spirituelles, tout témoigne de cette continuité culturelle. Nous allons retrouvé les mêmes signes témoins irrefutables d'une permanence culturelle et humaine, pendant tout le long du II-ème milénaire de l'ère chrétienne. Ces signes de la terre ont marqué aussi les objets à utilisation quotidienne pratique, dans la même préoccupation du maintien d'une spiritualité spécifique. Les changements sociaux, les vicissitudes trop fréquentes que cette région a connu, le passage ou l'insertion de certaines populations migratoirea n'ont pas réussi à briser cette continuité qu'une populations sédentaire, autochtone a conservé et exprimé par la même signification conférée aux symboles sacrés ou laïques.

Cet éspaces est celui entre Nistre et Tissa, la Mer Noire, le Danube, le Cérémus. La fréquence de ces symboles s'affaiblit de manière radiale, vers l'extérieur de cet épicentre. L'auteur prouve par une documentations riche que dans l'interieur de cet éspace n'ont pas eu lieu de grandes dislocations de population, et que de massives raides de génocide n'ont pas été possible. La population sédentaire autochtone non-répérée par l'administration plus ou moins centralisée, n'a pas subi une processus d'acculturation, ni une interruption de son mode de vie traditionnel. Le même climat spirituel confirmée par la présence des symboles utilisées, l'existence de cette population dans des coordonées matérielles et sociales qui lui ont été spécifiques.

Aujourd'hui même, ces symboles avec leurs significations ancestrales et enrichies par une tradition toujours vivante, se retrouvent dans des normes coutumières, dans des rites, ou encore dans des créations populaires orales. Cet indivisible éspace carpathique abrite encore son registre néolithique, qui fait surface sans difficulté pour atester une aussi bien le caractère sédentaire, que la continuité de notre peuple.

SUMMARY

In his work *Signes of the Land* the author Virgil Vasilescu continues his study on the carpathian symbols covering the whole Christian period. Afther a short description of the preancient and ancient civilisation to the year zero, after layng stress upon the cultural characteristics Daco-Getic population, he makes a minute description of the age „great social unrests".

Here he emphasizes the existence and the major role played by population acattered by the ruthless tribal waves; he also emphasizes the importance of the isolated settlements which preserved and carried on the specific cultural values. The author shows that underthe tutelage of the old creed laws, the sedentary rural Carpathians preserved the mistic graphic arts in its old patterns, in the sacre ceramics, in the ritual bread, in the ritual textile fabric, in accesories and worship.

Having followed the documents, the author also underlines that all these were strongly preserved in the second century A.D. too, taking possesion of the main aesthetical part of all the material goods; the material goods and these sine bleding the ties between the concern of maintaining the spiritual mistical values with that of earning one's living within the concrete space of the autarchical dwelling.

It is also pointed owt that under the layer of the uncontable unreste there was alwaus the solid home of the population that didn't participate in the shallow events; that there were large section of the population that never betrayed their existence being profondly religion withstrong beliefs in the significance of the symbols.

The author also points owt that adequate space of the Carpathian symbols lies betwwen the Nistru and the Tisa, between the Black Sea, the Danube and Ceremus with an obviously decreasing frequency radially owtside this epicentrum.

The author brings forward information that consolidate the hypothesis according to which there have never been massive transfersof population nor strategical devastation either; on the contrary the continuous frequency of the sacred signes proves that the isolated population unlocated by autorities lived within the same traditional creed climate, at the same space.

In the end, the author proves that even nowadays the long thread of the old creeds can be found in traditions, in sleeplyrooted habits.

The existence of the neolitical signs on their hearth within the indivisible Carpathian space, the frequency of these signs in their specific sacred environment, rites, clothes within their dwellings, all these make up our unmistakable specific, a thing which the author underlines quite conspicuously.

„Signs of the Land" are the signs we identify ourselves with stressing our autochtonous character and our continuity as well.

BIBLIOGRAFIE

01. Andrieşescu, Ion: Artele în timpurile preistorice, Bucureşti, 1938
02. Andrieşescu, Ion: Bucovina şi Basarabia în lumina arheologiei, Tiparul Mânăstirii Neamţ
03. Baican, E.: Moda – despre îmbrăcămintea antică, Focşani, 1887
04. Barbu, V.: Adamclisi, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1965
05. Barbu, Eugen: Costumele româneşti din veacul al VII-lea, Cluj, 1935
06. Barnea, Al. şi col.: Trophaeum Traiani, I, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1979
07. Bănăţeanu, Tancred şi col.: Arta populară, E.S.P.L.A., 1957
08. Bănăţeanu, Tancred: Portul popular din regiunea Maramureş
09. Beldiceanu, Nicolae: Antichităţile de la Cucuteni-Iaşi, 1885
10. Berciu, Dumitru: Buridava dacică, Ed. Academiei Române, 1981
11. Bichir, Gheorghe: Cultura carpatică, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1973
12. Bobu-Florescu, V.: Portul popular din Muscel
13. Bratu, Delia: Interiorul ţărănesc din zona viticolă Alba
14. Brătianu, Gh.I.: Tradiţia istorică a descălecatului Ţării Româneşti în lumina noilor cercetări. Ed. Academiei Române, Mem. Sect. Istorie, s.2,t, XXV, 1943
15. Burada, Th.T.: Despre crestăturile plutaşilor pe cherestea, Iaşi, 1880
16. Burada, Th.T.: O călătorie la românii din Silezia austriacă, Iaşi, 1896
17. Burada, Th.T.: O călătorie la românii din Bithia, (Asia Mică), Iaşi, 1883
18. Burileanu, C.N.: De la românii din Albania, Bucureşti, 1906
19. Butura, Valeriu: Muzeul etnografic al Transilvaniei, Cluj, 1958
20. Capitanu, Viorel: „Carpica", 1969
21. Condurache, Emil şi col.: Harta arheologică a României, Ed. Meridiane, Bucureşti 1973
22. Calistru, Rodica: Abecedarul artei casnice, Chişinău, 1991
23. Capsali, Florian: Jocurile din Bucovina, Bucureşti, 1932
24. Catrina, Constantin: Arta cojocăritului în Ţara Oltului – broderie –
25. Cândea, T.: Monografia Gurghiului, Tg. Mureş, 1971
26. Contrea, A.: Belinţul, Timişoara, 1939
27. Cruceru, Dan: O cale spre universalitate, Bucureşti, 1987

28. Densusianu, Nicolaie: Dacia preistorică, ed. a-II-a, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1986
29. Dumitrescu, Vl.: Arta preistorică din România, Ed. Meridiane, 1974
30. Dumitrescu, Vl.: Cârna – necropola de incineraţie, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1961
31. Dumitrescu, Vl.: Arta culturii Cucuteni, Ed. Meridiane, 1987
32. Dumitrescu, Vl.: Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cârna, Ed. Academiei Române, 1961
33. Dumitrescu, Vl.: Arta neolitică
34. Dunăre, N.: Influenţe reciproce în portul şi textilele populare de pe ambele versante ale Carpaţilor
35. Dunăre, N. şi Catrina, C.: Portul popular românesc de pe Târnave, Braşov, 1968
36. Dunăre, N.: Portul popular din Bihor, Bucureşti,
37. Dunăre, N.: Textile populare româneşti din munţii Bihorului, Bucureşti, 1959
38. Dunăre, N.: Textile populare româneşti, Bucureşti, 1959
39. Focşa, Gheorghe: Aspecte spirituale ale civilizaţiei ţărăneşti. Ed. Ramuri, Craiova, 1944
40. Focşa, Gh.: Evoluţia portului popular din zona Jiului de Sus, Bucureşti, 1957
41. Ghelase, Ion: Păstorii români, tipografia „I.C. Văcărescu", Bucureşti, 1941
42. Gimbutas, Marija: Civilizaţie şi cultură, ed. Meridiane, Bucureşti, 1989
43. Giuganino, Alberto: La pittura cineze, Italia, 1959
44. Giurescu, Constantin C.: Istoria românilor, vol. I, Bucureşti, 1938
45. Giurescu, Constantin C. şi Dinu Giurescu: Istoria românilor, Ediţia IV, Bucureşti
46. Giurescu, Constantin C. şi Dinu Giurescu; Istoria românilor, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975
47. Gudea, N.: Gornea – aşezare daco-romană târzie, Reşiţa, 1977
48. Iorga, Nicolae: Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească, Ed. Minerva, 1906
49. Iorga, Nicolae: Istoria României în chipuri şi icoane. Din actele Vămii Câineni, Ed. Ramuri, Craiova, 1921
50. Iorga, Nicolae: L'Art populaire en Roumanie, 1923
51. Iorga, Nicolae: Portretele doamnelor române, Sibiu, 1930

52. Iorga, Nicolae: Istoria românilor, „Strămoşii înainte de români", Bucureşti, 1936
53. Iorga, Nicolae: Portul doamnelor române, Bucureşti, 1937
54. Irimie, Cornel: Portul popular din Zona Perşanilor, Bucureşti, 1958
55. Irimie, Cornel: Portul popular din Ţara Oltului, Buçureşti, 1956
56. Irimia, Cornel şi Necula, Marcel : Arta ţărănească a lemnului, Bucureşti, 1983
57. Macrea, Mihai: Studii şi referate privind istoria României, Bucureşti, 1954
58. Maghiar, N. şi Olteanu, Şt.: Din istoria mineritului în România, ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970
59. Maslinkov, L.: Sofiska vezba, Sofia, 1973
60. Miclea, Ion şi Florescu, Radu: Preistoria Daciei, Ed. Meridiane, 1980
61. Milian, Gh.: Monografia oraşului Turnu Măgurele, 1941
62. Miulescu, Nicolae: „Baksha", Ed. Nagar – Veneţia, 1980
63. Miloşescu, Nicu : Vederi din Gorj, Tg. Jiu, 1906
64. Molin, R.S.: Românii din Banat, Timişoara, 1928
65. Moise, Ilie şi Klusch, Horta : Portul popular din jud. Sibiu, Sibiu, 1978
66. Miu-Lerca, C.: Consideraţii asupra artei ţărăneşti din Banat, Timişoara 1930
67. Murgu, V.: Monografia comunei Ciclova-Montana, Oraviţa, 1929
68. Niculescu-Varone, G. T.: În Scheii Braşovului, Bucureşti, 1932
69. Niculescu-Varone, G.T.: Costume naţionale din România întregită, Bucureşti, 1940
70. Noran, Sever: Irak – Spre izvoarele istoriei, Bucureşti, 1983
71. Oprescu, Gh.: Arta ţărănească la români, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1922
72. Oprescu, Gh.: Probleme româneşti de artă ţărănească, Bucureşti, 1940
73. Pamfile, Tudor: Industria casnică la români, Bucureşti, 1910
74. Pascu, Viorica: Aspecte din evoluţia portului popular în comuna Apahida, Cluj
75. Pavel, Emilia: Portul popular din zona Iaşului, Iaşi, 1969
76. Pavel, Emilia: Portul popular moldovenesc, Ed. Junimea, Iaşi, 1976
77. Paveliuc-Olaru, Angela: Portul popular din zona Botoşani, Botoşani, 1980
78. Pârvan, Vasile: Getica, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1926
79. Pârvan, Vasile: Getica, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1982
80. Petrescu-Dâmboviţa, M.: Depozitele de bronzuri din România, Ed. Academiei Române, 1977

81. Petrescu, Paul: Costumul popular românesc din Transilvania şi Banat, Bucureşti, 1959
82. Petrescu, Paul: Costumul popular românesc de pe Târnave, Braşov, 1968
83. Pippidi, D. M.: Contribuţii la istoria veche a României, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică 1967
84. Popa-Liseanu, Gheorghe: Izvoarele istoriei românilor, vol. XI, Bucureşti, 1937
85. Popescu, Dorin (col.): Elemente de teoria grupurilor finite, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986
86. Popescu-Spineni, I.: Vechimea creştinismului la români, Bucureşti, 1934
87. Postolachi, E.A.: Moldavskoe narodnoe tkaciestvo, Chişinău, 1987
88. Preda, C.: Dava de la Sprâncenata, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1986
89. Prie, Octavian: Un sat românesc din Ardeal în străvechile sale întocmiri. Cluj, 1934
90. Rachet, Guy: Universul arheologic, vol. I, Meridiane, 1977
91. Rocasin, Maria: Din tradiţiile populare ale românilor din Ungaria, VII, 1989
92. Sâmpetru, Mihai: Trophaeum Traiani, Ed. Academiei Române 1984
93. Secoşan, Elena şi Pîrîu, Steluţa : Portul popular românesc din jud. Tulcea, Tulcea, 1980
94. Secoşan, Elena: Portul popular de sărbătoare din România, Bucureşti, 1984
95. Simenschi, Th. şi Ivănescu, Gh. : Gramatica comparată a limbilor indoeuropene, E.D.P. Bucureşti, 1981
96. Slătineanu, Barbu şi col.: Manualul de ceramică populară, Bucureşti, 1958
97. Stănciulescu, Tr. D.: Parapsihologia, Ed. Timpuri, Deva, 1991
98. Stăureanu, M.: Dicţionarul latin-roman, Institutul de editură „Samitca"-Craiova, 1913
99. Stoica, Georgeta şi Virgil, Vasilescu: Portul popular din Gorj, Tîrgu Jiu, 1971
100. Stoica, Georgeta: Podoabe populare româneşti, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1976
101. Stoica, Gergeta şi Pop, Mihai : Zona etnografică Lăpuş, Bucureşti, 1984
102. Strabon: Geografia II, Cartea a VII-a, III
103. Tafrali, O.: Istoria costumului şi a gătelii, Iaşi, 1931
104. Tchoukanova, Rositza: Broderie naţională bulgară, Sofia, 1957
105. Teculescu, H.: Pe Târnave-n jos, Sighişoara, 1934

106. Tudor, Dumitru: Oltenia romană, Ed. Ştiinţifică, ed. a II-a, Bucureşti, 1958
107. Tzigara-Samurcaş, Alexandru: Vechimea portului ţărănesc. Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1945
108. Varone, Gh.T.: Costumul naţional din România întregită, Bucureşti, 1940
109. Vasilescu, Virgil: Semnele cerului, Ed. Arhetip-RS, Bucureşti, 1993
110. Velcu, Anton: Contribuţii la studiul creştinsimului daco-roman, Monitorul Oficial, Bucureşti, 1934
111. Vişan, Ilie: Judeţul Rădăuţi în imagini, Bucureşti, 1934
112. Vuia, Romulus: Portul popular din Ţara Haţegului, Bucureşti, 1962
113. Vulcănescu, Romulus: Caractere înrudite între portul poporului român şi cel slav; Ed. Academiei Române, An.IX-2, 1962
114. Vulcănescu, Romulus: Mitologia română, Ed. Academiei Române, 1985
115. Vulcănescu, Romulus: Fenomenul horal, Ed. Arhetip-RS, Bucureşti, 1995
116. Zaharia, Eugen: Săpăturile de la Dridu, Ed. Academiei Române, 1969
117. Zderciuc, Boris: Tilişca – un sat din Mărginimea Sibiului
118. Zelenciuc, V. şi Postolachi, Elena: Covorul moldovenesc, Ed. Timpul, Chişinău, 1990
119. Zoltan, Szekeli: Studii şi comunicări, 1973
120. Xenopol, A. D.: Istoria românilor din Dacia Traiana. Ed. Cartea Românească, vol.III, Bucureşti
121. Xenopol, A. D.: Istoria românilor, ediţia IV, 1985
122. Xirong, Zhou: Călător la grota de foc. Ed. Sport-turism, 1990
123. *** L'Art populaire en Albania, Tirana, 1959, pag.45
124. *** L'Art populaire en Russie subcarpathique, 1926
125. *** China's ancient cultures. Novosibirsk, 1985, planşa 57, 58
126. *** Le civita dell'oriente, Roma, 1962, fig.15, 39, pag. 171
127. *** Ceramics of neolithic cultures of east China. Novosibirsk, 1984, planşa 1, 2, 4
128. *** Dicţionar de istorie veche, E.S.E, Bucureşti 1976, pag. 347
129. *** Costumes andornaments, Beograd, 1956
130. *** Enciclopedia universale dell'arte, vol.IV, cosa-escatologia, Venezia-Roma, fig.56,57,70
131. *** Grafica neolitică a staţiunilor carpatice, comparativ privită radial, extracarpatic
132. *** Handicrafts of India, New Delhi, 1975

133. *** Hăbăşeşti – monografie, Editura Academiei Române, 1954, pag. 265, 269
134. *** Istoria universală, vol.I, 1958, pag. 78, 113, 428
135. *** Istoria universală, vol. III, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1960, pag. 440
136. *** Ornamenti jugoslavenske narodne domace umjetne obrtnosti, Zagreb, 1875-1884
137. *** Our Homeland, Iran. Photos: N. Kasraian, Text: Z. Arshi
138. *** Ucrainski narodni vişivski, 1961, Atlas I-IV B. Periodice
139. *** Acta musei napocensis
140. *** Apulum
141. *** Arheologia Moldovei, VII, 1972, pag.75, fig. 16/6
142. *** Carpica
143. *** Crisia, Oradea
144. *** India, perspectives, rev. august, 1993, aprilie, 1993
145. *** Marisia
146. *** Materiale şi cercetări arheologice
147. *** Memoria antiquitatis
148. *** Muzee şi monumente
149. *** Oltenia II, 1980
150. *** Sargetias
151. *** S.C.I.V.
152. *** Traco-Dacia
153. *** Ziridava
154. Bako, Geza: Reprezentări neolitice la Ditrău-Harghita. S.C.I.V., 4, Tom 19, 1968
155. Buzilă, V.: Muzeul de studiere a Ţinutului R.S.S.M, în Buletinul Ştiinţific, 3/1990
156. *** Arhivele statului, Teleorman, Fondul primăriei, pag. 178
157. *** Adamclisi
158. *** Set pliante, 1990; Acad. de Ştiinţe, Chişinău, Secţia de etnografie şi studiul artelor
159. *** Actul Sinodal al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române din 20 iunie 1992
160. *** Ştefan, Gh.: Colecţia Dinogeţia, Bucureşti, 1967
161. *** Colecţiile: Muzeul Satului – Bucureşti, Muzeul de Etnologie – Chişinău, Muzeele din Iaşi, Cluj, Tulcea, Tg. Jiu, Vâlcea, Argeş, Satu Mare, Oradea, Timişoara ş.a.

162. *** Colecţia Tamara Macovei, Chişinău
163. *** Colecţia V. Vulsan, localitatea Costeşti, jud. Hunedoara
164. *** Colecţia I. Herţa, localitatea Bardar-Basarabia
165. *** Colecţia Mariei Jianu, localitatea Scoarţa, jud. Gorj. Vezi albumul premiat de Ministerul Învăţământului, 1939
166. *** Colecţia Tamara Macovei, Chişinău şi a Muzeului din Slobozia Ialomiţa
167. *** Calendarul creştin-ortodox, 1993-94
168. *** Columna lui Traian
169. *** Electrecord: Liturghie românească pe glasuri bizantine, Bucureşti, 1970
170. *** Institutul arheologic, Bucureşti, Expoziţia permanentă
171. *** Muzeul Iaşi, Secţia etnografie: Expoziţia permanentă
172. *** Muzeul de Arheologie-Chişinău: Expoziţia de ceramică aparţinând aşezărilor preistorice de la Floreşti
173. *** Muzeul de Arheologie – Chişinău, colecţia de ceramică din săpăturile de la Brânzeni
174. *** Muzeul de Istorie – Chişinău, inv. nr. 13218
175. *** Muzeul de Etnografie, Chişinău, inv. nr. 355
176. *** Muzeul de Etnografie, Chişinău, inv. nr. 561
177. *** Muzeul de Etnografie, Chişinău, inv. nr. 526
178. *** Muzeul de Etnografie, Chişinău, inv. nr. 192
179. *** Muzeul de Etnografie, Chişinău, inv. nr. 205
180. *** Muzeul Galaţi: Exponate documentare
181. Florescu, Radu: Geto-dacii; Ed. Meridiane, 1980
182. Iohan Iohannes Troester: Das Alt und Neue Teutsche, Nurnberg, 1666
183. Ukrainski narodni visivski, atlas I-IV, Moscova, 1961
184. Mitrea, Ion: Studii şi articole de istorie, XIV, Bucureşti, 1969, p. 185

LISTA IMAGINILOR

1. Arhetipurile simbolurilor carpatice 10
2. Vestmintele căpeteniei 17
3. Bărbat în haine groase; anii 1500 i.d.C. 18
4. Fusaiola de la Buridava 23
5. Semne create în cele două ere 34
6. Palmeta de la Teiuş 42
7. Crucea carpică 58
8. Crucea în broderie 60
9. Semne din epoca bronzului 70
10. Semn sacru 75
11. Repetarea şi alternanţa 76
12. Găteala capului 79
13. Chimir ornat cu motive arhaice; Orăştie 82
14. Izvod pe scoarţă 84
15. Ştergarul de la Ulmu, Basarabia 87
16. Izvod croşetat 88
17. Semne bihorene 94
18. Drăguşeni, 3600 i.d.C. 99
19. Semne noi în Teleorman 110
20. Semne actuale 135
21. Trei semne sacre 153
22. O imagine din epoca bronzului 165
23. Codul împletirii 166
24. Imagini nemuritoare 174

Opt figurine purtătoare de simboluri:

a. Gumelniţa, cca 5200 i.d.C. 31
b. Rast, cca 5200 i.d.C. 51
c. Huşi, cca 4250 i.d.C. 62
d. Cucuteni, cca 3675 i.d.C. 73
e. Chirnogi, cca 3160 i.d.C. 93
f. Vidra, cca 3160 i.d.C. 123
g. Costeşti, cca 2700 i.d.C. 139

A. Semne din generaţia a doua 29
B. Statornicia semnului mişcării circulare 41
C. Arealul fotei în vrâste 80
D. Crucea dublă oblică în grafica textilă 103
E. Semne arhaice importante în grafica neolitică 111
F. Străvechi temeiuri ale arealului altiţei 121
G. Semne ale unui substrat cultic comun 126
H. Pretutindeni aceleaşi simboluri 129
I. Calendarul alcătuit după datini 140
J. Vechi zeităţ i în practici actuale 143
K. Spaţiul spiritual al locuinţei 156
L. Particularităţ i simbolice ale aceluiaş i trunchi 169

CUPRINS

Cuvânt de începătură 5
Preambul 6

PARTEA ÎNTÂI

DIN SUBSTRATURILE CARPATICE
1. Semnele cerului, semnele pământului, semnele noastre 9
2. La pragul dintre ere 11
3. Chipuri de piatră 13
4. Sub tutela dreptului cutumiar 16
5. Relicte ale vechilor credinţe 18
6. Dovezi 19
7. Unelte şi accesorii 21
8. Manufacturile preistorice în sprijinul artei vestimentare 26

ÎN MILENIUL MARILOR FRĂMÂNTĂRI
1. Conservatorism 31
2. Primul mileniu creştin a conservat fondul simbolistic 34
3. Semnele, în mileniul creştin 38
4. Palmeta, un simbol 42
5. Cuvântul „sacru" se scria cu simboluri 45
6. Gospodăria autarhică, depozitar de valori 47

SUB SEMNUL SFINTEI CRUCI
1. Religia, element spiritual esenţial 51
2. Creştinizarea apostolică în spaţiul vechilor credinţe 53
3. Arhetipul crucii creştine 57
4. Tradiţia s-a născut în procesul de creştinare 61

GRAIUL ŞI PORTUL LAOLALTĂ
1. Aspecte ale ţinutei vestimentare 62
2. Portul românesc de sărbătoare în „mileniul tăcerii" 65
3. Costumul valah în secolul XIII 66
4. Vestmintele voievodale 67

PARTEA A DOUA

VESTMINTELE, SIMBOL PURTĂTOR DE SIMBOLURI
1. Grafica vestimentară 73
2. Două piese ale asamblului vestimentar 78
3. O certă valoare a continuităţii 79
4. Cingătoarea 82
5. Scoarţa, lăicerul şi macatul 83
6. Haine alese 85
7. Peştemanul 86
8. Ştergarul, horbota şi batista 87
9. Factorii care au „golit" simbolurile 90
10. Şnurul şi găitanul 91
11. Caracteristici ale cămăşii bărbăteşti 92

PODOABE
1. Regruparea semnelor sub impulsuri afective 93
2. Bogăţia de conţinut a covorului 95
3. Vopsitul firelor şi al ţesăturii 98
4. Efectul laturilor prelungite 99
5. Izvoade noi cu vechi simboluri 101
6. Motivaţia gătelilor aplicate 112
7. Găteala capului 114
8. Altiţa 115
9. Spaţiul sfânt al casei noastre 119